

Літаратура і мастацтва

Год выдання 39-ы
№ 32 (2494)
ПЯТНІЦА
8
мая 1970 г.

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАУЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАУ БССР

ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ НА ШАСНАЦЦАЦІ СТАРОНКАХ.

Цана 8 кп.

1945-1970

НІХТО НЕ ЗАБЫТЫ, НІШТО НЕ ЗАБЫТА

ДУМА АБ БЕССМЯРОТНАСЦІ

Да вас, мне родных, шчырых,
блізкіх
Звяртаюся. Мне чуць адказ.

Не скончыў з вамі я гаворкі,
Калі прыходзіў раніцою.
Цяпер паўдзён, Над вамі зорка
Здаецца ярка-залатой.

Яна з дзяцінства сустракае,
Пасля вядзе ў далёкі шлях —
Гарэла некалі такая
У вас, між боек, на грудзях.

А вось цяпер яе найболей
Людзям за працу выдаюць...
Паўдзён ужо. Чутно, як з поля
Усе на полудзень ідуць.

Каго вязуць дадому МАЗы,
Чакае іх жаданы дом.
Другім прывозяць, што ўсе разам
Палуднуюць сваім кружком.

А што ёсць лепш за круг
сяброўскі,
Які прысядзе адпачыць...
А я гляджу—Ягор Макоўскі,
Ён паміж іх павінен быць.

Жартаўніком жа быў бясконцым,
Казалі:—Ну й хлапец — арол!..
Аб'ехаў на паўтаратонцы
Усю акругу навакол.

Здавалася, не ведаў змору —
Хоць суткі не заплушчыць воч,
Усе дзівіліся з Ягора,
Што за рулём і дзень і ноч.

Калі ж Макоўскі партызаніў,
Няхай хадзіў ён пехатой,
Яму ад рання і да рання
Тым больш нязнаны быў спаной.

Скрозь партызанская брыгада,
Наводзіла на катаў жах —
Ягор быў першым у засадах
На ўсіх дарогах і шляхах.

За гора роднай Беларусі
Вёў, помсцячы, рахунак свой,
Але аднойчы не вярнуўся
Ён з аперацыі адной.

І я, прыйшоўшы, па-сяброўску,
Кажу яму:—Герой-арол,
Устань, Ягор!.. Устань Макоўскі,
Прыгледзься добра навакол.

Прыслухайся — нібы варкуе
Матор на наш увесь калгас,

I.
Палеткі ў сонечным убранні,
Між сосен вецер, што гусляр.
Мяне хвалюе заўжды ранне,
Нібы ў ім свет свой мае твар.

Я неба звон празрыста-сіні
Над зелянінай так люблю:
І вось, я зноў у той мясціне,
Дзе ўпершыню стаў на зямлю.

Гляджу на ўзбуджаныя гоні,
Мінулых год вяду падлік —
Інакшы рытм у працы сённа,
Матораў розных пераклік.

Машыны ўсё ўзялі на плечы,
Вядуць усюды гоман свой...
І скрозь па-за рулямі дзеці
Бацькоў, што сохлі за сахой.

Бацькоў яны пераганяюць
У кожнай справе, з кожным
днём...

А я пра тых успамінаю,
Каму мы ўдзячныя жыццём.

Пры абеліску, пры высокім
Стаю, скуль зорка ззяе нам,
Каб перадаць паклон глыбокі
Сваім таварышам-сябрам.

А зорка гэтак прамяніцца
Барвовай, чыстай раніцою,
Як паглядзіш — пад сонцам
быццам,

Наліта воінаў крывёй.

Яны ў сваёй зямлі ў спакой
Ляжаць. Жыццё ёй аддалі:
Я з вамі гавару, героі,
Калісьці разам мы раслі.

Кастрычнік даў нам змалку
крылы,
На шлях далейшы — ускрыліў.
Радзіма нас усіх вучыла.
З нас кожны ў справе майстрам
быў.

Цяпер, пад зоркаю агністай,
Спіце, за волю змагары —
Настаўнікі і трактарысты,
І кавалі, і цесляры...

І той, хто цуд рабіў у садзе,
Хто пчаларом вядомым быў,
І проста тыя, хто ў брыгадзе
На працу розную хадзіў.

Яны загінулі ў змаганні,
Ім вецер рэквіем пяс...
Ляжаць там мсціўцы-партызаны,
Усе таварышы мае.

Ляжыць, на выбухі слаўтны,
З гадоў дваццатых камуніст —
Кузьма Пілюта. Даўна чутны,
Ва ўсім раёне трактарыст.

Аб ім жывуць паданні сённа,
Быў храбрым партызанам ён —
Варожых многа зшалоў
Праз ночы скінуў пад адхон.

Усё жыццё быў працавітым,
Ды і загінуў як герой.
Ён, мост знішчаўшы, быў забіты
Па-над Ушачаю ракой.

Калі калгас распачынаўся
«Фардзона» некалі вадзіў,
Дастойна і ў вайну змагаўся...
Устань, Пілюта, паглядзі —

Прайшла фашысцкая наваля,
Жыццё інакшае ідзе...
Глядзі, як твой унук удала
Па полю «Беларусь» вядзе.

Машыну гэтую прыкмеціш
Далёка ты, не толькі збліз,
Ды гэты ж трактар, знаны ў свеце,
Сягоння выпускае Мінск.

Цяпер наш трактар проста
звычайны,
Ды ўсе дзівіліся ў свой час.
Ты чуеш гул яго рытмічны,
Што далятае аж да вас.

Пры абеліску я — чырвоным —
У гонар воінаў-байцоў,
З агністым надпісам імёнаў,
Хто з грознай далі не прыйшоў,—

Стаю, панікшы галавою,
І слова роздзуду бяру:
— Я з вамі гавару, героі,
Нібы з жывымі гавару.

Вы чуеце — гамоняць гоні.
Узняўся зноў наш родны дом.
Калі б усталі вы сягоння,
Сказалі б:— Добра мы жывём!

Мы ўсё, як ёсць, адбудавалі,—
Свой кут спрадвечны, баравы.
Мы так аддана працавалі,
Як працаваць хацелі вы.

Што зроблена—зазем мы рунню,
Яшчэ вясновы наш паход,
І Ленін наш—ён вечна юны,
Хоць яму сёлета—сто год.

Ён заўжды, скрозь з працоўным
людям,

На бой астатні іх узяў,
Ён тут між нас і ён усюды,
Яму на свеце многа спраў.

Ён на вякі дарогі значыць,
Яго заўсёды верны шлях,
У час цяжкі баёў гарачых
На баявых ён быў сцягах.

Ён вас ніколі не забудзе,
Ён рады вас усіх вітаць —
Вы ўбілі кол фашызму ў грудзі
На смерць. Хоць ён спрабуе
ўстаць.

Дарма! Яго падолеў вызнаць
У свеце кожны ўжо народ.
Прайшла мяжа сацыялізма —
Удала на захад і на ўсход.

Хоць шмат яшчэ брахні атрутнай
На нас спрабуюць выліваць,
Ды пене іх бурдова-бруднай
Магутнай плыні не стрымаць.

Мы ж моц сваю яшчэ патроім,
Ідэй жа з намі—маладосць!
Я з вамі гавару, героі,
Што мы на варце ўсе, як ёсць!

II.

Паўдзён. Я зноў пры абеліску,
Бо сэрца прывяло да вас —

Надзянае, неадкладнае

СВЯТА САПРАЎДНАГА НАРОДАЎЛАДДЗЯ

У рэспубліцы, як і ва ўсёй Савецкай краіне, ідзе рэгістрацыя кандыдатаў у дэпутаты Вярхоўнага Савета СССР. Напярэдадні працоўныя на сваіх сходах назвалі імёны самых дасейных, самых лепшых і паважаных сваіх сыноў і дачок, тых, якія змогуць з гонарам выконваць высакані

родныя абавязкі членаў урада самай дэмакратычнай дзяржавы ў свеце. На ўсіх перадвыбарчых сходах працоўныя нашай краіны вылучалі сваімі кандыдатамі ў дэпутаты краінікоў партыі і ўрада. Гэта з'явілася хвалючай дэманстрацыяй даверу і любові да роднай Камуністычнай партыі.

Навуцце радасці выклікала ў працоўных Мінска вестка аб тым, што член Палітбюро ЦК КПСС, першы намеснік Старшыні Савета Міністраў СССР К. Т. Мазураў і кандыдат у члены Палітбюро ЦК КПСС, першы сакратар ЦК КП Беларусі П. М. Машэраў даў згоду баланіравацца па Мінскай гарадской першай выбарчай акрузе і Мінскай—Савецкай выбарчай акрузе.

Рабочыя Бярозаўскай ДРЭС аднадушна назвалі сваім кандыдатам у дэпутаты Савета Нацыянальнасцей па Кобрынскай выбарчай акрузе народнага паэта рэспублікі першага сакратара праўлення Саюза пісьменнікаў БССР Яўгена Іванавіча Скурко (Максіма Танка). Меліяратары Іванаўскага будаўніча-мантажнага ўпраўлення трэста «Брэстбурвод» вылучылі кандыдатам у дэпутаты Савета Саюза па Кобрынскай выбарчай акрузе экс-

каватарчыка Івана Андрэвіча Паліўку. Калгаснікі сельгасарцелі «Новы быт» Мінскага раёна назвалі сваім кандыдатам у дэпутаты Савета Саюза па Мінскай сельскай выбарчай акрузе міністра замежных спраў СССР Андрэя Андрэвіча Грамыку, а калектыв калгаса «Авангард» Гродзенскага раёна па Гродзенскай выбарчай акрузе — старшыню свабоднай арцелі Пятра Іосіфавіча Дзенічыкова; у калгасе імя Леніна Рагачоўскага раёна — звеннявую па ільце Ганну Васільевну Сідарэвічу, у саўгасе «Хотава» Стаўбоўскага раёна — прэзідэнта АН БССР Мікалая Аляксандравіча Барысевіча. Народны паэт — і эскаватарчык, міністр — і старшыня калгаса, звеннявая — і прэзідэнт Акадэміі навук рэспублікі... Што можа больш яскрава і пераканаўча сведчыць аб характары нашай дзяржаўнасці, аб сапраўдным росквіце народаўладдзя!

Нашы ўстановы культуры павінны прыняць самы актыўны ўдзел у правядзенні выбарчай кампаніі. Зараз няма больш ганаровай задачы ў культуры, як глыбока і ўсебакова растлумачваць выбарчыкам рэальныя прынцыпы Канстытуцыі

СССР, ролю і значэнне Саветаў у кіраванні гаспадарчым і культурным будаўніцтвам, у далейшым умацаванні саюза рабочага класа і сялянства, маральна-палітычнага адзінства савецкага грамадства. Усімі формамі і метадамі клубна-бібліятэчнай работы трэба павяваць росквіт сацыялістычнай дэмакратыі, вялікія перавагі савецкага грамадства і дзяржаўнага ладу над капіталістычным, раскаваць аб вялікім і гераічным шляху, пройдзеным савецкім народам за гады Савецкай улады пад кіраваннем Камуністычнай партыі, аб пераможным наступе савецкіх людзей ад адной заваёванай вяршыні да другой, аб ажыццяўленні ў нашай краіне велічных ленінскіх ідэй, мар і спадзяванняў Ільіча.

У большасці дамоў культуры, клубу, бібліятэк, паркаў культуры і адпачынку ўжо аформлены наглядныя агітацыя, прысвечаныя выбарам, агітаваныя стэнды і выстаўкі кніг, плакатаў і іншых матэрыялаў, якія ярка паказваюць дасягненні рэспублікі, абласцей і раёнаў, гарадоў і сёл у сацыялістычным саборніцтве за дзятэрміновае выкапанне пяцігадовага плаці.

Ды гэта ж сын твой меншы, чуеш,
Павёў кудысьці дужы МАЗ.

Машынай можна ганарыцца,
Яна не знае перашкод.
Ды гэта ж, ведай, Мінск-сталіца
Іх вырабляе колькі год.

І гідрстанцыі краіны
Сягоння дзякуюць ім шмат,
Дзе клаўся ў дужыя плаціны
І беларускі наш уклад.

Будуем мы свой кут бацькоўскі,
І справа ў радасных руках.
Ты паглядзі, Ягор Макоўскі,
Якая школа?.. Што за гмах!..

Паміж вясковых ніў, сялібаў
Такою школа не была —
Высокі дах, па сажню шыбы,
У кожным класе шмат святла.

А вунь далей, вунь побліз лесу
Узняўся за апошні час
Будынак у абдымаках бэзу...
Ды гэта ж сад дзіцячы наш.

Кіруе дзецьмі там другая,
А мы з часоў вайны цяжкай
Аб партызанцы ўспамінаем,
Аб партызанцы-связаной,

Што да вайны калісьці ў садзе
За выхавальніцу была —
У партызанскай жа брыгадзе
Разведкаю дапамагла.

Яна была—само бясстрашша,
Між куль хадзіла па начах.
Яе ж павесілі, спаймаўшы
Ля роднай хаты ўсім на страх.

Я слову, што хачу прамовіць,
Кажу: — Ты Раю абудзі!..
Устань жа, Рая Галубковіч,
Устань жа, Рая, паглядзі!

Вунь колькі іх маленькіх, мілых,
Бы кветнічак жывы гудзе —
Адна з малых, што ты вадзіла,
Цяпер ужо другіх вядзе.

Мы рады, шмат іх паўзрастала,
Як быццам кветак веснавых...
Ты ім жыццё ахвяравала
І сёння ты жывеш між іх.

І я хілюся галавою
Да вас, як да сяброў сваіх:
Я з вамі гавару, героі,
Здаецца бачу вас усіх.

У час, як смерць над светам вісла,
Збавіцелі вы ўсёй зямлі,
Здаецца, бачу тых, што з Віслы,
З Дуная, Шпрэе не прыйшлі.

Мы помнім іх і заўжды шчыра
Успамінаем, дзе яны —
Яны ляжаць на варце міру...
А іх ахоўваюць сыны.

А іхніх спраў і думак крылы
Высока рушылі ў палёт,
Бо з намі Ленін — поўны сілы,
Хоць яму сёлета сто год.

І сёння, скрозь—усе краіны
Пераканаў вялікі плён —
Паўдзён Савецкае айчыны,
Здзяйсненняў ленинскіх паўдзён!

III.

А я і ўвечар страўся з вамі.
Пакуль няма бліскучых зор,
Ён прыкрывае, што сцягамі
Чырвонымі зялёны бор.

Туман прыўзняўся над ракою.
Спачыць збіраецца калгас.
А я да вас прыйшоў, героі,
У гэты вечаровы час.

Мад. К. Ціхановіча.

Зямлі айчыннае дзорцы,
Далі мы нелюдзям урок.
Стаю ізноў пры вашай зорцы
Што як чырвоны аганёк.

Агні ўсіх хутка пасклікаюць.
І птушкі ўжо імкнуць да гнёзд.
А я цябе прыпамінаю,
Стары пчаляр Мікола Дрозд.

Было яно вайной. Уночы
У вёсцы фрыцы загулі —
Так да цябе ў твой дом аднойчы
На аганёк яны прыйшлі.

Пра мёд дазналіся дакладна,
Давёў ім паліцай-жандар,
Спыталі, быццам далікатна:
— А ну, дай мёду, гер-пчаляр.

Пра шынку павялі развагі,
Пра агуркі, пра іх засол...

Яны ж паклалі для павагі
Бізун і пісталет на стол.

І ты, як мог, гасцей забавіў,
З пашанаю падносіў сам.
Ды, што казаць—усё паставіў,
Як добрым некалі людзям.

І фрыцы прагна пілі, елі
І хтосьці «Гітлер хайль» крычаў,
Але як трэба пахмялелі,
Такую ты закуску даў.

Што ад таго твайго частунку,
Ім мала што дапамагло б.
Раўлі жахліва: — Гвалт!.. Ратунку!..
Ды вочы вылезлі на лоб.

Ты вызначыў для іх дарогу,
Як злосным трутням, чорнай тлі,
А сам уцёк. Ды ненадоўга,
Цябе эсэсаўцы знайшлі.

Ты смела стрэў канец гвалтоўны,
З пятлёй, на ўласным жа двары...
Ты спіш, Мікола Дрозд шанюны,
Паміж сваіх, пчаляр стары.

Устань жа, глянь на край вясёлы,
На свой, ізноў абжыты кут.
Ты паглядзі, што нават пчолы
Цябе наведваюць і тут.

Ніводзін вулей непакінуў
Цябе. Працуе да цямна.
І кожны іх палёт пчаліны
Нібы звінчая струна.

А пасека цяпер такая,
Што йдзе рашуча на вырост.
А твой заступца ўспамінае
Пра вас усіх, Мікола Дрозд!

Мы з вамі ўсёю грамадою.
Мы з вамі кожны, кожны дзень.
Схіліўся я пры вас, героі,
І мой схіліўся доўгі цень.

Ужо і вечар травы росіць,
І сонца жухне, не пчэз,
Хоць на вяршынях гонкіх сосен
Яно гушкаецца яшчэ.

Ды праца скончана сягоння,
Хай цёмра між ялін густых,
Ды з клубу светлага гармонік
На вечар кліча маладых.

І клуб з вучобай і з гульнію,
Як муравейнік той жывы...
Я з вамі гавару, героі —
Усё заваявалі вы.

На абеліск кідаю вока,
Дзе землякоў іменаў шмат,
Што не прыйшлі з франтоў
далёкіх...

Між іх—Янута Беласад.

Наканавала табе доля
Быць пехацінцам між байцоў.
Ты дома працаваў на полі,
Пяшком палі вайны прайшоў.

Ты, як прыпала, харчавоўся,
Хоць пот не пакідаў твой лоб.

Ды што прайшоў-прапоўз,
прарваўся,
Прабег з акола ды ў акуп.

Ты здолеў у Берлін дабрацца
Адным з найпершых, Беласад,
Хоць на рэйхстазе распісацца
Табе не выпала, салдат.

Ты паў у логаве разбою,
І хай рэйхстага не дапяў, —
Скрозь распісаўся ты крывёю,
Па ўсёй зямлі, што вызваляў.

Калі ў Берлін я прыежджаю,
Дык сэрца здзейсначы наказ —
У Трэптаўпарку пазіраю
На помнік, Быццам ты якразі!

Я добра ведаю і месца,
Дзе пахаваны ты ляжыш,
Ды мне ж усё, усё здаецца,
Што з дзіцем гэта ты стаіш.

Тваё імя я тут чытаю,
Дзе разам мы з табой жылі —
Мы славім вас і ўспамінаем,
Дзе б вы далёка ні былі.

Хто ўспамінае бацьку, сына,
А хто братоў, сясцёр сваіх...
А колькі іх па ўсёй Айчыне
Такіх узгоркаў дарагіх, —

Якія ў гонар родных, блізкіх
Узняў савецкі чалавек,
Дзе запісаны ў абелісках
Імяны вашы ўсе навек.

Мы славім вас, хто ноч развёў,
У няўміручасці імен, —
Хто ля Дуная паў, ля Шпрэе,
Хто дома нёс фашыстам скон,

Мы славім плёнам працавітым,
Паверхам, што ўзвышае дом,
Мы славім коласам налітым,
Паэм узбуджаным радком.

І новай домнай, так нагрэтай,
Што выплаўляе сталь як след,
І той касмічнаю ракетай,
Што раскрывае нам сусвет,

Усім, здабытым сёння намі,
Зрабіць што здолеў чалавек —
Пустыню зацвіўшымі садамі,
Плацінамі магутных рэк.

Машын бясконцай чарадою,
Чароўнай мастака рукой,
А найгалоўнае — сваёю
Крыштальна-чыстаю душой.

Мы чвэрць стагоддзя вольна
сеем...
Як наша зернята ўзрасло!
Стаю пры вас. Ужо цямнее,
На захад сонца папыло.

Яно ж на сілу не слабее,
Пайшло ў далейшы кругоход...
Так наш і Ленін — не старэе,
Хоць яму сёлета сто год.

Сакавік, 1970 г.

ДА НАШЫХ ЧЫТАЧОЎ

Штотыднёвік «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА» паступае ў рознічны продаж ў абмежаванай колькасці. Таму раім быць яго сталымі падпісчыкамі.

Падпіска можна на тэрмін з пачатку кожнага месяца да канца года.

Падпіска прымаецца ва ўсіх аддзяленнях сувязі і грамадскімі распаўсюджвальнікамі друку.

Есць чаму павучыцца ў гэтых адносінах у культасветустановах Мінскага і Стаўбцоўскага раёнаў. У Мінскім раёне знойдзена ўдалая форма агітацыйна-прапагандыскай работы ў масах — пастаянна дзеючыя інфармацыйныя цэнтры. Зараз у іх адчынены і старанна аформлены агітпункты. Старанна лапрацавалі над афармленнем агітпунктаў культармейцы Стаўбцоўшчыны. У агітпунктах, клубах і бібліятэках гэтых раёнаў часцей сталі праводзіцца кансультацыі з выбаршчыкамі. Для выбаршчыкаў чытаюцца лекцыі і даклады, праводзяцца тэматычныя вечары, сустрэчы са старымі камуністамі, вэтэранамі працы, грамадзянскай і Айчынай вайны, наватарамі вытворчасці, працаўнікамі літаратуры і мастацтва. Масавыя бібліятэкі палепшылі прапаганду грамадска-палітычнай літаратуры і матэрыялаў па выбарах у Вярхоўны Савет СССР, ленинскай ідэяна-тэарэтычнай спадчыны.

Старанна працуюць у гэтыя дні агіт-брыгада Стаўбцоўскага раённага Дома культуры. Толькі за апошнія дні яна зрабіла пяць выездаў з абноўленай праграмай у аддаленыя вёскі раёна. Перад пачаткам мастацкай

часткі выступлення заўсёды чыталіся лекцыі і даклады на спецыяльна распрацаваную перадвыбарчую тэматыку. Цікавы тэматычны вечар адбыўся нядаўна ў адной з лепшых культасветустановаў раёна — Засульскім сельскім клубе. У канцы вечара перад працаўнікамі палёў выступілі шэфы — калектыў мастацкай самадзейнасці Мінскага тэхналагічнага інстытута.

Міністэрства культуры рэспублікі абавязала ўсе клубныя ўстановы Беларускага палітычна-культурнага абслугоўвання насельніцтва ў гэты перыяд, рэгулярна арганізоўваць канцэрты самадзейных і прафесіянальных артыстаў. У дзень выбараў — 14 чэрвеня 1970 года — ва ўсіх гарадах, рабочых пасёлках і вёсках, у дамах культуры, клубах на вуліцах і плошчах, у парках і скверах трэба арганізаваць масавыя народныя гуляні, выступленні мастацкіх калектываў, эстрадных і духовых аркестраў. Свой уклад у абслугоўванне насельніцтва абавязаны ўнесці тэатры і канцэртныя арганізацыі. Разам з органамі кіннафікацыі работнікі ўстаноў культуры павінны арганізаваць для выбаршчыкаў прагляд кінна-фільмаў, якія расказваюць пра гісто-

рыю нашай Радзімы, поспехі савецкага народа ў будаўніцтве камунізма.

Значна ўзрастае ў гэтыя дні роля абласных і Мінскага гарадскога ўпраўленняў культуры, гарадскіх і раённых аддзелаў культуры. Свой удзел у гэтай важнай палітычнай кампаніі павінны вызначыць Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна, Рэспубліканскі метадычны кабінет культасветработы.

Наспяховы ўдзел устаноў культуры рэспублікі ў перадвыбарчай кампаніі можа быць дасягнуты ў тым выпадку, калі дамы культуры, клубы, бібліятэкі, паркі шырока скарыстаюць вопыт работы, накоплены ў час падрыхтоўкі і правядзення мінулагадніх выбараў у мясцовыя Саветы Беларусі, святкавання 50-годдзя БССР і стагоддзя з дня нараджэння Ул. І. Леніна.

Справа гонару культасветработнікаў зрабіць усё магчымае, каб выбары ў Вярхоўны Савет Саюза ССР прайшлі на высокім арганізацыйным узроўні і садзейнічалі яшчэ большаму згуртаванню працоўных горада і вёскі, нашай інтэлігенцыі вакол Камуністычнай партыі і Савецкага ўрада.

УВАГА... СЛУХАЙЦЕ... СЛУХАЙЦЕ...

Гаворыць радыёстанцыя «Савецкая Беларусь» на хвалі 41,5 метра.

Слухай нас, родны беларускі народ!
Слухай нас, родная беларуская зямля!
Упершыню гэтыя словы прагучалі ў эфіры ў студзені 1942 года. З сталіцы нашай Радзімы — Масквы — радыёхвалі панеслі на часова акупіраваную нямецкімі фашыстамі Беларусь словы праўды, гнева, болю, заклік на барацьбу з ворагам. Штодзённа з 9 гадзін раніцы радыёстанцыя знаёміла са становішчам на франтах, з дзеяннямі беларускіх партызан, перадавала выступленні кіраўнікоў партыі і ўрада.

Чапта ў эфіры гучаў голас беларускіх пісьменнікаў, мастакоў, артыстаў.
Успомнім жа іх палымнае слова.

Аркадзь КУЛЯШОЎ:

ЧАКАЙ НАС, БЕЛАРУСЬ

Аркадзь Куляшоў (справа) і Аляксей Суркоў. Калінінскі фронт. 1943 г.

Да цябе, беларускі народ, да цябе, наша родная зямля, імкнуцца нашы сэрцы. Віцебскія прасторы, магілёўскія лясны і пушчы, мінскія вуліцы і плошчы, мы ідзем да вас разам з Чырвонай Арміяй, гонячы чорныя гітлераўскія орды з роднай Савецкай зямлі.

Новае вялікае шчасце вызвалення хутка асветліць твае вёскі і гарады. Зноў завітнееш ты, нашы любімы край, залечыш свае раны

пасля цяжкіх пакут і нядолі.

Чакай нас, Беларусь! Гані са сваёй зямлі крывавага нямецкі акупантаў, што забіваюць тваіх малых дзяцей, што гвалцяць тваіх дачок і катуюць тваіх сыноў. Гані памешчыкаў, якіх Гітлер хоча пасадаціць на тваёй зямлі. Ніколі беларус не будзе рабам нямецкіх князёў і баронаў.

Блізкі час твайго вызвалення, Беларусь!
7 сакавіка 1942 г.

Максім ТАНК:

СУСТРЭНЕМСЯ НА ВОЛЬНОЙ ЗЯМЛІ

Праз калючыя дроты і аковы фронту мы бачым крывавае зорыма пажараў на Беларусі, мы чуем стогны закатаваных беларускіх людзей. Мы чуем і гом на растаючай народнай партызанскай барацьбы. У першых радах мужных воінаў Чырвонай Арміі ідзе бяспрашная савецкая моладзь. У першых радах народных мсціўцаў на Беларусі знаходзіцца гераічная беларуская моладзь.

Моладзь Беларусі! Рашучай узямайся на свяшчэнную ўсенародную барацьбу. Перамога будзе за намі, але гзтую перамогу трэба заваяваць, трэба вырваць у ворага. Не возьмеш сёння зброі ў рукі, не заб'еш немца, заўтра можа быць позна. Заўтра фашысцкія людзеды могуць цябе пагнаць на страшэнную катаргу ў Германію, могуць навекі загубіць тваё маладое жыццё. Ідзіце ж у рады народных мсціўцаў, каб не быць рабамі, а быць вольнымі будаўнікамі свайго шчасця, сваёй будучыні.

Зямля, якая век
Карміла нас, пайла
з сваіх рэк,
Якая захавала мо
не раз
Ад рук варожых,
ад ліхіх вятроў
Скарб спадчыны
свяшчэннае для нас
І мову неўміручую
бацькоў —
Не маем права

Максім Танк. 1942 г.

пакідаць ў ярме.
Не страх загінуць калі
родных меж,
Каб толькі зноў
пабачыць сонца ўсход
І зелянеючыя хвалі ніў.
На вольнае зямлі няма
сірот,
І ран, якіх бы час
не загіў.

Слава бяспрашным воінам Чырвонай Арміі і мужным народным мсціўцам, якія без промаху б'юць у сэрца фашысцкага гада, якія са зброяй у руках набліжаюць дзень перамогі над ворагам.

Таварышы партызаны! Чырвоная Армія граміць фашыстаў з фронту. Вы ж мацней біце ненавісных шакалаў з тылу. Чырвоная Армія і партызаны — гэта дзве грозныя сілы, якія навек змятуць фашысцкую чорную навалач, і мы зноў сустранемся на вольнай беларускай зямлі.
20 лютага 1942 г.

Кузьма ЧОРНЫ:

НАРОД НЕ СХІЛІЎ ГОРДАЙ ГАЛАВЫ

Дарагая і любімая Беларусь, айчына наша, дачакалася вялікага дня. Чырвоная Армія ўступіла на беларускую зямлю. Ужо рынулася на захад перапелоханае нямецкае варанне адусюль, дзе яно думала атабарыцца. Беларускія дарогі бачылі калісьці на сабе ўцёкі на захад разбітай напалеонаўскай арды. І сам Напалеон каля нашага Барысава ў Студзеньцы затросся і перасеў з імперскага каня на сані і памчаўся, на злом галавы. Сёння па гэтых дарогах бяжыць гітлераўская арда.

Нашай роднай беларускай зямлі давалося перанесці першы ўдар нямецкіх полчышч. Але прыйшоў дзень расплаты і вызвалення. Блізкі той дзень, калі паўстануць з руін Гомель і Мінск, Віцебск і Магілёў... Блізкі

Кузьма Чорны. 1912 г.

дзень мірнай працы на вольнай беларускай зямлі.

Слава табе, народ, які не схіліў сваёй гордай галавы перад нямецкімі захопнікамі!

Кастрычнік 1943 г.

ГАРЫМ АДНЫМ ЖА ДАННЕМ

Пісьмо калектыву Беларускага дзяржаўнага драматычнага тэатра імя Янкі Купалы беларускаму народу.

Прывітанне табе, родны беларускі народ! Да цябе наша слова з вольных прастораў Савецкай зямлі. Ужо блізкі час твайго вызвалення ад фашысцкай нечысці, забрудзіўшай, апаганіўшай нашу дарагую бацькаўшчыну.

Мы хутка вернемся дадому, родныя людзі нашы, сваякі і блізкія, сябры і сяброўкі, глядачы нашы з Мінска, Віцебска, Гомеля, Магілёва, з усіх тых гарадоў і пасёлкаў, дзе бачылі і памятаюць першы беларускі дзяржаўны ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга драматычны тэатр.

Зараз мы працуем у горадзе Томску, што ляжыць на раўнінах Сібіры за старым недаступным Уральскім хрыбтом.

Рускія людзі, простыя і душэўныя, прынялі нас у сваю сям'ю, як маці прымае дзяцей сваіх.

Вось ужо дзевяць месяцаў жывём мы, працуем у Томску — і нас разумеюць, і нас любяць, і нашым мастацтвам захапляюцца, бо словы нашы зразумелыя, бо пачуцці ў нас адны і тыя ж, што і ў глядача. Ба сэрцы нашы б'юцца разам з сэрцамі ўсёй нашай вялікай Радзімы.

Мы паказваем, як беларускія партызаны білі нямецкіх акупантаў у пушчах Палесся ў 1918 годзе, і глядач апладзіруе нам.

Мы паказваем, як подлы вораг сацыялізма стараўся прапаўзіць ў савецкую ўстанову, каб шкодзіць там, каб стверыць пятую калону. Вы ж, мабыць, добра пом-

ніце гэтыя дзве п'есы — «Партызаны» і «Хто смеяцца апошнім» нашага драматурга Кандрата Крапівы.

Апрача гэтых вядомых беларускаму глядачу п'ес нашага рэпертуару, мы за час вайны паставілі рад новых п'ес, якія закліваюць наш народ да бяспітнай барацьбы з ненавісным ворагам, якія абуджаюць у нашага глядача патрыятычныя пачуцці.

З першых жа дзён вайны, акцёры, заслужаныя майстры нашага тэатра мабілізавалі сябе на стварэнне новага рэпертуару, з якім выступалі на мабілізацыйных пунктах, у часцах Чырвонай Арміі, на караблях ваенна-марскога флоту, ля зенітных устаноў, абслугоўвалі байцоў адыходзячых на фронт эшалонаў, раненых байцоў у шпітэлях, стыхаюццаў ваеннага часу на прадпрыемствах.

Так разам з усёй нашай вялікай сям'ёй народаў Савецкага Саюза жыве і працуе калектыв першага Беларускага Дзяржаўнага ордэна Чырвонага Працоўнага Сцяга драматычнага тэатра. Жыве адным жыццём — жыццём вайны!

Гарыць адным жадааннем — жадааннем поўнай і рашучай перамогі над зклятым ворагам.

Жыве імкненнем і воляй да звароту на радзіму, каб з усёй энергіяй і сілай нашай узяцца за аднаўленне нашага разбуранага дома, за пабудову яшчэ лепшага, яшчэ больш прыгожага і шчаслівага жыцця.

1 чэрвеня 1942 г.

Артысты-купалаўцы на Калінінскім фронце. 1943 г.

КАЛІ мяне выклікалі ў штаб і аб'явілі: «Накіроўваем на работу сярод войск праціўніка», я не ведаў, што адказаць.

«Спрабуй пагаварыць з ім, — думаю сабе, — праціўнік гэты рвецца наперад, галовы яго салдат зачумлены нацызмам. Прачысціць іх можна хіба толькі «кацюшамі».

Камісар, пажылы чалавек, які павяваў у грамадзянскую вайну, быццам прачытаў мае думкі:

— Нічога, — кажа, — на вайне і слова — зброя. Ды яшчэ якая...
Потым мне далі «гаварылку» — чамаданчык, у якім змяшчалася ўся акупная радыёстанцыя: вялікі рэпрадуктар і семсот метраў кабеля.

За штабам, на ўскрайку лесу, я рашыў праверыць «акопку». Павесіў на сасне рэпрадуктар, адкрыў чамаданчык, выняў мікрафон.

Чытаю тэкст. Нічога, гучыць добра. Далёка па лесе і па полі нясецца:

— Дойце зольдатэн!
Раптам бяжыць дзяжурны па штабе.

— Спыні «гаварылку», — загадвае. — Штаб демаскіруеш.

— Дык трэба ж праверыць.
— На перадавой, на гітлераўцах праверыш.

На перадавой «гаварылку» сустрэлі таксама няветліва. Камандзір роты клапаціўся, каб яго салдаты, стомленыя за дзень у цяжкіх баях, крыху адпачылі. Дый праціўнік выматаўся і прыці.

— А вы пачнеце гаварыць, уздымецца «сабантуй».

Камроты меў рацыю. Калі салдаты на досвітку не змогуць адбываць контраці, ніякім словам фашыстаў не затрымаеш. Аднак загад ёсць загад. Камандзір роты выканаў яго. Ён адвёў месца для «гаварылкі» на левым флангу роты ля самага балота, у нежылым бліндажы, які выкапалі для дэзарыентацыі праціўніка. «Калі пачнецца «сабантуй», хай лупіць па балоце», — схітраваў камроты і, пакінуўшы мне двух аўтаматчыкаў, пайшоў.

А ў мяне загад камісара. Не на балота ж кідаць словы, — думаю сабе. Падцягнулі мы кабель управа ад балота, як мага бліжэй да акупной праціўніка. Устанавілі на адзіночым дрэве рэпрадуктар. Прыпаўзлі назад у бліндаж.

— А ты ім па-іхняму будзеш гаварыць? — пытае пажылы аўтаматчык, з цікавасцю прыглядаючыся да таго, як я наладжваю «акопку» і рыхтую мікрафон.

— А як жа...
— Дык скажы ім, гадам, каб яны пайшлі з нашай зямлі...

Тут ён дадаў некалькі рускіх слоў, якія не перакладаюцца на нямецкую мову.

— Так, прыблізна, я і перадам, — адказаваю.

І вось над акопамі гучыць:

— Дойце зольдатэн!
Рэдкая перастрэлка спынілася. Над акопамі ўстанавілася цішыня, толькі гучаць словы.

— Слухаюць, — чую з акопа голас маладога аўтаматчыка.

— Хай паслухаюць, — з'едліва ад-

ЛПЕНЬ 1944 года ў Беларусі быў гарачы. Дні сталі спякотныя. На тварах салдат, іх вопратцы, ботах — цяжкі, лілучы пыл. Душна было і ў кароткія ночы, напоўненыя грукатам матораў.

Масква салютавала ўжо вызваліцелям Оршы, Віцебска, Барысава. Прагрымел пераможны салюты ў гонар вызвалення Мінска. А армія генерал-лейтэнанта Папова, у якую ўваходзіла наша 1-я стралковая дывізія, усё яшчэ была ў лясах пад Ковелем. Так ужо склаўся мой воінскі лёс. Прагнуў уступіць на родную зямлю з усходу, а атрымалася інакш. Дывізія, у якой я ваяваў з пачатку вайны, імклівым ударам вызваліла Невель. За ім ужо відаць былі беларускія бары і рэкі.

Але загад павярнуў нашу дывізію, і неўзабаве палкі ўжо грузіліся ў эшалоны. Шлях быў далекі. Праехаўшы праз вызваленыя вобласці Украіны, мы мінулі Кіеў, Сарны і нарэшце выгрузіліся на станцыі Рафалаўка.

Беларусь засталася на поўначы. Перад намі ляжалі балотыстыя берагі Стахода.

Наперадзе была Польшча. І нам, беларусам, здавалася, што мы не пачынем ужо свайго роднага края аж да перамогі. Але калі дывізія падышла да Заходняга Буга, нечакана паступіў новы загад: разгарнуцца на ўсход, адрэзаць гітлераўскае войска, што займала Брэст.

...Нашы часці, павярнуўшы на Брэст, аказаліся ў глыбокім тыле гітлераўскай арміі. На спадарожнай машыне я з некалькімі афіцэрамі паехаў за перадавымі батальёнамі. Праязджаем першы хутар, другі, трэці. Далёка прасунуліся нашы...

казвае пажылы аўтаматчык.
Цішыня, аднак, была нядоўгай. Нейкі там обер, відаць, даў загад, за- глушыць «акопку». Фашысты адкрылі агонь з усіх ствалоў.
— Ага, заела, — радуецца пажы- лы аўтаматчык. І, уціспушыўшы ў бліндаж, падбэдэрвае мяне: — Да- вай ім, давай, рэж праўду-матку.
Ля бліндажа разарвалася адна, дру- гая міна...
— Гэта «гаварылку» намацваюць. Нічога, ты давай!
Я адварочваю ўбок мікрафон і зна- нам паказваю аўтаматчыку, каб ён маўчаў.
Зноў разарвалася некалькі мін. Са стэлі на тэкс і на лямпу, зробленую з гільзы снарада, пасыпаўся пясок. Пажылы аўтаматчык хутка прыкрыў агонь шапкай і мігнуў мне: «Давай, маўляў, бо як змоўкнеш, засякуць ва- рожыя артылерысты і накрывоць».
Прыбег камроты.

успомняць, што рускія не кідаюць слоў на вецер.
Тым часам змеркла. Камандзір ро- ты з палёгкай пераправіў мяне з «акопнай» у другую роту. Тут прыня- лі таксама не з вялікай ахвотай. Ве- далі пра «сабантуй» у суседзяў і якая ноч чакае іх. І так было на пачатку вайны не ў адной роце...
Адноічы, калі я прылёг пасля пе- радачы адпачыць, паклаўшы галаву на «акопку» разбудзіў мяне пасыл- ны камандзіра батальёна:
— Камбат вас просіць.
— Здарылася што?
— Перабежчык з'явіўся. На рупар «гаварылку» прыпоўз.
Хоць і прыемна чуць такое, але не веру. Іду за пасылным, стрымліваю сваё хваляванне. «А раптам нейкі жарт?»
Не, сапраўды. Сядзіць у бліндажы нямецкі салдат. Устаў хуценька, вы- цягнуўся. Пытаю, хто, адкуль? Аказ-

ляметная чарга, якой, здаецца, не бу- дзе канца. Якая можа быць пасля гэ- тага гаворка. Давялося вяртацца ні з чым. Добра, адразу нашы зарыенціра- валіся і пачалі агнём прыкрываць на- ша адступленне.
Паўзём назад. Аўтаматчыкі злучыць: «Вось табе і слезцы». Перабежчык збянтэжаны. Ён падпаўзае да мяне.
— Не, гэтага не можа быць. Слез- цы не маглі ў мяне страляць.
— Сапраўды, гэта «не гжэчне» з іх боку, — жартую. І хоць у самага кош- кі на сэрцы скрабуць, але задаволены хоць тым, што нікога не страцілі ў гэ- тай аперацыі.
Прычына няўдачы для нас спачат- ку была няясная. Потым ужо ад «язы- ка» мы даведліся, што немцы днём заўважылі знікненне аднаго з куля- мётчыкаў і знялі ўвесь кулямётны разлік. А пасля выступлення перабеж- чыка праз «акопку» ўсіх слезцаў зня- лі з перадавой і накіравалі ў тыл.

ліній фронту, лётчык збавіць аба- роты матара і па крузе пачне зні- жацца. У гэты час я павінен паўта- рыць адзін кароткі сказ па-нямецку: «Гітлер праіграў вайну», або нешта ішае ў гэтым духу. Усё, зразумела, будзе рабіцца ноччу, нечакана для праціўніка.
Лётчык, старшы лейтэнант Зорын, ужо чакаў нас. Ён вірнуў на мяне вы- вучальна, і, узяўшы пад казырок, спытаў камандзіра агітэскадрылі:
— Дазвольце ісці...
Усю дарогу да самалёта Зорын маўчаў. Толькі час ад часу пры ўспышцы зарніц пазіраў на мяне ко- са.
Падыйшлі да самалёта. Механік да- лажыў, што ўсё ў парадку.
Лётчык пачаў правяраць машыну. Рабіў гэта ён прыдзірліва, і механіку давялося не раз тое-сёе падкручваць. «З такім лётчыкам не прападзеш», — думаю сабе, — я былі танкіст і ве- даю, як трэба рыхтаваць машыну ў паход. Але адно на зямлі, а другое ў паветры. Прыдзірліваць Зорына мне спадабалася і супакоіла. А Зорын ду- мае сваё: «Паглядзім, якім ты героём акажашся ў паветры». І дае мне знак, каб я заняў сваё месца.
Надзяваю на шыю ларынгафон, правяраю станцыю:
— Усё ў парадку.
Падыйліся ў паветра. Цяпер Зорын пачаў правяраць мяне. То крута на- бірае вышыню, бо рэзка пікіруе, то робіць развароты. Зямля ўздзіліваец- ца перад маімі вачыма, то знікае... Зорын паварочвае да мяне галаву, ус- міхаецца. Маўляў, «у я? Гэта табе не на зямлі».
А я спакойны. Ведаю, лётчык на- дзейны.
Пакруціліся над аэрадромам. Лёт- чык дае каманду: «Пачынай». Сама- лёт ужо збавіў абароты матара і па- чаў планіраваць па крузе. А там на зямлі ўжо голас з неба слухае началь- ства.
Праз паўгадзіны прызямліліся. Лётчык падыходзіць да камандзіра эскадрылі, але маёр дае яму знак, што дакладваць трэба чалавеку, які стаіць побач. У цемнаце я не змог пазнаць яго.
— Выпрабавальны палёт заверша- ны. Радыйстанцыя працавала нар- мальна.
— Чуў, чуў, добра...
Голас старэйшага начальніка здаў- ся мне знаёмым. Прыслухаўся. Дык гэта ж першы сакратар ЦК Кампар- тыі Беларусі таварыш Панамарэнка.
Яшчэ хвіліну, і сакратар ЦК пац- скае мне руку:
— Ну што ж, як нажучь, у добры час.
А неўзабаве голас з неба пачаў гу- чаць над войскамі праціўніка.
Слова праўды з «акопкі» і з неба гучала на ўсім фронце. Сотні інструк- тараў па рабоце сярод войск праціўні- ка пад агнём вяшчалі лепініскія ідэі. Прайшоў час, і на голас «акопак» ужо ішлі не адзіны. У ГДР цяпер ёсць у мяне шмат сяброў, якім голас «акоп- ні» дамаг стая на шлях барацьбы з фашызмам.
Меў рацыю камісар: на вайне і сло- ва зброя.

Леанід ПРОКША

Зараз у парожых акопах пачуюць голас палоннага нямецкага салдата.

АКОПКА

3 ФРАНТАВОГА БЛАКНОТА

— Перабаромся ў больш надзейны бліндаж.
Я паказаў на тэкс.
— Не варта. Хутка кончым.
У гэтую ноч мы яшчэ некалькі разоў пад такі ж, а часам і большы акампанемент паўтарылі перадачу. А на досвітку аўтаматчыкі папаўзлі да адзінокага дрэва, каб зняць рупар. Я хацеў ісці з ім. Салдаты запярэчылі:
— Справімся самі. Адпачні.
Угаворваць мяне не было патрэбы. Я паклаў пад галаву чамаданчык сваёй «акопкі» і пачаў драмаць, з прыем- насцю думаючы, што салдатам ужо па- любілася тая справа, якую мы рабілі.
Разбудзіць мяне змаглі толькі перад абедам. Пакуль мы елі кашу з салдац- ких кацялкоў, камроты жартаваў:
— Вы спалі, а мы тут ледзь спраў- ляліся адпраўляць перабежчыкаў у тыл.
Настрой яго палепшыўся. Хоць «са- бантуй» і быў моцны, але рота не ме- ла страт.
— Якіх перабежчыкаў? — пыта- юся.
— Паслухалі фрыцы вашу перада- чу і гужам у палон.
Я паціснуў плячыма:
— Будзе яшчэ і такое.
Камроты ўсміхнуўся, адклаў у бок пусты кацялок і паўтарыў словы, якія ў час вайны былі папулярныя: «біццё вызначае свядомасць».
— Вось-вось, — стараюся перака- наць камроты, хоць і сам больш веру ў гэтыя словы, чым у «гаварылку», — як пачнеца сапраўднае «біццё», дык

ваецца; паліць з Сілезі. Прымуслі ісці ў гітлераўскую армію, але ён не хоча «ваываць за швабаў». Даведаўся з перадачы пра польскае войска і ра- шыў перайсці на наш бок.
— За кулямётам усё сілезцы. Ка- лі б падпаўзці да іх і гукнуць, прый- дуць да вас — кажа салдат.
«Няблага, — думаю сабе. — Адзін перабежчык, усё ж гэта адзін. Увесь разлік і да таго ж кулямёт — гэта ўжо нешта».
Параліліся. Камбат выдзяліў ад- дзяленне аўтаматчыкаў. Але тым ча- сам развіднела. Трэба было перача- каць дзень.
Палоннага накармілі. Ён ахвотна раскажаў, хто яго сябры, што ён ба- чыў на акупіраваных землях Белару- сі, як цяжка акупацыю пераносіць польскі народ. Думалі ўжо пра вы- ступленне сілезцаў праз «акопку», за- ставалася толькі прывесці іх усіх у «студыю».
Усё спрыяла поспеху. Наступіла цёмная ноч. Аўтаматчыкі загарэліся аперацыяй. Папаўзлі асцярожна, ціха, не спускаючы вачэй з перабежчыка, бо хоць ён нібы і праўду гаворыць, але ўсё ж трэба быць напачатове.
Вось ужо кулямётная ячэйка ворага блізка. Перабежчык-высоўваецца на- перад.
— Хлопцы, то я, Франэк, — звяр- таецца ён да сваіх сяброў-кулямётчы- каў.
— Цішыня. Хвіліна, дзве. «Сябры Франэка, відаць, збіраюць рэчы», — думаю сабе. А ў адказ — доўгая ку-

Спалохала немцаў слова з «акопкі». Ішоў час. Нейк выклікалі мяне ў вышэйшы штаб. А калі выклікае на- чальства, перш за ўсё думаеш: «За што могуць узгрэць?» А узгрэць за што заўсёды знойдзецца. Быў у нас на фронце такі выпадак: на наш бок пер- райшоў пад уплывам акопнай прапа- ганды венгерскі батальён. У хлопцаў галавы закружыліся. То, бывала, «языка» з крывёю бралі, аднаго пе- рабежчыка ледзь не з кветкамі су- стракалі, а тут цэлы батальён.
Чакаюць хлопцы падзяні, а можа і ўзнагароды. І раптам тэлеграма ад Мануільскага. Змест яе прыблізна такі: «Дрэнна працуеце». У началь- ства свая лінія. Калі б лепш працава- лі, мог бы перайсці і полк... Вось тут і ведай, калі цябе могуць пахва- ліць, і калі ўзгрэць. Дык лепш спа- дзявацца на апошняе.
Прайшоў я ў штаб. Не паспеў да- лажыць:
— Прыбуй па вашаму...
— Добра, што прыбуй, — перабі- вае мой даклад батальённы камі- сар. — Давай у машыну. На аэрадром едзем.
У машыне даведваюся, у чым спра- ва.
— З неба паспрабуем весці прапа- ганду, — растлумачыў камісар, — агітсамалёт атрымаў. Сёння пагля- дзім, як гэта будзе агрымлівацца.
Пакуль даехалі да аэрадрома, я ўжо ведаў сваю задачу. На самалёце У-2 з лётчыкам я павінен падняцца прыблізна на два кіламетры ў неба за

сёлыя, радыя, што ў палон трапілі.
Кажу сувязію:
— Шукай замок. Мы іх у склепе замкнем...
Той дастаў дзесь стары, заржавелы замок. Тлумачу палонным:
— Сядзець ціха, не крычаць. Прый- ду за вамі праз гадзіну.
Больш гаварыць не было часу. Па- вёў байцоў у контратаку. Здарылася так, што варожыя аўтаматчыкі занялі пакінутае намі сяло разам са скле- пам, дзе сядзелі палонныя.
Кажу Шалогіну:
— Давядзецца табе сваіх палон- ных другі раз у палон браць.
Увечары разбілі ворага і ўвайшлі зноў у сяло. Размясціліся ў той са- май хаце. Бачу, замок цэлы. Адчы- няю, і вачам сваім не веру: усе пяцё- ра сядзяць. І так узрадаваліся нам, аж заікацца пачалі...
Дзень і ноч ішлі баі вакол Брэста. Наша армія не выпускала гітлераў- цаў з катла. 27 ліпеня нямецкія контратакі пачалі заціхаць. А увеча- ры вялікая частка акружанага ворага каптулявала.
На досвітку 28 ліпеня нашы байцы вызвалілі Брэст.
Мы праходзім па яго вуліцах, за- валеных фашыскай зброяй, разбітай тэхнікай. Зайшлі ў Брэсцкую крэ- пасць. Там таксама было шмат ня- мецкіх машын, транспарцёраў, абоз- ных вазоў. Ніхто з нас яшчэ не ве- даў пра гералізм абаронцаў Брэсцкай крэпасці, пра тое, як насмерць яны стаялі ў чэрвені 1941 года...

Здымак 1944 г.

Юрый БАГУШЭВІЧ

ТАМ, ДЗЕ ПАЧЫНАЛАСЯ

На ўскраіне сяла спыняем машыну і ідзем па шырокай бязлюднай вулі- цы. Па адным, а пасля групамі з яўляюцца жыхары. Яны акружаюць савецкіх байцоў і прагна слухаюць пра наступленне савецкіх войск, пра паленія часці, што змагаюцца на са- вецка-германскім фронце.
Сяло польскае. Мы самі не заўва- жылі, як перасеклі граніцы і апыну- ліся на тэрыторыі Польшчы. Праз на- тоўп праціскаецца ўсхваляваны селя- нін.
— Таварышы, таварышы! Нямец- кая кавалерыя скача сюды...
Нас мала: усяго чатыры афіцэры ды на далёкай ускраіне сяла гарма- ты разлік. Вырашаем залегчы за плотам бліжэйшага двара і сустрэць ворага агнём аўтаматаў і карабінаў.
І ў гэтыя лічаныя хвіліны раптам бачым на кані камандзіра 408-га па- лка маёра Бойку з двума коннымі раз- ведчыкамі. Камандзір хутка разабраў- ся ў абстаноўцы: Ён ведаў, што першы батальён палка набліжаецца да сяла, а разам з ім ідзе конная батарэя 76- міліметровых гармат. Галолам скача разведчык да камандзіра батарэі.

Варожая конніца набліжаецца да сяла.
— Беглым, прамой наводнай — агонь! — аддае загад камандзір бата- рэі старшы лейтэнант Казлоў.
Уздрылены коні скідаюць езда- коў. Варожы эскадрон рассыпаецца па балодзістым лузе, коні гразнуць. А ў гэты час першы батальён пад каман- даваннем маёра Пятуніна кідаецца ў атаку.
Гітлераўцаў прыскаюць да ракі. Яны кідаюць коней і кулямёты і спра- буюць аказаць супраціўленне на дру- гім беразе. Але нашых байцоў ужо нельга спыніць...
Праз суткі дывізія авалодала гора- дам Вяда-Падляска. Бой быў кароткі. Нямецкае камандаванне не паспела падцягнуць рэзервы, бо не чакала, што армія генерала Папова прарвецца ў іх тыл.
Наперадзе Цярэспаль, а за ім — Брэст. Гітлераўцы, што заселі там, зразумелі, што ззаду перарэзаны ка- мунікацыі і пачалі ісці на захад. Некаль- кі дзён ішлі цяжкія баі. Палкі нашай дывізіі і суседняй гаўдзейскай нас- мерць стаялі на шашы Брэст — Вар- шавы.

А вось савецкія байцы ўжо штур- муюць станцыю Брэст. Вораг хаваец- ца ў паўгаўзах, на паўразбураных да- мах. Нашы аўтаматчыкі трапнымі чаргамі і гранатамі выбіваюць іх адтуль.
Нечакана з блізкага лесу паказва- юцца гітлераўцы. Разгарнуўшыся ў ланцуг, яны ідуць да станцыі. Куля- мётчык Аляксей Карасёў зразумеў, што вораг хоча ўдарыць у фланг і тыл савецкіх байцоў.
Карасёў адкрыў запасныя скрынкі са стужкамі, зручней залег за куля- мётам.
З п'янай настурнасцю гітлераўцы працягваюць атакаваць. А кулямёт Карасёва не спіхае... Дзве роты гі- тлераўцаў знішчылі адважны баец. За гэты подзвіг ён стаў кавалерам За- латоў Зоркі Героя.
Некалькі дзён спрабавалі немцы вырвацца з вогненнага калыца ля Брэста. Яны ішлі на «псіхічныя» ата- кі, спрабавалі ўпотаі прабрацца на захад. Але старанні іх былі марныя.
Хоць і цяжкія былі баі, і смерць хавалася зусім блізка, помню, наст- рой ва ўсіх быў радасны, — бадзёры: толькі сціхаў трохі агонь, як пачына- ліся песні, жаргты. У маім блакноце захаваўся расказ старшага лейтэнанта Мухіна.
«Вам смешна, а мне тады было не да смеху. З усіх бакоў контратаку- юць немцы, а тут, калі ласка, прыво- дзіць да мяне Шалогін — сержант- разведчык, пяць здаравенных гітле- раўцаў.
— Калі ласка, кажа, — бярэце па- лонных.
А я і не ведаю, што сказаць. Гэ- та ж не пачак цыгарэт, у кішэню не пакладзеш. Гляджу на іх: твары вя-

У ГЭТЫЯ ДНІ УСПАМІНАЕЦЦА

ЧЫМ ВЫМЯРАЕЦА АБАВЯЗАК?

Знайсці адказ на гэта пытанне мне хацелася яшчэ тады, калі Марыя Навумаўна ўпершыню загаварыла пра Аляксея Капылова. Гэта было гады тры назад. Я тады працавала ў Гомелі і ведала Марыю Навумаўну як вопытнага хірурга мясцовай чыгуначнай бальніцы. Пры першай жа сустрэчы яна і пачала гаворку не столькі нават пра Аляксея, колькі пра ўласнае пацучцё лязыкананага абавязку.

— Вось ужо дваццаць пяць гадоў яно мучыць мяне, — гаварыла Марыя Навумаўна. — Бо пасля таго, як фашысты забілі Капылова, я дала сабе слова: застануся жывая, знайду яго родных або блізкіх і раскажу ім пра два апошнія гады Аляксея. І да гэтага часу нікога не магу знайсці...

... Чэрвеньскія дні выдаліся гарацьня, асабліва ў Маскве. Марыя Навумаўна не магла дачакацца, калі закончацца заняткі на курсах удасканалення ўрачоў, каб хутчэй дамоў. Домам ужо васьмы год быў ён Лагойск, невялікі гарадок пад Мінскам. Калі ехала сюды ўпершыню, нават не думала, што ён стане такім родным. Захапіў спачатку нейкай незвычайнаю. Лясістыя ўзгоркі, нібы Радопы ў мініяцюры, акружаюць яго з усіх бакоў. А сам гарадок рассякае даўсоная Гайна-рака, непаспешлівая, як мудрасць, неперасяхаючая, як шчодрасць добрай душы, спакойная, як само зачараванне. У ёй — казаньне адлюстраванне старажытнага парку, дзе аб чымсьці сумуе сівая бяроза, раняе расішкі ў крывіну ніцая вярба, шпэцудца дзень і ноч клён з елкай і дуб з сасною.

У душы Марыі Навумаўны ўсё гэта знайшло свой водгук. Яна ішла сюды іншы раз прама з аперацыйнай — бальніцу пабудавалі якраз на беразе Гайны, — давярала рацэ і парку свой адчай, калі хворому ўжо не ўдавалася дапамагчы. Але часцей усё-такі дзялілася з ім радасцю. Пагранічнік стаў напярэйца пасля складанай аперацыі (Лагойск жа да трыццаці дзевяці гадоў быў пагранічным горадам). Усталя на ногі хворая пасля цяжкага агнястрэльнага ранення. Людзі паверылі ў жанчыну-хірурга — у тагачаснай Беларусі яна была здаецца, другой на ліку...

Да берагу Гайны яна і спыталася з Масквы. Муж, Арсень Аляксандравіч, ужо прыняў апошні выпускны экзамен у сваёй школе. Пасля традыцыйнага вечара дзесяцікласнікаў у яго пачаўся водпуск. У яе таксама хутка водпуск. Маці з бацькам звалі ў Гомель. Але ўсё перакрэсліла жудасная вестка...

На другі і трэці дзень вайны з Лагойскага мабілізацыйнага пункта большасць урачоў і медыцынскіх сяспёр разам з камандамі мабілізаваных адправіліся ў Мінск і Барысаў, у вайсковыя часткі. Немабілізаваным урачом заставалася, бадай, толькі цяжарная Марыя Навумаўна Анісімава. Ды і то як сказаць. З раніцы да вечара яна цяпер працавала ў ваенкамаце.

У гарадскі пасёлак сталі прыбываць нашы франтавыя часткі. Арсень Аляксандравіч Палацук — ён таксама працаваў на мабілізацыйным пункце — зразумеў, што з эвакуацыйнай сям'і больш-менш марудзіць ці хвіліны. Падагнаў да дома калёсы, запражаныя коньмі, і пабег у бальніцу па жонку. Але ў гэты час прывезлі параненых байцоў. Ён стаў дапамагаць санітарам. Марыя Навумаўна са сваёй хірургічнай сястрой Марыяй Тарайкоўскай (тады яе звалі Маняй Мікуліч) да самага вечара апрацоўвала раны. А калі ўбачыла калі дома калёсы, перавяла на мужа недаўменны погляд:

— Няўжо мы іх пакінем, Сенья?

— Але падумаў, як людзі зразумеюць, калі заслужаны ўрач акажацца ў немцаў?

Нейкае імгненне яна думае. Сапраўды, усяго чатыры месяцы назад за выдатныя заслугі ў галіне аховы здароўя ёй першай у Беларусі прысвоілі званне заслужанага ўрача рэспублікі.

— А калі гэты ўрач, ратуючы сваё жыццё, кіне параненых, як такое зразумець? — ледзь чутна запыталася яна, баслілля апускаячыся на ганак.

... Больш як суткі працягваўся жорсткі бой, але абаронцы Лагойска не змаглі стрываць варожага націску і вымушаны былі адыходзіць. А параненых у бальніцы было ўжо каля дзюжкоў.

У бальніцу адзін за адным прыйшлі медыцынскія сястры Марыя Тарайкоўская, Ганна Захарэвіч, Надзя Мох, Таццяна Захаранка, Ганна Аўчарык, Ядвіга Міклашэўская, яе сястра-статолог Ганна Міклашэўская, акуліст Настасся Мытнік. І пачалася сапраў-

ды гераічная барацьба за выратаванне параненых.

Калі фашысты ўварваліся ў бальніцу, жанчыны сёе-тое паспелі зрабіць для камсастава сабралі цывільнае адзенне, пахавалі іх дакументы, зброю, і цяпер сярод параненых аказалася нямаля «цывільных». Душы не было толькі, калі гэтыя «цывільныя» ўладалі ў непрытомнасць ад болю, у стане трызнення паднімаў байцоў у атаку, вялі паветраны баі з праціўнікам, гаварылі са сваімі зацінуўшымі таварышамі...

Толькі супакойца штурман Дзмітрый Красільнікаў, пачынае трыціць Сцяпан Маслаў, таксама аблашаны, з раздробленымі пагамі лётчык. Лае фашыстаў у гарачы палітрук Рыгор Каваленка, у якога асколак заклінуўся ў каленным суставе. Ледзь стрывілае сябе Раман Секараў. Скрыгаціць зубамі Бялоў: левая рука ў яго вісідзі толькі на кавалачку скуры з сасудзіста-нервовым пучком...

Дзень і ноч даводзіцца прадаваць лагойскім медыкам, каб аблегчыць

А колькі памучылася яна, пакуль разрэзала суставы і дастала асколак у Каваленкі! Праўда, ён яшчэ вельмі хворы. Але пагу, відаць, удасца-такі выратаваць. Сталі патроху загойвацца раны і ў Красільнікава. Толькі вольнага дрэнна зрастаецца. Горш за ўсё, аднак, з Маславым: адну пагу ампутавалі, але, відаць, дзвядзедца яму развітацца і з другой. Чакаюць прызначэння для аперацыі Давыдзенка і Секараў. Усё хіба пералічыць! Але Капылова сярод іх яшчэ не было...

НЕ, НЕ «ПРАПАЛІ БЕЗ ВЕСТАК»!

Гэта было пад вечар. Марыя Навумаўна толькі прыйшла дамоў. Не паспела яшчэ сесці за стол, як за ёй прыбеглі з бальніцы: «Немцы патрабуюць доктара!» Глянула ў акно і ногі падкасіліся — каля бальнічных варот стаіць грузавая машына. Няўжо за параненым прыехалі? Бо ўжо колькі разоў папярэджвалі, што тых, якія напярэйца, забяруць у лагер ваеннапалонных.

Аляксандра ЗАХАРЭНКА

НАД ГАЙНАЙ- РАКОЙ

Я перажыла радасць пошука невядомых герояў неадноліт. Памытаю, як доўга не было ідэнтыфікацыі, што ідэя даведзена, дзе і як загінула на беларускай зямлі мая калежанка, балгарка Лія Карастаянава. Не раз, здаецца, даходзіла да распытаў, пакуль «дакапаляга» дві гісторыі падзвігу хойніцкіх падпольшчыкаў.

І вось зноў запрашаю вас у пошук...

Аўтар

гэтыя пакуты. І больш за ўсё дастаецца, канечне, адзінаму ў бальніцы хірургу. Пазней на дапамогу ёй прыйдуць малады ўрач Яўгенія Гаўрылаўна Бусоль, якая прыехала ў Лагойск да сваякоў, і ваенурач Яфім Аляксеевіч Паўлаў, які таксама аказаўся ў гарадку. Але цяжар першых тыдняў поўным грузам ляжаў на плячах Марыі Навумаўны.

Калі гітлераўцы ўварваліся ў бальніцу, нават яны збянтэжыліся,

М. Н. Анісімава. Здымак 1939 года.

убачыўшы цяжарную жанчыну, якая схілілася над аперацыйным сталом. Буйныя расішкі выступілі ў яе на лбе. На нейкае імгненне яна павярнула твар да Марыяні Тарайкоўскай, каб яна змахнула пот, і ў гэты час убачыла ў дзвях трох немцаў. Сэрца, здаецца, адарвалася, у вачах пацямнала, але голас не здрыгануўся:

— Зачыніце дзверы! Не бачыце, тут ідзе аперацыя!

Слоў, можа, яны і не зразумелі. Але пад уздзеяннем сурогава позірку жанчыны-ўрача адступілі. Ядзя Міклашэўская зачыніла дзверы. Аперацыя працягвалася...

І вось ужо знята павязка з рукі Бялова. Нехта з медсяспёр крыкнуў: «Глядзіце, зусім нармальнае рука!» Амаль ніхто не спадзяваўся, што яе ўдасца захаваць. Але Марыя Навумаўна ўспоміла: прафесар некалі раскаваў, як ён яшчэ ў першую сусветную вайну апрацоўваў такія раны і дабіваўся добрага эфекту. Апрацавала, уклала руку ва гітэраўну шпуну і амаль месяц бялася да яе дакрануцца. І раптам «зусім нармальнае рука»!

Аказваецца, прывезлі чалавека амаль у непрытомным стане. Даведаўшыся, што гэта жанчына і ёсць галоўны доктар, старшы чынам сказаў, кінуўшы на кузаў.

— Гэтага партызана знайшлі на гарышчы ў лясной вёсцы. Трэба яго лячыць. Ён яшчэ спатрэбіцца!

Марыя Навумаўна не зразумела, каму і для чаго ён спатрэбіцца. Гэтых немцаў яна больш не бачыла, а Аляксей Капылоў — яго прывезлі ў кузаў — сапраўды спатрэбіўся...

Ніхто добра не ведае, як ён аказаўся на гарышчы дома ў Замасточчы. Ва ўсякім выпадку, пехта хаваў яго там, відаць, доўга, таму што на ране ўтварыўся гнойны працэс. Тэмпература даходзіла да сарака. Чалавеку трэба была тэрмінова медыцынская дапамога.

Дапамогу гэту яму аказалі, апрацавалі рану, прызначылі лячэнне, якое працягвалася амаль год. Бо патрэбных лекараў не хапала. Тыя медыкаменты, якія Ганна Пятроўна Захарэвіч паспела перанесці з аптэкі ў бальніцу, калі паліцэйскія акупанты, былі на вагу золата, усімі праўдамі і няпраўдамі сёе-тое даставалі ў немцаў. Але лячэнне зацягвалася яшчэ і таму, што мала вылезыць людзей ад цяжкіх ран, іх трэба яшчэ выратаваць ад вывазу ў Германію, ад лагера ваеннапалонных. Колькі разоў даводзілася накладваць гіпс ужо на здаровыя рукі і ногі!

На дапамогу медыкам прыйшлі саветскія людзі, лагойскія падпольшчыкі, партызаны, мясцовыя жыхары. Адны дзяліліся з параненымі ўсім, чым маглі, — неслі хлеб, гародніну, бульбу, збіралі адзенне, прывозілі дровы. Другія збіралі сяго-таго пад выглядам сваяка ў свае сем'і або шукалі ім прытулак у навакольных сёлах. Трэція даставалі для параненых розныя даведкі, пашпарты, аўсвайсы. Чацвёртыя вялі іх у партызанскія атрады, перапраўлялі праз лінію фронту... У бальніцы актыўна дзейнічала падпольная група, вопытным канспіратарам зарэкамендаваў сябе ваенурач Яфім Аляксеевіч Паўлаў.

Нябачаная барацьба ішла амаль тры гады, і раскаваць аб усім, канечне, цяжка. Але ляжыць у мяне стосік пажайцельных канвертаў і салдацкіх трохкутнікаў, адрасаваных Марыі Навумаўне.

«Таварыш доктар, я ад'язджаю на радзіму — да жонкі і дзяцей. А Вам за мяне і выратаванне мяне ад нямецкіх крывасмокаў з 30 чэрвеня сорак другога года выношу вялікую сардэчную падзяку. Я часта думаю пра той год і з удзячнасцю іспамынаю, колькі сіл і намаганняў Вы прыкладалі, каб выратаваць нас, чырвонаармейцаў і камандзіраў...»

Секараў Раман Васільевіч,
7. X—44 г.

«Добры дзень, Марыя Навумаўна!»

Пасылаю Вам самае шчырае прывітанне і найлепшыя пажаданні ў нашым жыцці і рабоце. Заўсёды памятаю, што выратаваннем сваім цалкам абавязаны Вам і ўсім медработнікам Лагойскай бальніцы... Моцна паціскаю Вашу руку...

Былі пацыент Дзмітрый Міхайлавіч Красільнікаў.

«Добры дзень, наважаная Марыя Навумаўна!»

Толькі праз доўгі час пасля майго ад'езду пішу вам гэта пісьмо. Але памяць аб Вас, аб Лагойскай бальніцы застаецца назавсёды як самы адказны і зварушлівы перыяд майго жыцця... Перадаць гарачае прывітанне Арсеню Аляксандравічу, яе бацьку — Аляксандру Фёдаравічу, нашым дзецям, Яўгенію Гаўрылавічу Бусоль, медсяспрам і ўсім блізкім на бальніцы людзям. Шкада, што некаторыя з іх загінулі.

Моцна абдымаю. Паважаны Вас Рыгор Рыгоравіч Каваленка.

15. VIII—44 г.

«Шкада, што некаторыя з іх загінулі...» Так, дзень 11 лютага 1943 года, напрыклад, стаў трагічным для медыцынскай сястры і партызанскай сувязной Ганны Пятроўны Захарэвіч. У гэты дзень фашысты расстралілі яе бацьку, маці, сястру, спалілі хату. Ганна Пятроўна не вярнулася ў бальніцу. І ў Лагойск прыходзіла цяпер толькі ў разведку па заданні партызанскага атрада, байцом якога стала.

А вось што раскавае акушэрка Алена Яфімаўна Капанец:

— Увечары 8 сакавіка мы з Сашам Гілко, які жыў каля бальніцы ў Паўла Козыра, ішлі да Пятра Апаніскага — у яго доме намячана была нарада падпольшчыкаў. Раптам дарогу перагаралі гітлераўцы. У жандармеры, куды нас прывялі, ужо былі арыштаваныя, знаёмыя і незнаёмыя нам людзі. Пачаўся допыт. Потым усіх дваццаць пяць чалавек сагналі ў цагляны домик, што стаў пры ўваходзе ў парк. Раніцай туды прыйшлі карнікі, узялі траіх з нас і павялі. З ілюмі дзверей стрэлы. Карнікі вярнуліся і зноў узялі траіх. І вось ужо засталася нас толькі чацвёра: трое мужчын і я. Калі мы ўбачылі, што ідуць па нас, Міхаіл Фурс сказаў: «Прысядзь, дацунка, воль тут, за пецкай. Можна, не заўважаць, можна, застанешся...»

Так і ўцалела Капанец, адна з дваццаці пяці. І таксама больш не заходзіла ў бальніцу, пайшла ў партызанскі атрад «Большавік».

Ужо, здаецца, усё гатова было, каб пераправіць туды і бязногага лётчыка Маслава. Яго ўзяў да сябе Аксёвіч, які жыў на ўсходняй Лагойска — адтуль партызанам лягчы было забраць лётчыка. Але фашысты, відаць, некай даведзіліся аб гэтым і Сцяпан Трафімавіч Маслава расстралілі.

У жніўні 1943-га пайшоў у партызаны бальнічны «вартаўнік» Міхаіл Красільнікаў, у верасні — бальнічны «шкляр і дрывасек» Рыгор Каваленка. Яшчэ раней падпольны райном парты адлікаў туды ваенурача Яфіма Аляксеевіча Паўлава: медработнікі патрэбны былі і ў партызанскім атрадзе.

У Лагойску пакуль заставаўся толькі Аляксей Капылоў. Пасля гнойнага артрыта ў яго ўтварыўся анкілоз сустава, і ён хадзіў на мыльцах. Працаваў «шаўцом» у Юліяна Жалабковіча, падтрымліваў пастаянную сувязь з партызанамі. Але, на бяду, не змог утаіць гэтага ад Жалабковіча, не падазраваў, што пад выглядам добрага дзядзі ў гэтым снізьяку тойца правакатар. 11 лістапада 1943 года Капылова арыштавалі фашысты.

Марыя Навумаўна даведлася аб гэтым ад Вальтэра, нямецкага камуніста, які часта бываў у іх доме. На гэты раз ён прыбег вельмі ўсхваляваны. Арыштаваны Капылоў! Пачаліся арышты некаторых медработнікаў! Трэба неадкладна ісці ў лес! Ён ведае пароль і можа вывесці не з Лагойска... Жанчына як стала ў дзвях дадзячага пакоя, так і застыла на месцы, нібы загароджваючы сабой дзверы. Потым павярнулася, паглядзела на дзверы. Ігар зноў раскрыўся. Алежкі нечому бяспалатна ўсімхаўся ў сне. Побач з ім спаў яго цёзка, такі ж двухгадовы карапуз, яе імямешнік.

— Дзякую, Вальтэр...

Апусцілася на табуратку. Перад яе вачыма паўстала дзіўная расправа гітлераўцаў над сям'ёй Ганны Пятроўны Захарэвіч.

Вальтэр яшчэ не пайшоў, як у дзверы моцна загрузкалі.

Яе забралі разам з мужам. У школе, куды іх прывялі, ужо былі медсястры Настасся Мытнік, Ядзя і Аня Міклашэўскія, урач Мацкевіч з маці, акушэрка Надзя Рулькевіч і іншыя супрацоўнікі бальніцы. Не было толькі Капылова. Але гадзіны праз дзверы Марыя Навумаўна сустралася і з ім. У апошні раз. Вось як гэта было.

У класе, дзе ішоў допыт, было некалькі эсэсаўцаў, пераіладчын, ахоўнік.

ГЭТАК БЫЛО, ГЭТАК І БУДЗЕ!

Планету абляцелі трывожныя весткі: аэрамабільныя, бронетанкавыя часці і «спецыяльныя войскі» ЗША і іх марыянетак у Камбоджы. Зноў падаюць бомбы на Дэмакратычную Рэспубліку В'етнам. У агні камбоджыйскай гарады, вёскі, ліецца кроў в'етнамскага, лаацянскага і кхмерскага народаў. Гінуць сотні жыццяў, нішчыцца пален чалавечых рук. З якой прычынай? У імя чаго? Няўжо сапраўды ў імя «вельчы ЗША», «іх адказнасці», нейкага асобага амерыканскага патрыятызму, як спрабуе растлумачыць прэзідэнт ЗША?

Які гвалт і здзек з праўды, з закона, з права, з міжнародных пагадненняў! Якое страшнае падабенства з тым, што рабілі і гаварылі гітлераўцы ў апошняю вайну!

Гэта да глыбіні душы абурала і ўзрушыла нас, саветскіх людзей, ускалыхнула нашы думкі, памяць.

Мне таксама прыгадаліся самаахварны сорак першы і пераможны сорак пяты гады. Прыгадаўся Мінск, з якім знітаваў мяне мой ваенны лёс...

Так, вайна—выпрабаванне людзям, гарадам—усьмя. Розніца хіба толькі ў тым, што гарады звычайна не паміраюць. Нават разбураныя дашчэнту, яны паўстаюць з руін.

Лёс гарадоў у Вялікай Айчыннай вайне складваўся па-рознаму.

Адным з іх дэвалюся зазнаць пакутліваю горыч паражэння. Другім, якія трапілі ў акружэнне або прынялі ўдар грудзмі, удалося выстаяць, і аб іх разбілася наступальная моц ворага. Трэці вайна толькі апыла сваім дыханнем. Чацвёртыя ж наогул за годзі ліхалецця так і не ўведлі, што такое светамаскіроўка.

Некаторыя гарады, прыняўшы агонь на сябе, разбураныя і напалуустыя, як бы застылі да вызвалення ў глухім здранцвенні. Другія, і захопленыя ворагам, засталіся няскоранымі, грознымі для яго. Трэція, прыкрыўшыся агнём зенітак, рабілі, што навазда ім вайна: прымалі салдат, адпраўлялі іх на фронт, забяспечвалі неабходным. Чацвёртыя ў глыбокім тыле неслі сваю працоўную вахту, і вайна там адбывалася толькі на цене хлеба, цяпла і сну. Ды яшчэ, бадай, на тым, што на ўскраінах вырасталі шпіталі і людзі пачалі агрымліваць трохкутныя салдацкія пісьмы, атэстаты, пахавальнікі...

І ўсё-такі, нягледзячы на гэта, у іх было нешта агульнае, што дало гісторыі магчымасць параўноўваць іх і гаварыць пра іх ролі ў вайне. Такой меркаю перш за ўсё стаў іх гераізм, іх уплыў на ход і канец вайны. Вось адметнымі рысамі Мінска, як і многіх іншых нашых гарадоў, якраз і з'яўляліся незвычайная сіла народнага супраціўлення, самаахварнасць, гераізм.

Гэтак было ў нас. Гэтак бывае ва ўсякай справядлівай вайне. І верыцца: якія б ні былі першыя вынікі значынай агрэсіі ў Камбоджы, тым, што пасялі вецер, немінуча пажнуць буру.

Трэба толькі, каб гней ахаліў людзей, каб кожны сумленны чалавек зразумеў: амерыканскі імперыялізм—вораг сабадалюбных народаў. Ён не грабуе нічым, каб задзусіць іх вызваленную барацьбу, пераходзіць сацыяльнаму прагрэсу, падпарадкаваць іх сабе, сваім ваенна-стратэгічным інтарэсам. І там, дзе ліецца кроў, дзе напалм, бомбы знішчаюць мірных людзей, дзе змовы, пучкі і перапоўнены турмы ды канцэнтрацыйныя лагеры,—там устанавівае свой дыктат амерыканскі драпежнік.

Як рашучае папярэджанне правячым колам ЗША прагучала Заява нашага ўрада, суровая, мужная Заява, у якой выкрываюцца новыя амерыканскія правакіды і роля ЗША як міжнароднага жандара.

Мы хочам аднаго—няхай народы Індыйкітай будучы гаспадарамі ў сваім доме, мы патрабуем—рукі прэз ад В'етнама, Лаоса, Камбоджы!

ВІНШУЕМ З УЗНАГАРОДАЙ!

За заслугі ў развіцці тэатральнага мастацтва ў рэспубліцы і ў сувязі з 50-годдзем з дня нараджэння народнага артыста Беларускай ССР, артыста Брэсцкага абласнога драматычнага тэатра імя ЛКСМ Беларусі Логінаў Анатоля Канстанцінавіча узнагароджаны Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

— Дзе партызаны? Хто з вашых работнікаў з імі звязаны? З кім звязаны асабіста вы? — пасыпаліся пытанні.

Марыя Навумаўна спачатку паспрабавала абурыцца. За каго яе прымаюць? Яна ўрач, сумленна выконвае свой абавязак — лечыць людзей, і толькі! Гэта могуць пацвердзіць памочнік начальніка паліцыі, некаторыя паліцэйскія, немец Вальтэр, сваячэнін... Старшы следчы злосна ўхмыляўся.

— Не стараіцеся, доктар Ансімава, нам усё вядома. Людзі, якім вы так верылі, выдалі вас.

І зноў пытанні: «Дзе партызаны?», «Хто перадаваў ім медыкаменты?», «Каму іх перадавалі вы?». Цяпер Марыя Навумаўна толькі адназначна паўтарала: «Не ведаю», «Ніхто», «Нікому». А потым і зусім замоўкла. І толькі думкі набягалі адна на адну, як нізкія дажджавыя воблакі перад навальніцай. Няўжо Капылоў сказаў ім што-небудзь? Бо гэта ён перадаў ёй просьбу партызан — прыслаць ампутацыйны нож. Ён вынес з бальніцы не толькі гэты нож, але і перавязачныя матэрыялы, дэзінфікуючыя сродкі — усё, што ёй удалося дастаць у нямецкім перавязачным пункце, які быў на тэрыторыі бальніцы. А можа Настася Мытнін не вытрымала? Яе ніраз толькі што дапытвалі. Яна ж ведала, што набор хірургічных інструментаў для партызан перадала ёй Ансімава.

Але Марыя Навумаўна тут жа гнала ад сябе гэтыя думкі.

І колькі ні білі, ні слова больш не пачулі. А калі яна ачуныла, убачыла, што ляжыць на падлозе ў лужы вады лубач — пустое відра і нейчыя боты з праціўным скрыпам увесь час мільгалі перад яе тварам. Вось боты спыніліся, і яна пачула знаёмы іранічны голас:

— Ну, усюмніла каго-небудзь?

Марыя Навумаўна паспрабавала ўстаць і ледзь не крхнула, убачыўшы побач Аляксея Капылова. Ён ляжаў тут жа на падлозе, збіты, акрываўлены. Побач валялася зламаны яго мыліца. Відаць, Аляксея ўштурхнулі сюды, калі яе толькі пачалі катаваць. Відаць, у яго таксама нешта спрабавалі выбіць. На некаторае імгненне яны сустрэліся позіркамі.

— Можна, вы і яго не ведаеце? — зэсэаец штурхнуў ботам Капылова.

Аляксея не адвёў вачэй. Толькі бровы нахмурыў і яшчэ мацней спіснуў зубы.

— Калі нямецкія салдаты прывялі Капылова ў нашу бальніцу, я лячыла яго, — таксама не адводзячы позірку, аднавіла Марыя Навумаўна. — І ведаю: ён да гэтага часу хворы. Левы тазабедраны суставі...

Ёй не далі дагаварыць, схвацілі за рукі і навалілі да выхаду. Толькі прыглушаны голас Аляксея даносіўся ўслед:

— Гэта жанчыца ні ў чым не вінавата... Яе прымуслі мяне лячыць... Болей яна нічога пра мяне не ведае... Калі арыштаваных навялі ў бок парку, ніхто не сумняваўся, што гэта апошні іх шлях. А ў вушах усё яшчэ гучалі словы Капылова: «Гэта жанчыца ні ў чым не вінавата... Яна нічога пра мяне не ведае...»

Яна-такі сапраўды не ведала тады, што, выдзены правакатарам, Капылоў усю віну ўзяў на сябе. Толькі Мытнін, Вершал, Бабноўскую і Мацкевіча не ўдалося яму выгарадзіць. — Жалобнік усё ведаў пра іх падпольныя сувязі, — яны мужна выцярпелі ўсе нагаванні і загінулі. А Ядзю і Ано Міклашэўскіх, іх бацьку Ансімаву з Налешкуком, сям'ю Рулькевічаў і некаторых іншых медработнікаў дні праз тры выпусцілі з турмы.

Вось тады Марыя Навумаўна і дала сабе слова: «Калі застануся жывая, абавязкова знайду каго-небудзь з родных Капылова і раскажу ім пра два апошнія гады жыцця Аляксея...» Толькі мала было падзей на тое, што яна застанецца жывая. Праз некалькі дзён Ядзю і Ано Міклашэўскіх зноў арыштавалі. А ўначы карнікі сганалі ў дом Міклашэўскіх-бацькоў яшчэ сям'ю Рулькевічаў і падпалілі... Не, Ядзя і Аня не бачылі і фашысцкага засценка таго жахлівага польмя, у якім згарэлі бацькі, дзеці, таварышы на барацьбе — дзевяці чалавек. Яны працівалі стойка трымацца на допытах, не выдаючы сувязей з партызанамі.

Доўга ў Лагойску потым хадзілі легенды аб іх стойкасці. Аб тым, як моцна абіліся сёстры перад расстрэлам і, памраючы, спявалі «Інтэрнацыянал»...

Марыя Навумаўна кожны дзень, кожную ноч чакала такой жа бяды. Але да канца заставаўся сувязной падпольнага райкома партыі.

А ЖЫЦЦЁ ІДЗЕ...

З таго часу прайшло больш чвэрці стагоддзя. Пільны часу ўжо, здаецца, беззваротна змыла былыя людскія

беды і пакуты. У мітусні будняў іх нібы нават і няма калі ўспамінаць. А можа, проста не хочацца трывожыць старыя раны?

Ды толькі старыя раны не зажываюць. І памяць, калі яе хоць пенааркам патрывожыць, заснуць не дае да раніцы. Вось загаварылі пра Аляксея Капылова — і зноў уваскрэсае, нібы з поцемак, апошні яго позірк, чуюцца яго голас, і зноў сядомасць, напалуіцца пацудамі вільканыяга абавязку: «Вось ужо дваццаць пяць гадоў яно мучыць мяне...»

Гэта пацудзе, відаць, перадалося і мне. За тры гады напісана многа лісьмаў, запітанняў. І вось ужо ляжаць адказы ад Яўгеніі Гаўрылаўны Бусоль, Марыі Вікенцьеўны Тарайкоўскай, іншых медработнікаў Лагойскай бальніцы. У кожным з іх — хвалюючыя радкі аб мужнасці і самаадданасці ўрачоў і сястэр. Але пра былых пацыентаў, пра жалы, амаль ніякіх дадатковых звестак. «Гэта ж былі не мясцовыя людзі. А мы іх выдалі часта за мясцовых і, каб выратаваць, стараліся нават забыць, хто яны і адкуль» (Я. Г. Бусоль). А яшчэ ў гэтых пісьмах сучасныя просьбы. «Мояга, удаца знайсці каго-небудзь з родных Сцяпана Трафімавіча Маслава з Курэйскай вобласці. Кожны раз, калі бываю на яго магіле, думаю, што жонка ці маці, сястра ці дачка да гэтага часу, напэўна, лічаць яго без вестак прапаўшым» (М. В. Тарайкоўская). «Я не ведаю, хто застаўся ў Аляксандра

Есць што ўспомніць Марыя Навумаўна з Іосіфам Камінскім.

Міхайлавіча Пяско. Але ж нехта не дзе, відаць, ёсць. Раскажыце ім...» (А. Я. Капанец).

«Раскажыце пра іх» — прасіла і я Дзмітрыя Міхайлавіча Красільнікава і Рыгора Рыгоравіча Каваленку ў сваіх пісьмах, якія пасылала пра старых ваенных адрасах. Яны ж, напэўна, больш ведалі і пра Аляксея Капылова, і пра іншых сваіх таварышаў.

Але з Ахтыркі адказала Кацярына Ціханаўна Каваленка: «Ваша пісьмо спазнілася. Мой муж, Рыгор Рыгоравіч Каваленка, цядаўна памёр. І я проста не ведаю, чым-вам цяпер дапамагчы». З Ардатава, дзе пасля вайны жыў Д. М. Красільнікаў, нам адказалі, што ён там даўно не жыве, а куды выехаў — не вядома.

Дзе, у якіх краях атабарыўся пасля дэмабілізацыі з арміі ваенурач Я. А. Паўлаў, які ведаў Капылова, бадай, лепш, чым Марыя Навумаўна? На якіх шляхах-дарогах пайшлі ў жыццё пацыенты, чых нават імён не ўтрымала памяць? Іх жа было каля двухсот чалавек...

Не ведаю, каму адрасаваць гэтыя і многія іншыя пытанні, і зноў еду ў Лагойск. У мясцовай бальніцы і зараз працуюць некаторыя з тых медработнікаў. І хоць усё, здаецца, расказана, зноў іду да іх. А потым доўга хаджу па старажытным парку над Гайнай-ракой. Ужо бачыла, як ён пераўтварэцца ва ўсё поры года. Але яшчэ раз прынімаюся да старой-старой біяграфіі і доўга слухаю сумнае шпалаченне яе свіх галінак.

І здаецца, што нехта ледзь чутна крочыць побач, напроўваючы думкі па знаёмым яму шляхам. Вось тут была тая турма, з якой паявілі на шыбеіцу Сашу Пяско. Па гэтай дарожцы канваіравалі з допыту Марыю Навумаўну і яе супрацоўніц. А вузкім той, напэўна, у апошні раз ішоў Аляксея Капылоў. Над гэтым ірвом нярэдка грывелі стрэлы. Там, уізе, абрывалася чыёсьці жыццё. І толькі рэха недаспяванай песні доўга звінела над Гайнай. Іншы раз, здаецца, яно і дагэтуль звініць.

Але гэта толькі здаецца. Бо зараз тут іншыя песні спяваюць. У іх столькі радасці, веселасці, нішасця, што яны проста заглушаюць тое рэха, і ўсё-такі, калі вам давадзецца быць у гэтым парку, услухайцеся ў прыглушаныя летуценні яго дрымуных дрэў, бязмоўных сведкаў даўніх часоў і падзей.

У апошні раз я слухала іх разам з сынам Марыі Навумаўны, вяртаючыся з мемарыяльнай Хатыні. Журботны, трывожны, папераджальны звод хатынскіх званоў як быццам зліўся з гэтымі летуценнямі, і цяпер яны чуваць так выразна, што проста нельга не чуць іх. А яшчэ гэты жахлівы каменны стары з сынама на руках. Ён стаіць перад вачыма як нястомны вяртар, як вечны вяртавы.

Раптам перад самым адыходам аўтобуса даведваюся, што той самы стары, толькі не каменны, а жывы, — Іосіф Іосіфавіч Камінскі, — прасіў перадаць пры выпадку прывітанне Марыі Навумаўне Ансімавай. «Бо гэта яна выратавала мяне пасля той жахлівай трагедыі». Яшчэ адзін яе тагачасны пацыент?

Пакуль сын вёз ёй гэтае прывітанне, я даведлася, дзе жыве цяпер Іосіф Іосіфавіч Камінскі, каменную статую якога бачыла ў Хатыні, і пры першай жа магчымасці еду да яго.

І вось ужо некалькі годзі тутару з Іосіфам Іосіфавічам. Перад вачыма, нібы кадр за кадрам, праходзіць гісторыя яшчэ аднаго чалавечага жыцця — ад дзяцінства да таго дня, калі на Хатынь валяцелі карнікі і спалілі сяло разам з жыхарамі...

— Мілая мая, вось ужо хто рызыкаваў сваім жыццём, каб выратаваць мяне ад яўнай смерці. Гэта ж яна, доктарка Ансімава, тайком, уначы прыходзіла да мяне на Багданаўку, калі я ўжо, здаецца, паміраў...

Стары выцрае слёзы. Потым доўга распітвае, як жа цяпер жыве яго доктар.

...А доктар да раніцы не магла заснуць пасля расназу сына. Старалася ўспомніць. Перабрала ў памяці ўсіх бальнічных пацыентаў. Яго сярод іх не было. Перад вачыма і зараз стаіць жанчына з Нівак, якая вырвалася з цоляма з прастрэленай сківінай. Яе лячыла. А вось Камінскага... Ці не блытае ён ле з кім-небудзь іншым?

Вельмі дарэчы далі ёй водпуск. Мы разам едем у Казьры. Не ведаю, аб чым яна думае, глядзячы ці то на вільготную дарогу, ці то проста на ветравое шкло, па якім паўзучы і паўзучы дажджавыя кроплі. Толькі час ад часу, нібы сама сабе, гаворыць:

— Так, на Багданаўцы ў нас быў цяжка хворы. Бадай, туды я хадзіла. Бо гэта зусім недалёка ад бальніцы. Паміж рускімі і польскімі могілкамі, у ляску, тады была леснічоўка...

Не ведаю, пазнаў ці проста здагадаўся Іосіф Іосіфавіч, але яшчэ здалёку ён глядзіць толькі на Марыю Навумаўну, хоць мы ўчатырох стаім перад ім. Потым доўга не выпускае яе рукі са сваіх далоняў:

— Беленкая галоўка і ў вас стала, а тады валасы, былі, здаецца, чорныя.

— Нічога не зробіш, сёмы дзесятак размяняла, — усміхаецца Марыя Навумаўна, стрымліваючы ўласнае хваленне.

Пасля была Хатынь, цяперашняя Хатынь.

...Сонца абмытае дажджом, ужо смяяецца на захад. А яны усё ходзяць па бетонных плітах-дарожках. Два ўбеленыя сівымі чалавекі. Час ад часу зварочваюць у адчыненыя мемарыяльныя вяснічкі.

Па дарозе дамоў Марыя Навумаўна доўга маўчала, аб чымсьці думала, думала... І толькі на развітанне сказала:

— Ведаеце, нават у думках вяртацца да тых гадоў страшна. А як жа было выжыць і выстаць людзям? І калі б удалося раскажаць пра гэты жыццё іх родным і сябрам, я б лічыла свой абавязак выкананым да канца...

Вось я і спрабую дапамагчы Марыі Навумаўне.

АДАМАРУСАКА

И. С. ОДАРЧЕНКО

ЮРИЯ БАБАНСКОГО

Гэтыя экслібрісы экспануюцца на выстаўцы «Ваенна-патрыятычная тэма ў экслібрісах» у бібліятэцы Магілёўскага завода штучнага валакна.

Выстаўка прысвечана 25-годдзю нашай Перамогі.

У экспазіцыі—180 твораў малай графікі 60 мастакоў, якія жывуць і працуюць у розных кутках Савецкага Саюза: кніжныя эмблемы дзяржаўных бібліятэк, музеяў, прыватных калекцый.

Малюнкі экслібрысаў расказваюць пра подзвігі савецкага салдата, пра слаўныя падзеі мінулай вайны. Па іх можна прасачыць гісторыю развіцця рускай зброі. Многія кніжныя знакі прысвечаны гарадам-героям, помнікам баявой славы, сіле і непераможнасці нашай арміі.

На нашых рэпрадукцыях — экслібрісы работы мастакоў Г. Краўцова (ксілаграфія), Я. Ціхановіча (лінаграфія), М. Панькова (цынкаграфія), А. Плаціцына (цынкаграфія).

Праўленне Саюза пісьменнікаў БССР выкалае глыбокае спачуванне пісьменніку Адаму Малдзісу з прычыны напастаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

ПРЭМ'ЕРА новай оперы кампазітара-сучасніка — заўсёды падзея ў музычным жыцці. Праўда, яе сцэнічная гісторыя, бывае, абрываецца раней, чым хацелася б, і назва спектакля знікае з афішы. Лепш і прыемней, калі опера выконваецца не адзін сезон, калі яна правяралася рознай аўдыторыяй слухачоў. Але ў любым выпадку кожны новы твор пакідае след у развіцці жанру, узбагачае карысным вопытам і музыкантаў, і выканаўцаў.

«Андрэй Касценя» — опера Мікалая Аладава, якая доўга чакала сцэнічнага ўвасаблення. Твор мае не адзін аўтарскі варыянт. Тэатр то абяцаў паставіць оперу, то «забываў» пра існаванне гэтай партытуры наогул. І трэба падзякаваць цяперашняму музычнаму кіраўніку нашай оперы К. Ціханаву і падтрымаць яго ў імкненні даць сцэнічнае жыццё оперным творам нацыянальных аўтараў. «Андрэй Касценя» — першая ластаўка сёлета сезона. Аматы музыкі ведаюць, што лібрэта оперы створана Пятром Глебам і ў цэнтры падзей — вобраз, прататыпам якога быў Канстанцін Заслонаў. Аўтары не прытрымліваюцца біяграфічных фактаў, па-мастацку пераасэнсоўваюць іх; зменены і імёны некаторых рэальных асоб, уведзены персанажы, якія агульна ўплываюць на сюжэтную развіццё твора. Такім чынам оперу і па фавуле, і па музычнай драматургіі трэба разглядаць як арыгінальны мастацкі твор, а не ілюстрацыю да гістарычных падзей.

Тое, што опера, напісаная шмат гадоў назад, прабілася нарэшце на сцэну, выклікае няпросты роздум. Відаць, калі б мы праслухалі яе ў акцёрскім выкананні раней, нашы ацэнкі былі б не такімі, як цяпер. Спецыфіка ўвасаблення сучаснасці наогул і асабліва падзей і вобразаў вайны ў такой умоўнай форме, як музычны спектакль, можа і на прыкладзе «Андрэй Касценя» даць матэрыял для тэарэтычных спрэчак. Музыказнаўцы і дзеячы опернага мастацтва, мабыць, без іх і не абыходзіцца. Гэта — наперадзе...

Чалавек сённяшняга дня або часоў вайны, апрануты амаль так жа, як і слухачы ў зале, успрымаецца далёка не ўсім з «улікам» формы мастацтва (баец, які спявае арыю, або дуэт вучоных!). Прэм'еру «Андрэй Касценя» слухалі і маладыя людзі, якія ведаюць вайну па дакументальных фільмах, па кнігах, дзе адчуваецца рэальная праўда перажытага аўтарам, перанесена на старонкі, па жывапісных палотнах з рэаліямі франтовага побыту і г. д. Такому слухачу цяжка

«пераключыцца» на ўспрыманне фактаў вайны праз умоўна-операўную трактовку. Калі ж браць твор М. Аладава ў «кантэксце» развіцця беларускага опернага мастацтва, мы можам сцвярджаць, што кампазітар развівае і ўзбагачае лепшыя традыцыі ў стварэнні музычнага вобраза сучасніка. Асабліва ўдалымі здаюцца тыя старонкі партытуры, дзе аўтар карыстаецца кантрастнымі прыёмамі пісьма — прасякнутыя мужным лірызмам выказванні станоўчых герояў; спевы беларускіх дзяўчат, напрыклад, рэзка супрацьпастаўлены музычным характарыстыкам адмоў-

і вакальная партыя Тасі. Першае з'яўленне яе ў оперы (сцэна сутыкнення з Рэйнаў) вымагае ад выканаўцы вялікай эмацыянальнай аддачы. Кранае тая глыбіня пацуды, з якой выконвае гэтую партыю Т. Шымко. Імкненне актрысы перадаць вакальнае характэрнае парты дасягае мэты ў многіх мясцінах. Калі ж гаварыць пра акцёрскае выкананне, трэба адзначыць, што сцэнічныя срокі ў раскрыцці індывідуальнага характару Тасі выглядаюць пакуль што дзяржаўнымі: такой мы бачылі Т. Шымко і ў іншых операх... А слухач яе голас, паглыблены ў стыхую пацуду, перададзенага М. Аладавым вельмі ярка, прыемна.

Пэўны «разрыў» паміж вакальнай распрацоўкай партыі і акцёрскай іграй чамусьці вастрай адчуваеш якраз у сучасных операх. Відаць, салісты карыстаюцца тымі прыёмамі артыстычнай перадачы ўнутранага свету герояў, якія дарэчы бываюць і ўспрымаюцца як нешта натуральнае ў творах класікаў, з мінулых эпох. Пра гэта хочацца сказаць, бо ў «Андрэй Касценя» любы банальны жэст і завучаная поза кідаюцца ў вочы (хаця так было і ў спектаклі «Калі аладае лісце»).

Ад намерных эпізодаў М. Аладаў свабодна пераходзіць да масавых сцэн. Дзеючых асоб у оперы вельмі многа. І трэба сказаць, што сярод іх няма безаблічных, другарадных. І прастадупны, смелы Сашка, і любімец усіх Чапля, і гаварун-весельчак дзядзёнка Мядок, і спакойная, разважлівая Насця, а з варожага лагера — самазадаволены і жорсткі афіцэр Рэйнаў, грубы і абмежаваны Штэкер, цынічная і распусная фрау Эльза, паліцай Прыблында, — усе яны характары. Партыі іх часта складаныя па тэстурцы, цяжкія для інтаніравання, а часам і не зусім «зручныя» ў вакальных адносінах. Напісаны яны з разлікам на выканаўцаў з багатым сцэнічным вопытам. Трэба адзначыць, што маладыя акцёры (сярод якіх ёсць і выхаваны Беларускі дзяржаўнай кансерваторыі: М. Зданевіч — Чапля, І. Атлыгіна — Насця, У. Іваноўскі — Сашка) справіліся са сваімі партыямі. Удзел у такім спектаклі будзе для іх добрай школай.

У оперы, як я казала, супрацьпастаўлены дзве групы вобразаў, якім дадзены кантрастны інтаніцыйны музычны характарыстыкі. — партызаны і нямецкія захопнікі. Канфілікт паміж імі складае драматургічны стрыжань усяго твора. У партытуры, у «галасах» хору і аркестра драматызм раскрыты надзвычай ярка. Творчыя калектывы пад кіраў-

ПРАЗ ЧВЭРЦЬ СТАГОДАДЗЯ

«Андрэй Касценя» ў Беларускім
тэатры оперы і балета

ных персанажаў. Побач з лірыкай у тканіну твора ўплецены гротэск. Кампазітар удумліва сутыкае святло і цені. Мне здаецца, што такая распрацоўка агульнага характару оперы пакідае яркае ўражанне нават і ў тых, хто, як я ўжо сказала, наогул спачатку «пераадольвае» ўмоўнасць таго відовішча, што завецца операй. Сваім творам М. Аладаў разам з тэатрам даюць добрую спажыву для размовы аб сучаснай оперы.

Скажу пра свае першыя ўражанні. Партыя Касценя бадай самая складаная. У ёй шмат вакальных цяжкасцей, востра драматычных сітуацый. Выканаўца Ю. Бастрыкаў здолеў пераадолець гэтыя цяжкасці. У адпаведнасці з тым, як гэта раскрыта ў музычнай драматургіі, ён малое героя то кранальным, то рашучым, то трагедыйна напружаным перад небяспекай, якая пагражае і яму, і яго сябрам. Сярод салістаў Ю. Бастрыкаў вылучаецца тым, што ён аднолькава ўпэўнена паводзіць сябе і ў складаных драматычных абставінах, і ў адказных вакальных момантах. Акцёр наблізіўся да натуральнага суладдзя ў ігры і ў спяванні. Застаюцца ў памяці сцэны з III дзеі, калі фашысцкі афіцэр Штэкер, які падазравае Касценю ў сувязі з партызанамі, урываецца да яго з групай салдат; арыя Касценя з I дзеі «Я ўсё сцяпю, пагарду і знявагу, сцяпю дзеля цябе, мой родны край!» (тэма яе становіцца лейтматывам роздумаў Касценя).

Не менш адказная, чым у Касценя,

ТЭАТР імя Ленінскага камсамола Беларусі даўно паказваў прэм'еру спектакля «Чалавек і глобус» па п'есе В. Лаўрэнцева, і гэта дазваляе гаварыць аб ім без сідкаў на прэм'ерныя выпадковасці, без якіх, здаецца, нельга абыходзіцца. Спектакль ужо стаіць на абкатаных рэйках. Перазнаваць змест п'есы няма патрэбы — яна добра вядомая. Прыгадаю толькі, што яна пра савецкіх вучоных-атаманнікаў. У цэнтры падзей — вучоны Георгій Пятровіч Бармін.

І тэма, і герой — не новыя ў нашым мастацтве. Усё часцей на сцэнах і экранах з'яўляюцца спектаклі і фільмы аб вучоных. Праўда, не ўсе яны адкрываюць нам нешта нязвяданае, дапамагаюць зазірнуць у «тайпу», за якой стаяць жывыя людзі з іх пошукамі, перамогамі, паражэннямі... Бадай, да ўдалых работ «Дзевяць дзён аднаго года» і «Ступень рызыкі» ў кінематографіе цяжка дадаць што-небудзь вартае высокай ацэнкі. І таму кожны новы спектакль на такую тэму заўсёды чытанні.

Роля вучонага Барміна асноўная ў спектаклі. Ён — «гаспадар» падзей спектакля. Мне здаецца, што як толькі выканаўца гэтай ролі крыху сфальшывіць, па-акцёрску кажучы, не трапіць «у струмень», будзе дрэнна. Як бы тады ні стараліся партнёры, якімі б прыёмам ні карысталіся, глядач застаецца абьякваны да сутнасці паказанага жыцця. З гэтага, звычайна, пачынаюцца і іншыя хібы.

Можна іграць вучонага «наогул», зыходзячы з нейкіх агульнапрынятых у тэатры норм. Ходзіць па сцэне гэтакі вучоны муж, усё нібы правільна, але маштабнага вобраза ўсё-такі ня-

ма. Думаю, што выканаўца ролі Барміна ў Брэсце Сяргей Яўдошанка ведае гэта не горш за мяне. І я нават не магу падумаць, што ён ставіў перад сабой сціпую мэту — быць такім вучоным «наогул». Акцёр стараецца вырвацца з кола штампаў, адкінуць наноснае, фальшывае, паглыбіцца ў выток вобраза. А ці добра гэта, калі глядачы адчуваюць на маганні і выканаўцы «быць», а не «здавацца»

УЗЛЁТУ НЕ АДБЫЛОСЯ

«Чалавек і глобус» у Брэскім
тэатры імя Ленінскага камсамола
Беларусі

героем, вартым увагі? Не, так вучонага не сыграеш. Таму замест апантанасці, сапраўднай любові да сваёй прафесіі, нам прапаноўваецца знешні малюнак вобраза. Бармін у С. Яўдошанкі вельмі часта выглядае адміністратарам, а не чалавекам навукі. (Шкада, мне не давалася пабачыць другога выканаўцу ролі — Б. Уксусава).

Магчыма, і п'еса дзе падставы для такой характарыстыкі героя ў асобных калізіях: Бармін кіруе навуковай працай калектыву. Толькі аддаваць перавагу гэтай рысе ў вобразе не варта, бо глядачам куды цікавей тое адметнае ў вучоным, што складаецца ў спецыфічных умовах лабараторных і

палігонных будняў, у асяроддзі паплекнікаў, сярод якіх ёсць і яго апаненты, і яго гарачыя прыхільнікі, і творчыя праціўнікі. Яго думка мабільнаватая на спрэчкі і з самім сабой, і з тэорыямі і практыкай, якія супярэчаць яго перакананням, поглядам. Шкадуеш, што неспакойны дух шукальніка ісціны ў С. Яўдошанкі губляецца ў даволі ўпэўненым характары паводзін чалавека, які ведае, што за ім апошняе слова і перамога. Акцёр успрымаецца апранутым у гарнітур «наогул» становіцца героя, вучонага «наогул». Ён, як мне здавалася, забывае пра звышзадачу вобраза Барміна — служыць сваёй справай шчасцю людзей, аддаваць гэтай мэце талент і інтэлект нават у самых складаных абставінах. Працік вельмі сур'ёзны — ён знікае і філасофскі ўзровень спрэчак, што вядуцца ў драме. Рэжысёру Ю. Арынянскаму вярта было б памагчы выканаўцу галоўнай ролі здабыць пафас значнай ідэянамастачкай задумы, якая ёсць у творы, хоць гэта і не так лёгка: п'еса напісана, як кажуць, няроўна.

Зала сочыць за падзеямі на сцэне — мы вымушаны мірыцца і з такім Барміным. Зрэшты, хай сабе і не зусім дакладна, але падзеі ён рухае. А тут яшчэ даволі выразны і артыстычна ўдалы персанаж — малады вучоны Юрый Цвяткоў у выкананні М. Кірычэні. Ён атрымаўся змястоўным у сваёй дасціпнасці. Маладому акцёру ўдасца закрануць «патаемныя куткі» душы героя, адкрыць у ім бязмежную любоў да сваёй прафесіі. Цэраз перанікоды і рагаты даводзіцца праісці Цвяткову, перш чым ён ажыццявіць сваю мару. Праўда, хоць роля акцёру ў асноўным удалася, трэба звярнуць увагу і на некато-

ництвам К. Ціханава і хормайстраў А. Кагадзеева і Г. Луцэвіч перадаюць гэты драматызм і ў патэтычных узнёслых гучаньнях, і ў лірыцы асобных эпізодаў. Ансамблі ў спектаклі выконваюць свае творчыя задачы на высокім артыстычным узроўні.

На гэтым фоне, я скажу шчыра, часам губляюцца вельмі істотныя ў музычнай драматургіі лейтматывы асобных персанажаў. Мы добра ўспрымаем песенныя інтанацыі, блізкія да фальклорных узораў і самастойна асэнсаваныя кампазітарам, у вакальных партыях Касцені, Тасі, Насці, Сашкі. Труна, занятая ў оперы, добрасумленна выконвае і разгорнутыя ары, і дуэты, і рэчытывы... Але мастацкія акцэнтны ў параўнанні з тым, як іх перадаюць аркестр і хор, выглядаюць менш сакавіта. Калі ж яшчэ дадаць, што М. Аладаў тактоўна выкарыстоўвае сродкі графічнага характарыстыкі персанажаў з варожлага лагера, а выканаўцы роляў Рэйнаў, Штэжэра і іх памагачаў часам абмяжоўваюцца чыста ілюстрацыйным малюнкам у вакальнай частцы (відаць, і іх спакушае жаданне па-кінематаграфічнаму быць «падобнымі» на шаблонных «ворагаў»). Зноў жа суладдзя паміж музычным напавеннем вобразаў і іх акцёрскім увасабленнем нестасе.

Пэўна, многае тлумачыцца тым, што аўтар лібрэта не меў магчымасці драматургічна ўзбагаціць ролі адначасова з іх музычнай дапрацоўкай. Пэса, якую іграюць акцёры, выглядае больш спрошчанай і нават часам схематычнай у параўнанні з музычнай тканінай твора.

Яшчэ раз скажу: заслугоўвае добрых слоў работа дырыжора К. Ціханава, які ўдумліва, з адчуваннем стыльных асаблівасцей музыкі М. Аладава прачытаў партытуру твора. Праўда, адчуваецца, што па-акцёрску некаторыя салісты адчуваюць сябе на сцэне няёмка. У гэтым вінаваты спрадвечны біч — больш упусціць з поля зроку «дырыжорскую палачку». Падкрэслена ўвага да дырыжора не хаваецца ад гледача. Зала адчувае, што выканаўцаў скоўвае і тэкст партый, які вымаўляецца часам не вельмі выразна. Можна, з цягам часу яны больш упэўнена «увойдуць у вобразы».

Знайці адэкватную сцэнічную адпаведнасць канфлікту, увасабленага ў музыцы оперы М. Аладава, насыціць дынамічнае сцэнічнае кампазіцыю ў цэлым — такая была першачарговая задача, якая стаяла

перад рэжысёрамі А. Маралёвым і Ю. Ужынцавым. Есць у спектаклі і безумоўна ўдала вырашаныя эпізоды. Такія, напрыклад, як сцэна Касцені і Рэйнаў, калі прамень пражэктара на авансцэне асвятляе іх фігуры, спецыяльна набліжаныя да гледача, каб ні адна дэталю не была ўпушчана ў гэтым паядынку, або паводзіны паліцай Прыблынды, якога выдатна сыграў акцёр В. Бруй, здолеўшы стварыць каларытны вобраз другараднага персанажа. Аднак рэжысура не была паслядоўнай і пакінула ў спектаклі эпізоды, непераканаўчыя ў пастановачным і акцёрскім увасабленні. Нецікава вырашаны масавыя сцэны. У оперы іх многа. І па будове, і па драматургічнай функцыі яны вельмі розныя. Некаторыя (напрыклад, у другой дзеі) харавыя эпізоды настолькі статычныя, што тармозяць дзеянне і перашкаджаюць яго развіццю. Гэта тым больш крыўдна, што хор надранна справіўся са складанай у музычным напавенні партыяй. Фальшывай і зусім ненаaturalнай выглядае і першая сцэна ў стане ворагаў. Рэжысёры клапаціліся не так пра тое, каб паказаць іх па-мастакі пераконаўчымі, як... дурнымі «нагоўл» і разбэшчанымі. Наўняны і такія дэталі — Касценя ў цэнтры партызанскага лагера, у моманты снегапад устае на скрынку і глядзіць у бінокль; Прыблында дастае паперку і запісвае, хто прыходзіць да Касцені...

Канечне, тое, што ў рэжысуры гледачы заўважаюць то імкненне да бытавога дарэчнага на драматычнай сцэне праўдападобна, то да сімволічнага опернага размаху робіць вядоўшча стракатым. А гэта зніжае ўражанне ад музычнага багацця твора. Тут і мастак Я. Чамадураў не стрымаў жадання быць фатаграфічна «рэальным». Мера суадносін чыста оперных прыёмаў пастаноўкі з дэталізацыяй, блізкай да жыццёвай дакладнасці, у «Андрэі Касцені» парушана. Тое, што адрасавана, як кажучы, слыху, — прываблівае, выклікае ўдзячнасць да кампазітара і дырыжора, да артыстаў. Тое, што ўспрымаецца вокам, — не пераконвае. Ці не гэта прычына пэўнай раскіданасці ўвагі залы? Калі тэатр супакоіцца на дасягнутым і не ўнясе ў спектакль змен, якія дапамаглі б «узусць у палон» большасць залы — моладзі — пастаноўка «Андрэі Касцені» застаецца толькі ў памяці абмежаванага кола меламаман і прафесіянальных музыкантаў. Твор М. Аладава заслугоўвае большага — ён можа і павінен трывала ўвайсці ў рэпертуар тэатра.

Галіна КУЛЯШОВА,
в. а. дацэнта Беларускай кансерваторыі.

рую інфантальнасць яго персанажа (гэта чуеш і ў крыклівых інтанацыях голасу). Хочацца думаць, што гэта часова з'ява, звязаная з першымі самастойнымі крокамі на сцэне М. Кірычэні.

Прывабіла мяне і мякка, без паціску манера ігры Р. Сёмічавой у ролі Вярной. У Вярной ёсць дзівосны спакой, імкненне заставацца непрыкметнай, не кідацца ў вочы, і гэтыя яе якасці робяць вобраз кантрастным побач з Цвятковым. Як вучоны яна на брэсцкай сцэне ў многім уступае Барміну і Цвяткову, але яна таленавіта чалавечнасцю і адданасцю людзям навуці. Сітуацыя ролі магла б штурхнуць актрысу на шлях сентыменту, — на шчасце, гэтага не здарылася. Вобраз Вярной раскрыты на добрым акцёрскім узроўні.

Запомніўся і Юрый Уласаў у ролі генерала Ахоціна. Артысту ўдалося пазбегнуць штампу, які працягваецца ў акцёраў, як толькі яны апранаюцца ў генеральскі мундзір. У адрозненне ад яго М. Абрамаў, на маю думку, не здолеў падабраць ключы да генерала Зуева. Яму цяжка сабраць у адно рыска ў п'есе чалавека. Атрымліваецца схематычна, ілюстрацыйна...

Кажучы, што сярод тых, каго можна назваць прататыпам вобраза Барміна, быў вядомы на ўвесь свет чалавек — Курчатаў. Калі гэта і праўда, я мушу сказаць, што такога маштабу асобы з усімі яе чалавечымі якасцямі, такой цэласнай і жывой натуры ў спектаклі не адчуваеш. Акцёр С. Яўдошанка робіць усё добрасумленна, трымаецца на сцэне ўпэўнена і паказвае, што ён мог бы сыграць ролю цівкавей, калі б рэжысёрам была рас-

прававана больш змястоўная партытура спектакля.

Калі гаварыць шчыра, мне было сумнавата на спектаклі, бо ў ім няма акцёрскіх узлётаў. Такое ўражанне, быццам яны абмяжыліся да гэтага твора. Прафесіянальная абывацкасць ад мяне, тэхніка артыста, не схвалася пад знешняе прыстойнае выкананне рэжысёрскіх задач. Думаю, і глядач заўважае гэта, сочыць больш за фабулай твора і за асобнымі акцёрскімі ўдачамі. Тэатр запрасяў для пастаноўкі «Чалавек і глобус» спецыяльна Ю. Арынянскага, рэжысёра, які даваў прыклады дасканалай работы на сцэне таго ж камсамольскага тэатра. На гэты раз і ён здаўся мне а рдынарным у сваіх вырашэннях задуму твора і вядучых вобразаў.

І афармленне спектакля мастаком А. Марозавым аднастайнае, асабліва ў светлавым вырашэнні — ярка-сіні колер робіць усё, што адбываецца на сцэне, крыху нерэальным, і акцёрам цяжка жыць у гэтай штучнай атмасферы. Выканаўцаў яшчэ і цесна — яны цісняцца па кутках, у той час як цэнтр свабодны і ніж не выкарыстаны. Многа грыву і парыву на артыстах, а гэта робіць спектакль «тэатральным» у дрэнным сэнсе.

Такім чынам, знаёмлячыся з гэтай работай, не можаш падзякаваць тэатру за адрыўцы маштабнай тэмы і складаных характараў у напружаным канфлікце вялікага грамадзянскага гучання. Твор распадаецца на асобныя эпізоды, якія калектыўна паказвае як нізку ілюстрацый з жыцця вучоных. Мелкавата для драмы!

Аўгуст МІЛАВАНАУ,
артыст Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.

ЭКІПАЖ МАШЫНЫ БАЯВОЙ...

Яны сфатаграфаваліся вясной 41-га... Злева направа — Канстанцін, Мінай і Аляксей Крычаўцавы.

У фотамайстэрню, якая размяшчалася раней на вуліцы Кірава ў Гомелі, зайшла аднойчы немаладая жанчына. Яна паказала пажаўцелую, пацёртую фатаграфію і сказала, што гэта яе браты-танкісты, якія прапалі без весткі ў першыя дні Вялікай Айчыннай вайны.

З фатаграфіі глядзелі тры маладых хлопцаў у шлемах, скураныя курткі. Узнавіць здымак было цяжка, але лепшы партрэтчыст — рэстаўратар Вера Мікалаеўна Батурына справілася з задачай.

Заказчыца Алена Георгіеўна Пупкова расказала, што з самага пачатку вайны ні яна, ні яе родныя не атрымалі ні адной вестачкі ад братоў-танкістаў.

Калі фатаграфія была адноўлена, мне пазваніў загадчык майстэрні Аляксандр Лаўрэнцэвіч Шамяткаў, і мы разам, абадва франтавікі-ветэраны, вырашылі пачаць пошук, каб даведацца пра лёс братоў-танкістаў. Паехалі на радзіму хлопцаў у сяло Урыцкае Гомельскага раёна, дзе многі і зараз добра памятаюць Георгія Трафімавіча Крычаўцава, настаўніка мясцовай школы і сававода-аматара, бацьку танкістаў, іх маці Фэклу Аксентэўну. Гэта былі добрыя, працавітыя людзі, якія выхавалі сем сыноў і тры дачкі.

Мінай, Косця і Аляксей — так звалі братоў-танкістаў — вельмі дружныя, разам хадзілі ў школу, захапляліся кітамі. Яны былі добрымі музыкантамі, ігралі на гармоніку, баяне, балалайцы, гітары. Настаўнікі раілі братам паступіць у музычнае вучылішча. Ды і самі браты так захапіліся музыкой, што гэта ідэя ім спадабалася. Усе тры, праўда, у розны час, былі прыняты ў Гомельскае музычнае вучылішча.

Цяперашні дырэктар вучылішча Мікалай Антонавіч Фалейчык і выкладчык Георгій Іванавіч Шпанькоў вучыліся разам з братамі-танкістамі і добра памятаюць іх.

— Гэта былі здольныя і таленавітыя музыканты, — гаворыць Мікалай Антонавіч. — Памятаю, Мінай паступіў у вучылішча першым, вучыўся на дырыжорска-харавым аддзяленні, Косця — па кантрабасе, а вось Аляксей — не памятаю па яким класе. Вядомы беларускі кампазітар Р. Пукст, які да вайны быў нашым выкладчыкам, высока ценіў музычнае дараванне братоў, часта бываў у іх у гасцях у сяле Урыцкім.

— Усе тры, — працягае Георгій Іванавіч, — ігралі на баянах, высту-

палі ў аркестры народных інструментаў, а Косця да таго ж іграў у сімфанічным аркестры. Да гэтага часу ў вучылішчы захоўваюцца ноты, акуратна перапісаныя Косцем для сімфанічнага аркестра, па якіх і зараз займаюцца студэнты вучылішча. Аляксей быў камсоргам курса. Хлопцы яны былі дружныя, таварыскія. Жылі ў інтэрнаце. На ўсіх быў адзін выхадны пінжак. І яго надзяваў той, хто ішоў у кіно, на канцэрт. І ніколі не спрачаліся, не зайздросцілі адзін аднаму.

Памятаю, аднойчы браты паглядзелі новы фільм «Трактарысты». Прыйшлі ў інтэрнат і пачалі спяваць песню з гэтага фільма. Магчыма тады ў іх нарадзілася думка стаць танкістамі.

Пасля адтэрміноўкі на час вучобы Мінай і Косцю прызвалі ў Чырвоную Армію.

— Тады, — успамінае іх сястра Вольга Георгіеўна, — бацька напісаў пісьмо ў Наркамат абароны таварышу Варашылаву з просьбай дазволіць трым братам служыць у адным танкавым экіпажы. Просьба была задаволеная, і Аляксей, каб увайсці ў экіпаж, дабраахвотнікам пайшоў служыць у армію.

— Раслі разам, вучыліся, дружылі, — гаворыць сынам бацька, праводзячы іх, — і служыце добра. А калі пакліча Радзіма, па-геройску змагайцеся з ворагам.

Святая захоўвалі сыны наказ бацькі. Яны сталі выдатнікамі баявой і палітычнай падрыхтоўкі, любіміцамі часці, у якой праходзілі службу. Перад вайной усе трые прыехалі на пабыўку дамоў.

— Мы ўсе, і родныя, і аднавяскоўцы, — успамінае Вольга Георгіеўна, — не маглі на іх наглядзецца: статныя, рослыя, у шлемах і куртках, вясёлыя. Дзяўчаты так і заглядаліся. Калі канчаўся водпуск, браты сфатаграфаваліся і пакінулі нам гэту дарагую фатаграфію.

У сяле Красным Гомельскага раёна жыве былы пісар танкавага батальёна, у якім служылі браты, Канстанцін Фёдаравіч Фралоў, цяпер настаўнік мясцовай школы.

— Я добра ведаў Мінай, Косцю і Аляксея, — гаворыць Канстанцін Фёдаравіч. — Гэта былі лепшыя танкавыя экіпажы часці. Браты актыўна ўдзельнічалі ў армейскай самадзейнасці, у вольны ад вучобы і службы час выступалі ў канцэртах.

Перад самай вайной нашу часць перакінулі пад Беласток, на самую граніцу. Мінай быў камандзірам танка, Косця — механікам-вадзіцелем, а Аляксей — стралком-радыстам. Мы ў тры дні ўвесь час былі напаягатае.

У першы ж дзень вайны танкавы батальён пераспаўся на дапамогу пагранічнікам, якія адбівалі першы націск ворага.

Калі была пададзена каманда: «Падрыхтавацца да бою!», Мінай абняў братаў, пацалаваў іх, моцна, па-мужчынску, паціснуў ім рукі.

Па схіле ў нізіну, па жыцце ішлі варожыя танкі, услед за імі траншпарты і пяхотай. Танкаў было так многа, што Мінай перастаў іх лічыць. Больш як дзве гадзіны мужна змагаліся тады пагранічнікі і танкісты.

Пасля бою рэшткі танкавай часці адышлі на ўсход. А пад гарадком Лапы танкісты навазвалі фашыстам бой. Смялі пайшоў у атаку і экіпаж братаў. Трапным стрэлам быў падбіты нямецкі танк, але і танк братаў загарэўся. Механік-вадзіцель Косця зрабіў спробу збіць полымя, але гэта яму не ўдалося. Тады ён павёў танк на тэран, у фашыста не вытрымалі нервы, і ён ухіліўся ад бою. Тады Косця павёў танк на густыя ляндугі фашысцкай пяхоты, знішчаючы яе агнём і гусеніцамі...

Беглі гады, але паведамлення аб гібелі братоў-танкістаў не было. У Алены Георгіеўны і яе сястры Вольгі Георгіеўны цэплілася надзея, што можа хто-небудзь з братоў застаўся жывы. Але ішоў час, і ніхто не вяртаўся...

Было ясна, што браты загінулі, але дзе, калі? Гэта пытанне хвалявала і нас. У пошук падключыліся і супрацоўнікі тэлебачання, работнікі паліт-аддзела аблаваенкамата і Гомельскага райваенкамата. Пісала ў Міністэрства абароны. Доўга не было адказу, у міністэрстве таксама працяралі, удакладнялі, высвятлялі. І вось, нарэшце, прыйшоў адказ, у якім паведамлялася, што браты-танкісты Крычаўцавы па-геройску загінулі ў баях з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Паведамленне аб смерці Мінай, Косці і Аляксея ўручана іх сястры Пупковай Алене Георгіеўне. Пахаваны браты на Беларускай зямлі.

Р. МАРГОЛІН.

Ты нездарма, сорок пята,
Дбала, адліты ў медалі!

Гэтыя радкі ў паэме Марка Смагаровіча «Медаль» гучаць двойчы — у пачатку і ў заключэнні. У іх выказана сутнасць твора. А сам твор — пра шлях аўтара ў ліхую гадзіну вайны.

Так, паэма мае выразна аўтабіяграфічны характар. Пра зведанне, непасрэдна перажытае вядзецца гаворка. Усхваляваная, паэтычная. Бесці такую гаворку спакойна, без эмацыянальнага ўзрушэння немагчыма. Інакш яна была б проста фальшывай.

...Калі пачелася Вялікая Айчынная, Марк ледзь паспеў скончыць шэсць класаў. Чатырнаццацігадовы падлетак звязваецца з народнымі месцамі. Праз пэўны час ён — у партызанскім атрадзе імя Чапаева. Былі суровыя баявыя паходы, блакады і заўсёднае небяспека навацца на варажую кую.

Партызанскі кулямётчык Марк Смагаровіч знаёўся з гэтым праз незлічоныя дні і ночы баявых будняў.

А тут на юнака звалілася невымерная гора: бацька і маці закатаваны ў канцэнтрацыйным лагэры, два старэйшыя браты загінулі на фронце. На адной з баявых аперацый самога Марка цяжка параніла. У выніку былі страчаны абедзве рукі.

Пацягнуліся доўгія-доўгія шпітальныя гады. Але сіла волі ўзяла сваё, натура перамагла. Ён зноў стаў у строй.

Цяга да літаратуры ў яго заўсёды была. І вось — настойлівае, упартасць, спалучаныя з прыроднымі здольнасцямі, далі свае вынікі.

Адзін за адным выходзіць з-пад пера Марка Смагаровіча вершы. Вершы складаюцца ў зборнікі. Іх прыхільна сустракаюць чытачы і крытыкі.

Так прыйшоў у літаратуру паэт-ваінін Марк Смагаровіч. За параўнальна невялікі час ён выдаў кнігі: «Мой таварыш», «На крылах песні», «Каля кастра», «Маё выступленне», «Сняжынка», «Крокі», «Жураўліная труба».

Нядаўна выпушчаны выдавецтвам «Беларусь» зборнік «Пачастунак» нам уяўляецца лепшым сярод кніг паэта. Думаецца, справа ў тым, што тут М. Смагаровіч у найбольш удалых рэчах гэтай кнігі напісаў пра тое, пра што не мог не напісаць. Яму іе спатрэбіліся літаратурныя асацыяцыі, паэтычная фантазія, — пісаў пра тое, штэ сам асабіста спазнаў на сваім жыццёвым шляху. Згаданую намі паэму «Медаль» мог стварыць толькі той, хто вайною быў бязлітасна кінуты на ложка ў доме з суроваю шылдаю ля ўваходу «Шпіталь».

Там, у шпітальных палатах, ва ўчарашніх воінаў дзень пры дні інылі крывавае раны. Там засмяля «губы шалталі: — Вяды... Чуліся мыліцаў стукі... Там у каторы раз было выгукнута: «Бязрукі з ложка зваліся ізноў!»

Бязрукі нарэшце пакінуў беласнежныя бальнічныя палаты, шпіталь. За яго парогам вірыла жыццё. Бабыла яно да сябе настрымна: ты ж сумленна выканаў свой салдацка-чалавечы абавязак, тобе — высокая пашана!

А бязлітасны вецер калашмаціў яго пустыя рукавы, нібы зноў і зноў пытаў: «На што ты цяпер — такі — адатны?» Ён прысеў на хвіліну адпачыць — і на крысо яго ўпала некалькі манет. Здаўся той звон манет аплывухай...

Радкі паэта, прысвечаныя суровым дням, калі грукатала слаўная бітва пад Сталінградам, каля Малахава кургана, дзе «шчэбені церлі танкі ў пудру»,

дзе ў невядомага салдата пры чарговай варажой танкавай атацы «спрацавала сэрца-міна» і спынілася браніраванае нямецкае страшдыдла, — запамінаюцца і хвалююцца (балада «На Малахавым кургане»).

На ўсё жыццё застаўся ва ўважлівай памяці юнака той пякельны час. Ён і цяпер, праз многія гады, зноўку і зноўку напамінае аб сабе. І ўспывае ў па-

ПЕРАМАГАЮЦЬ МОЦНЫЯ ДУХАМ

Марк Смагаровіч.

мяці тое, як на «жалеццы», быццам змеі, скручваліся рыжкі і «ўзляталі з трэскам, рэбры шпал»:

І праз лес, ллцла рэха ў далі,
Абвільчала гібель чужаці,
І героі ў вечах адляталі
На пецістых крылах бліскавіц.

(«У сорак трэцім»)

Памяць воіна — бязлітасная, векавечная. Ён ідзе ясным ясным днём па жыццёвым палетку, любуюцца ім. Хораша на душы! А мінулае стуквае ў сэрца:

...Тут жа рэаліза снарады,
Шугалі выбухаў кусты.
Суровы тупат канадаў
Навечна ў памяці застыў.
Цяпер жа мірна са гароў
Грукоча трактара матар.
І цяжка верыць: подем бою
Калісьці гэты быў прастор!

(«У ясны дзень»)

У ГЭТЫЯ ДНІ УСПАМІНАЕЦА

У ТОП векапомны год, пасля дэмабілізацыі на раненні, я працаваў у рэдакцыі газеты «Вальшавіцкая сталь» у далёкім сібірскім горадзе Новакузнецку.

Напярэдадні Дня Перамогі — восьмага мая — апоўдні мяне паклікаў рэдактар:

— Я толькі што з гаркома партыі. Вачыў там Старцава, дырэктара буйнейшага саўгаса. Наездзі да яго і напішаш нарыс пра вяславую снуюбу...

Шчыра-важучы, ехаць не хацелася. Апошнія дні ўсе толькі і чакалі, калі будзе афіцыйна аб'яўлена аб заканчэнні ваенных дзеянняў. Некаторыя нават спрабавалі вызначыць «дзень перамогі».

Але загад рэдактара — ёсць загад.

Праз паўгадзіны старэйшій дырэктарскі «газік» імчаў нас на роўнай укачанай дарозе ў саўгас «Металург». Старцаў глянуў на мяне і, нібы адгадаўшы мае думкі, вымавіў:

— Праз дзень-другі сеяць пачнём... У мірных умовах... Дарэчы, што новага перадавалі на радыё? Мне сёння не давялося паслухаць...

Цэнтральныя газеты прыходзілі сюды на шостыя суткі, і аб важнейшых падзеях, якія адбываліся ў свеце, жыхары горада даведваліся ці з мясцовай газеты, ці з наведвальнай радыё. І, задаючы такое пытанне, ён, вядома, хацеў пачуць тое запавецца, чаго чакаў увесь наш народ — вестку аб заканчэнні вайны.

— На жаль, нічога повага рацінай не перадавалі, — адказаў я. — Баі ў Берліне ўсё яшчэ працягваюцца...

Надвечоркам мы прыехалі на цэнтральную сядзібу саўгаса. Яна прытулілася да невысокага ўзгор'я, багатага каменным вугалем, які тут выходзіў амаль на самую паверхню, і жы-

Пятро РУНЕЦ

НЯВЫКАНАНАЕ ЗАДААНЕ

хары пасёлка лямамі і кіркамі даставалі яго на паліва.

— Гасцініцы ў нас няма, дык пераначуеце ў мяне, — сказаў дырэктар, вылезшы з машыны. — Пайшлі.

Назаўтра я прахпіўся ад моцнага грукату дзвярэй. Не паспеў расплюшчыць вочы, як пачуў усхваляваны голас Старцава:

— Уставай, карэспандэнт, канец вайне!.. Толькі што перадалі па радыё... Немцы капітулявалі. Чуеш?... Безагаворачна... Пойдзем на мітынг... Святкаваць перамогу...

Я хутка падхпіўся, і праз некалькі хвілін мы з дырэктарам бадзёра крочылі да канторы. Калі падхпілі, то ўбачылі вялікі натоўп людзей, пераважна жанчын, старых і дзяцей. Маладых мужчын не было — яны ваявалі...

Дырэктар вышпаў наперад, зняў шапку, прыкладзіў рукою пасведзельны валасы і ўрачыста сказаў, адхінуўшы ўсялякія фармальнасці:

— Дарагія таварышы рабочыя і работніцы! Мітынг, прысвечаны заканчэнню вайны і першаму святу Перамогі, лічу адкрытым!

І што тут сталася з людзьмі! Яны закрычалі «ўра!», пачалі абдымацца і цалавацца. На тварах заблішчалі слёзы радасці. Пажылая жанчына аднукала недзе старую скрынку, паднесла

да Старцава, паставіла на зямлю і гучна, каб усе чулі, сказала:

— Стань, дырэктар, лепш будзе відаць і чуваць.

Старцаў узлез на скрынку.

— Хто хоча гаварыць?

— Я, — пачуўся голас з натоўпу.

— Калі ласка!

Паднялася старая жанчына з глыбокімі маршчынамі на змарнелым твары.

— Даражэнькія мае, мужчыны і жанчыны! Я ніколі не выступала, а сёння не стрымалася, — дрыжачым голасам загаварыла, акідаючы ўважлівым позіркам натоўп. — У мяне, як вы ведаеце, на вайне згінулі і муж і сын. Старэйшы. Канечне, мужа і сына не ўзаскрэсіш. І ўсё-такі я вельмі рада, бо не будуць больш паміраць нашы салдацікі, не будуць плакаць па іх маткі, не будуць новых сірот і ўдоў. А жывыя вернуцца, і мы сустрэнем іх, нашых слаўных пераможцаў. Вельмі ўжо многа пралілі мы слёз, і крыві, каб не радавацца гэткай навіне. Няхай жыве наша перамога на векі вечныя!

Пасля яе выступалі іншыя жанчыны і мужчыны.

Калі канчаўся мітынг, з пошты прыйшоў пасланец і сказаў, што мяне выклікае рэдакцыя. Няўжо пагрэбен нарыс? Я паспяшаўся на пошту. Ма-

Памяць трывожыць колішняга франтавіка і ў сне. І сярод ночы трызнацца яму блакада, тванню зарослае балота, апошняе граната, якуо ён шпурляе з-за куста. Прачнуўшыся, чуе голас дачушкі:

— Мама,
Крычаў спрасонку бацька зноў!

(«Мае сны»)

Прыемна адзначыць, што з часам голас М. Смагаровіча ўсё больш мужнее, набіраецца сілы. У пазіі ўсё важна. Самая нязвычайная на першы погляд дэталі. Нібыта выпадкова накрэслены штрих. Быццам сказанае між іншым... А колькі сэнсу ў гэтых дэталях!

Воін у вершы М. Смагаровіча «І ўстаў салдат...», цяжка паранены на полі бою, апрытомнеў. Зразумей: нашы адступілі, ён — у варажым тыле.

І ўстаў салдат. Аб'рост зямельку.
Кіёк надзейны — карабін.

Надзейны кіёк цяжка параненага, але душою не зломленага воіна — карабін, — знаходка пээта.

Народны месціца з верша «Партызанская стаянка» прыгадвае час, калі «закладалі міны, а з імі нянавісць і злосьць». І зноў жа — хораша, паэтычна сказана.

Вось да гэтай іменна паэтычнай размовы з чытачом і імкнецца Марк Смагаровіч. І не толькі ў вершах на ваенную тэматыку. І ў лірыка-інтымных творах — тое ж імкненне. У лепшых з іх аўтару гэта ўдаецца. Яны вызначаюцца свежасцю, вобразнасцю, самастойным падыходам да тэмы.

Маленькая ілюстрацыя да сказанага — невялікі верш пра зіму:

Лажыў сніпчы снег на полі
І закружыўся над сляом.
І ўжо ўвесь дзень і ноч малюлі
Завелі жорны за вуглом.
Пасля ўсё сціхла.
Ясны ранак.
Ні ветру, ні завей няма.
Накладшы пышны хвост на гэта,
Заснула лютая зіма.

Лірызмам прасякнуты такія вершы М. Смагаровіча, як «Восень», «Лес мой родны», «Яблынька», «Празрыстыя крыніцы».

Вядома, далёка не ўсё, што выйшла з-пад пера Марка Смагаровіча, варта высокай ацэнкі і заслугу ўва ўхвалы. Было нямала ў часе творчых пошукаў і паэтычных няўдач, былі прахадныя рэчы, у якіх ёсць рыфмы і рытмы, але няма паэзіі.

Падобнае напатакаеш там-сям і ў зборніку «Пачастунак». І ў ім аўтар «пачаставаў» чытача скараспелымі, лёгкаважкімі вершамі («Наша вуліца», «...Пасажыр-сусед пагоду лае...», «Развагі»), а таксама альбомнымі вершыкамі: «...Табе да твару дробныя вяснушкі...», «...Лёс бязлітасна часам карае...», «Янтар», «Каўказскія кветкі».

Мабыць, не пашкодзіць папракнуць М. Смагаровіча і за гладкасць, агульшчыну, якія «сяды-тады псууюць асобныя яго рэчы».

Суровыя выпрабаванні моцных духам заўсёды згартоўваюць, робяць незломнымі. Пра такіх піша Марк Смагаровіч у сваіх творах. Такі і сам іх аўтар — чалавек зэйздроснай сілы волі, таленавіты паэт.

І. КУДРАЎЦАЎ.

Здымак 1942 г.

ладзенькая тэлефаністка, убачыўшы мяне, хуценька спытала:

— Вы карэспандэнт? Зараз будзе не гаварыць з горадам. Ады хвілінку.

Неўзабаве яна падала мне трубку, я пачуў голас рэдактара:

— Зараз жа прыйджай у рэдакцыю... Свята Перамогі адзначаць...

— А як жа з заданнем? Я ж не паспеў выканаць...

— Ну, асноўнае заданне... Радзімы мы выканалі з гонарам... А гэтае пасля выканаеш... Прыйдзідай. Такое бывае раз у жыцці... Зразумела?..

Праз некалькі мінут я, Старцаў і дзясцікі два рабочыя спыніліся ў горад, каб адсвяткаваць гістарычны Дзень Перамогі.

Мы прыехалі ў горад у той момант, калі людское мора затаніла ўсе цэнтральныя вуліцы і плошчы перад заводкараўніцтвам. Над галавамі людзей, як казачныя жар-птушкі, палымнелі чырвоныя сцягі, транспаранты, лозунгі, партреты кіраўнікоў партыі і ўрада, знатных людзей краіны, героіў-фронтавікоў, мясцовых ударнікаў працы. Усюды песні, смех. Кузнецкая металургі, вугальшчыкі, транспартнікі, рабочыя іншых заводаў і фабрык, саўгасаў і калгаснікі бліжэйшых сёл — усе, хто варыў сталь і здабываў вугаль, рабіў зброю і боепрыпасы, дастаўляў грузы на фронт і лячыў параненых, хто вырончваў хлеб і гадаваў жывёлу, выйшлі на вуліцу.

Да позняй ночы шумелі і радаваўся сібірскаму гораду, які ўвёс немалую долю ў агульную барацьбу народа з каварным і моцным ворагам.

З таго часу прайшло дваццаць пяць гадоў. І цяпер, калі я на лёгку календара бачу чырвоныя словы «Свята Перамогі», то мімаволі ўспамінаю далёкі сібірска саўгас, заліты сонечным святлом вуліцы Новакузнецка, радасныя твары людзей, дуію словы старой работніцы з саўгаса,

Учора ў памяшканні Дзяржаўнага мастацкага музея БССР адкрылася рэспубліканская выстаўка, прысвечаная 25-годдзю з дня Перамогі.

Экспазіцыя выстаўкі ў асноўным рэтраспектыўная. У яе ўвайшлі лепшыя работы беларускіх майстроў выяўленчага мастацтва, прысвечаныя неўміручаму подзвігу народа-пераможцы.

Але ёсць на выстаўцы і новыя работы, яшчэ невядомыя гледачам. Дзве з іх мы прапануем вашай увазе.

У. ШПАРТАУ. Асобае заданне.

В. ЯРМОЛЕНКА. У родных месцах.

ЦЯПЕР, Якуб Гапеевіч, ты ў нас начальнік калгаснага музея. Дырэктар! — сказаў старшыня і, падышоўшы да старога, уручыў яму дакумент аб прызначэнні на новую, яшчэ рэдкім у тутэйшых мясцінах пасаду.

Якуб Юрша яшчэ доўга стаў на месцы, як бы мысленна прымаючы прысягу на верную службу, але не ўтрымаўся і па гэты раз:

— Ну, а шыферу, старшыня, мне дадзіце? Усе ўжо абшыферыліся, а я што, лысы хіба?

— Дарагі наш Якубе, ды мы хоць пяцьдзесят лістоў табе далі б, — даводзіў старшыня. — Але хата твая асабліва. Будзем трымаць яе пад страхом, — такой, як ты пабудаваў яе і зборог для будучыні. Памятаеш, хто першы назваў яе музеем і загадаў наставіць на тваім двары гармату? У сорака чацвёртым, летам?

— А як жа, — левеае вока старога прыжмурчылася, і нека адразу азарыўся яго маршчакаваты твар. — Сам камісар брыгады.

— От бачыш. А распараджэнне камісара я спасаван не маю права. Камісар глядзеў далёка наперад. Так што, брат, пра шыфер і размовы ніякай. — Тут жа звярнуўся з усмешкай да Сцепаніды, вучотчыцы. — Скажы шаферу, каб адвёз Якуба дамоў. Ён цяпер у нас начальнік, і можа важнейшы, чым я...

...Так у дакладнасці і быў створаны музей у вёсцы Жарцы, адным з цэнтраў былой шырокай партызанскай зоны. Я ведаў гэтую вёску да вайны, бегаў туды да сваіх аднакласнікаў, любавіўся строгім уборам яе ліпавых алей і навакольных гаёў. Разам з хлапчукамі лавіў ракаў у Абалянцы — і днём і ўначы. Днём — брэднем-тантуном, а ўначы — на каламаз. Каламаз бралі з бочкі на калгасным двары, потым спышаліся на круты бераг рэчкі, падпальвалі «гаручае» і царпліва чакалі. Ракі прачыналіся, вылазілі з-пад карчоў і глыбіні і, лена варушачы клешнямі, паўзлі па чыстым пяску на бераг, на свяціло. А мы, столчы на калені ў вадзе, хапалі іх за панцырныя шурпатыя спіны і кідалі ў торбы... Бачыў я Жарцы і летам сорака чацвёртага. Нічога не засталася. На былых дварах сіроча стаялі толькі апаласканыя дажджамі печы з комінамі, ва ўсёй сваёй якасці паланіў усё блытнег. А пакалечаныя дрэвы, як бы просячы аб дапамозе, працягвалі людзям сваё абгарэлае вецце...

І вось я зноў у Жарцах. Трымаю кірунак да гістарычнага домкі. На ганку яго мяне сустракае бялая дзюбчынка-піянерка ў новенькім чырвоным галыштку. Звонкім голасам яна крычыць у расчыненае акно:

— Экскурсанты, дзядуля!

На ганак выходзіць сам гаспадар. У праўленні мне сказаў, што Якубу амаль ужо семдзесят, але стары бадзёры. І пойдзі рукі яго моцны, а ў вачах агеньчыкі дабрыві, жыццялюбства. Вусы і сіная акладзістая барада надавалі яму самавітасці, але не маглі схавачь маладжавай усмешкі на крыху скуластым і смуглявым твары.

— Таксама з журналістаў? — прыжмурчыўшы, відаць, па звычцы левеае вока, ён спытаў у мяне.

— А чаму вы так думаеце?

— Не думаю, а ведаю. Усе вы цяпер з аўтаматамі-ручкамі ды вось з гэтымі наводамі, — і Якуб Гапеевіч, пагляджаючы пяцярнёй бараду ад задавальнення, што ён добра ведае пароду газетчынаў, шчыра рассяміўся. — Усё наводзіцца, здымаецца, спынаецца зазніць, быццам вам веку не хоць.

— Які век — такі і чалавек, — адказаў я жартам

і выняў з чхла фотаапарат. — Ну, расказвайце, Якуб Гапеевіч, як гэта вам немцы дапамаглі стаць начальнікам?

— А тут, нябожа, і задоўга да немцаў дзюлоў было. Самога французскага генерала Легра на нашы мужыкі ў дванаццатым, пры Напалеоне, у бегства павярнулі.

— Ого! — нясмела заўважыў я і пайшоў услед за Якубам у хатіну.

— Яшчэ б! Ваваць мы навучаны, і дакументы на гэты конт у нас захоўваюцца. Падыдзем вось да гэтага стэнда...

Якуб Гапеевіч проста з парога пашкандыбаў, грукаючы па падлозе падмананай дэраваншай (правай нагі ў яго на калена не было), падышоў да кніжнай шафы і дастаў з яе невялікую ў цёмна-сіняй вокладцы кніжку:

— Вось тут расказана, як нашы жарчане прыкурчы французам давалі. І нават афіцэр ё іхняе на той свет пускала. Калі ласка, — і, адкрыўшы закладзеную паперкай старонку, Якуб працягваў: — Вось у ранарце генерала Уластава вышэйшаму начальству ад 8 верасня 1812 года сказына: «Французскі генерал Легран рабіў разкагнасьцёрку ад рэчкі Палоты да Дзівы цераз пасты свае з адным батальёнам пяхоты і эскадроном кавалерыі. Падыходзячы да вёскі Жарцы, хацеў оную заняць, але жыхары той вёскі, рускія мужыкі, даведаўшыся аб набліжэнні непрыяцеля... кінуліся ў лес і... сустрэлі яго з ружэйным агнём, ад чаго непрыяцель адмовіўся ад намеру свайго заняць тую вёску і абышоў яе збоку. Тады храбрыя рускія мужыкі кінуліся услед за ім і безупынку трывожылі яго, прычым, некалькі чалавек забілі і паранілі, і паміж імі аднаго афіцэра...»

— Вось, брат, — сказаў ён, уздыхнуўшы, — як яно было. І тады ў крыві нашай жыла адменная любоў і вернасць сваёй Айчыне. А цяпер тым болей... Шкада толькі, што генерал мужыкоў на імёнах не назваў. От быў бы дакумент! А цяпер паспрабуй, аднаві, мой гэта быў прапрадзед ці чый яшчэ?..

— Гэта верна, — пагадзіўся я з Якубам і паставіў кніжку ў шафе на месца. — У мяне Якуб Гапеевіч такое заданне... Рэдакцыя абласной газеты патрэбны матэрыял «Подзвігу — чвэртка веку». Вось я і прыхаў сюды.

— Ге, — махнуў рукою стары. — Пра гэта ўжо

цісана-перапісана, ужо і дошка на мамі доме вісіць. Чытаў пры ўваходзе?

— Чытаў. Харшая дошка, мармуровая...

— Залатая, — па-свойму ацаніў яе Якуб. — Сам сакратар райкома званіў у абласную кантору, каб золатам яе...

— Я, ведаю, хачу, каб нарыс быў з фотаздымкамі, ажывіць трэба ваш подзвіг і падаць яго, так сказаць, псіхалагічна тачэй... Як яно ўсё было? Што вы адчувалі, калі прыкоічылі таго гестапаўца?

Якуб, стоячы пасрод хаты, усміхнуўся і, расчэсваючы пяцярнёй бараду, сказаў:

— Адчуваў я найвялікшую асалоду. Вось і ўся тут псіхалогія... А што было, то было...

Мы выйшлі на двор. Уселіся на адной з лавачак ля ганка, і я зрабіў некалькі запісаў.

— З чаго ўсё ж гэта пачалося?

— З таго, што добрыя, смелыя людзі развалі нас у лес, у партызаны. Ну і я пайшоў разам са старой. Не маглі ж мы сядзець дома, калі два нашы сыны загінулі ад рук катаў, а трэці на фронце.

Я згарнуў бланк і стаў уважліва слухаць старога партызана.

— Камісар атрада, потым ён стаў і брыгадным камісарам, паслаў мяне ў разведку, — працягваў свой расказ Якуб. — Ну, і хадзіў я, выгледжваў чужыню, паліцаў. Цэлі пастаўляў, як жартавалі хлопцы... І вось дачуўся я нека, што фашысты на маю вёску наляцець збіраюцца. Далажыў начальству, камісар і кажа: «Ідзі, разведка і без сувеніра не вяртайся. Ды каб ён што падаражэй быў...» Выйшаў я з лесу на поле — вёска як на далоні. Сонца ўжо так асела, што цень мой крокаў на пятнаццаць перада мной гойдаецца. І хоць бы які гук — ціха вакол, толькі камары над галавою звяняць. Апусціўся я на калені і вухам да зямлі. Зямля ж, яна ўсё чуе. І тут як бы пабеглі па мне мурашкі: пачуў гул матараў — і грузавікі, і танкі... Падаўся я да вёскі паўночна, а неўзабаве ў мяне аж у вушню закалола: затрашчалі аўтаматы, і ўбачыў я, як пуганулі ў неба клубы чорнага дыму. Дапоўз да сваёй хатні і думаю, калі і наміраць даведзецца, дык на сваім парозе. А вёска ўжо, бачу, гарыць, у трох месцах шугае. Спаліць яны надумаліся Жарцы, тут і сляпому відно. Перабгаюць карнікі з факеламі ад хаты да хаты, як у забаві гуляюць. Ну, думаю, не здамся, і хаты сваёй не аддам агню. І тут бачу: ляціць па вуліцы да майго селішча паганец. Здаровы, жаўтабровы, ва ўсім фашысцкім уборы з крыжамі на грудзях, а ў руцэ факел палае. Стреляць у яго не стаў — яшчэ прамакнуў, думаю. І скок па левыцы на застрэшак, дзе ў мяне заўсёды гарбузы даспявалі, каб адтуль, значыць, яму на галаву... Сілы ў мяне яшчэ хапала, ды і пісталет за поясам. Але тут я пачаў: а што, калі ён дужэйшы? І яраз мне на вочы каса. У падстрэшку. Дзе яна заўсёды вісела. Хапіў яе, прынік да страхі, і калі той аназаўся пада мной, пад хатай, я і джыгануў яго. Не ўтрымаўся на застрэшку і я: каса, калі ёю махнуў, пацягнула ўніз, і я шухнуў кулем на зямлю, проста на немца. Але ён ужо нічога не чуў... Так вось і засталася цэлай мая хата. Карнікі паехалі тады нанач у свой гарнізон, а я адцягнуў фашыста ў канаву, ноччу вярнуўся ў атрад і расказаў, што бачыў. І сувенір перадаў камісару — немцавы крыжы, ордэны і ў дадатак каску. Вуць яны, як новенькія, побач з касой вісяць...

[Заканчэнне на 12-й стар.]

ПОДЗВІГ НАРОДА-ВОІНА БЕССМЯРОТНЫ

Пісьменніцкая нарада ў Кішынёве

Напярэдадні Першамай ў Кішынёве праходзіла рэгіянальная нарада пісьменнікаў Масквы, Украіны, Беларусі і Малдавіі, прысвечаная 25-годдзю Перамогі над гітлераўскай Германіяй. У яе рабоце прынялі ўдзел прадстаўнікі Кіеўскага, Адэскага і Прыкарпацкага ваенных акругоў, Кішынёўскага гарнізона, рэдактары шэрагу ваенных газет і часопісаў, дырэктары выдавецтваў.

З асноўным дакладам «Подзвіг савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне і мастацкая літаратура» выступіў намес-

нік старшыні Цэнтральнай камісіі па ваенна-мастацкай літаратуры Саюза пісьменнікаў ССР Мацвей Кручкін. Ён адзначыў, што ў гады Вялікай Айчыннай вайны каля тысячы пісьменнікаў былі на фронце. Іх палымнае слова з першых дзён вайны стала ў рад побач са штыком, клікала да перамогі.

Садаклады аб развіцці ваенна-патрыятычнай літаратуры ў рэспубліках зрабілі пісьменнікі Герой Савецкага Саюза Юрый Збанацкі (Украіна), Сідзеян Чыбатару (Малдавія) і Павел Кавалёў ад Беларусі.

Павел Кавалёў, у прыватнасці, падкрэсліў, што само гісторыка-геаграфічнае становішча нашай рэспублікі заўсёды клікала да ваенна-патрыятычнай тэмы. Наш край здаўна быў арэнай жорсткіх бітваў. Беларусь адна з першых трапіла пад нашествіе гітлераўцаў у гады Вялікай Айчыннай вайны. На яе зямлі палымнеў нябачны па сіле і размаху партызанскі рух і падпольная барацьба патрыётаў. Менавіта гэта і вызначыла тэму творчасці многіх і многіх пісьменнікаў нашай рэспублікі.

Шырокая гаворка, якая разгарнулася вакол даклада і садакладаў датычылася розных канкрэтных аспектаў асяялення ў літаратуры тэмы вайны, міру, жыцця і воінскай доблесці савецкіх воінаў у мірны час.

У спрэчках выступілі рэдактар часопіса «Радуга» Віктар Кандраценка (Кіеў), украінскі літаратуразнаўца Дзмітрый Шлапак, ваеннаслужачы Мікалай Панфёраў (Адэскай ваеннай акруга), пісьменнік Петра Кручанюк (Малдавія), дырэктар выдавецтва ДАСААФ Мікалай Афанасьеў, міністр унутраных спраў Малдаўскай ССР Н. М. Брадулаў і іншыя.

Тэма вайны, воінскага патрыятычнага подзвігу народа — невычэрпная і шматгранная, як само жыццё. Гэта думка прагучала ў выступленнях многіх удзель-

нікаў нарады, у выступленнях прадстаўнікоў Беларускай дэлегацыі: генерала ў адстаўцы Мікалая Аляксеева, драматурга і крытыка Алеся Кучара, ваеннага журналіста Мікалая Аляксандра, пісьменнікаў Мікалая Кружавых і Алеся Ставара.

Удзельнікі нарады ўсклалі вялікі на Ваенных могільках у Кішынёве. Жалобнай хвілінай ля Вечнага агню яны ўшанавалі памяць тых, хто ў суровыя гады вайны аддаў жыццё за ішчасце і незалежнасць Радзімы. А ўвечары заключанага дня работы нарады павывалі на прадрпрыемствах горада, сустракаліся са студэнтамі Кішынёўскага ўніверсітэта імя У. І. Леніна і хлебарабамі Малдавіі, г. ШЫЛОВІЧ.

ЗЯМЛЯ, ШТО ПЕСНІ НАВУЧЫЛА

Пухаўшчына. Край шумлівых азёр і імклівых рачулак. Край старажытных паданняў, легенд, апеты ў песнях і казках, праслаўлены ў барацьбе з ворагам і ў мірнай стваральнай працы.

Праг усе сваё жыццё пранёс любоў да пухавіцкай зямлі вялікі беларускі пясняр Якуб Колас.

«Колас не любіў курортаў, — успамінае Міхась Лынькоў. — За ўсё сваё жыццё ён набываў толькі разы два ці тры ў курортных мясцінах. Кожнае лета ён выязджаў у якую-небудзь вёску, звычайна ў Пухавіцкі раён, бліжэй да лесу, да Свіслачы. Уладжываўся з сам'ёй у сялянскай хаце і праводзіў лета сярод лясцоў, палёў і лугоў...»

Каму даводзілася да вайны бываць з Коласам ранній вясной у лесе, той мог назіраць такое відвішча: напатакаўшы на дарозе ўтрэтую сонцам лужыну Канстанцін Міхайлавіч скідаў чаравікі і, падкасаўшы калашыны, тунаў босым па лужыне, толькі пырскі разляталіся ва ўсе бакі. І рабіў ён гэта з такім захапленнем, з такой шчырасцю, што на якую хвіліну, другую здавалася, нібы вы бачыце перад сабой не сталага чалавека, а маленькае хлапчачка, якое бязмежна рада і сонцу, і вясне, і гэтым пырскам вады, якія гараць, пераліваюцца пад сонцам усімі колерамі вясёлкі.

Любоў да свайго краю, улюбёнасць у самабытныя куткі Пухаўшчыны, шчырая павага да яе працаўнікоў знайшлі сваё адлюстраванне ў паэзіі Я. Коласа.

Харасту і прыгажосці Пухаўшчыны, мужнай барацьбе пухавічан супраць ворагаў, іх поспехам у стваральнай працы прысвечаны вершы паэта: «Загібелька», «Вусце», «Вусцінскі груд», «Над Свіслаччу», «У родных мясцінах», «Зімой у Балачанцы», «На руінах прошласці», «Падбярэжжа», «Дамок на водшыбе», паэма «Адплата».

У чэрвені 1935 года Я. Колас ездзіў у Парыж на Міжнародны кангрэс абароны культуры, дзе выступіў з яркай прамовай аб цяжкім лёсе свайго радзімы ў мінулым і шчаслівым сёння і заўтра Савецкай Беларусі. Паездка ў Парыж, знаёмства з яго слаўтасцямі выклікалі ў паэта супярэчлівыя ўражанні. І толькі ў адным — у сыноўняй любові да беларускай зямлі — паэт заставаўся бескампрамісным:

Калі агледзіш хваіныякі
І гэты кут пазнаеш байкай,
Збіраючы баравікі,
То вывад я раблю такі:
Мне Загібелька лепш Парыжа.
(«Загібелька»).

Праг два гады паэт пацвярджае сваю думку. На гэты раз прыгажосць пухавіцкай зямлі ён супрацьпастаўляе вядомаму курорту ў гарах Шварцвальда ў Паўднёва-Заходняй Германіі — Бадэн-Бадэну.

Пухавічане любілі і паважалі пясняра. Ведалі і прыхільна сустракалі новы яго твор. Паэт ведаў амаль кожнага жыхара вёсак Балачані, Балоты, Березыні, Блужскага Бору, Падбярэжжа і інш.

Вялікая Айчынная вайна стала суровым выпрабаваннем для беларускага народа. Беларусь-працаўніца стала Беларуссю-партызанкай.

Знаходзячыся далёка ад Беларусі, Якуб Колас уважліва сачыў за барацьбай свайго народа ў тыле ворага.

Яго вершы клікалі на барацьбу, дыхалі шчырай верай у хуткую перамогу.

«У цяжкай гады Вялікай Айчынай вайны, — успамінаў паэзія Герой Савецкага Саюза, праслаўлены партызанскі ваяка бацька Мінай (М. Ф. Шмыроў), — бессмяротныя творы Якуба Коласа, Янкі Купалы патхіялі беларускіх партызан у іх гераічнай барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. У закліках, з якімі звяртаўся да беларускага народа Якуб Колас, мы бачылі адлюстраванне волі нашай партыі і павялічвалі свае сілы ў свяшчэннай барацьбе з гітлераўскімі акупантамі».

У канцы 1942 года Я. Колас заканчвае паэму «Суд у лесе», якую прысвячае беларускім партызанам, і задумвае новую паэму. На думку паэта ў аснову яе сюжэта павінна была легчы адплата беларускага народа фашыстам за іх здзекі і забойствы.

У красавіку 1943 года Канстанцін Міхайлавіч пачынае пісаць паэму «Адплата», якая была закончана толькі ў лістападзе 1945 года. Але перша-

пад уплывам гэтай паэмы Канстанцін Міхайлавіч змяніў задуму свайго новага твора, наблізіўшы яго да дакументальнай асновы.

Працуючы над паэмай «Адплата», якая, як і іншыя выдатныя творы пясняра: «У майскія дні», «Дарогай славы», «Салар», «Родны шлях», «Майму другу», «На захад», «Голас зямлі», напісаныя ў час Вялікай Айчынай вайны, былі адзначаны Дзяржаўнай прэміяй першай ступені, Канстанцін Міхайлавіч не пакідаў думкі і аб выданні паэмы «Голас з Березыні».

Наведваючы на кароткі час у красавіку 1945 года Мінск, ён пісаў 28 красавіка ў Маріна Горку аўтару «Голас з Березыні» Яніне Ігнаціўне Крайнік:

«Дарагая Яніна Ігнаціўна! Атрымаў Вашу паэму аб партызанах, аб муках і пакутах народа, аб Березыні. Я перадам яе ў наша беларускае выдавецтва. Буду прасіць, каб яе, сёе падправіўшы, надрукавалі. Прыехаў я ў Мінск на кароткі час, і сёння збіраюся ехаць у Маскву. У Маскве,

да друку паэмы «Голас з Березыні». Паэма не ўбачыла свету. Не ўвайшла яна і ў зборнікі партызанскай творчасці, якія выходзілі ў нас у Беларусі і ў цэнтральных выдавецтвах. Тым больш шкада, бо ён даў станоўчую ацэнку сам Я. Колас.

Абяцанне ж сваё наведваць пасля вяртання ў Беларусь любімыя месцы на Пухавіччыне паэт стрымаў. Адразу ж пасля прыезду ў Беларусь Я. Колас наведваў Пухавіччыну.

Беларускі скульптар Заір Азгур успамінае аб гэтым так: «Аднойчы я ехаў з Пухавіч на Бабруйск і сустрэў каля моста праз рэчку Якуба Коласа. Ён сказаў, што ў гэтай рэчцы Глыбокай ёсць вялікія чупчакі. Берат былі высокі, круты, рэчка глыбокая. Мне спадабаўся лес і рэчка. Тое маляўнічае месца нагадвала мне родную Віцебшчыну.

Я запытаўся ў Коласа, ці выбраў ён сам гэта месца, дзе я яго сустрэў. Ён адказаў, што ведаў яго яшчэ да вайны. На ўлоўні прыроды, працягваючы Канстанцін Міхайлавіч, усё нібыта не змянілася, нібыта і не было вайны. Але не так, як у борадзе, дзе вы востра адчуваеце час, падзеі, разбурэнні і будаўніцтва.

— Цудоўныя мясціны тут! Але адно слова, дарогі мастак, што раней на ўсіх гэтых дрэвах на вялікай вышыні паміж сплеченых галін жылі бусьты. А цяпер іх няма. І вы ведаеце чаму? Паглядзіце. — І ён паказаў на метраў сорок убок. І убачыў піл, што сіратліва тырчэла з зямлі тут і там.

— Так, піл, — пацвердзіў Колас. — Немцы высеклі лес амаль на 200 метраў па абодвух баках дарогі і пакінулі поле, якое не ўзарэш...»

У выніку той паездкі на Пухавіччыну Якуб Колас напісаў верш «На руінах прошласці», які, як і ўсе папярэднія вершы аб Пухавіччыне, увайшоў у першы пасляваенны зборнік вершаў «Мой дом».

Праг пяць гадоў зноў наведваў Вусце. Прытулак дум, атраны мой куток.
Дзе высціца Вусцінскі мой грудок.
І вясер лёгенька гайдаецца на кусце.
Стаю, ма чу, мясціны ўглядаю —
Змяніліся, і трудна іх пазнаць.
Дубоў маіх памяншлася раць,
Як і людзей у родным нашым краі.

Але праз прызму жалю і журбы паэт бачыць новыя жыватворныя соні:

Я ведаю — загойцца ёсць раны:
З пажарышч краі пастане, расціне
Ва ўсёй сваёй красе і паўбаче —
Наш верны шлях, ён з прэдай

Паэт не памыліўся. Спраўдзіліся яго прадбачлівыя словы. Пухавіччына залычыла свае раны, нанесеныя вайной.

Калі Мікалаеўшчына спавіла Коласа і выправіла ў творчы шлях, дык аб Пухавіччыне можна сказаць, што разам з усёй беларускай зямлёй яна навучыла паэта песні. І як шкада, што ў нас пакуль што няма добрай кніжкі аб творчых сувязях Я. Коласа з пухавіцкай зямлёй, аб тых жыватворных сонях, якімі паіла яна паэзію беларускага пясняра.

Анатоль ЯРОХІН.

Вось некалькі строф з паэмы «Голас з Березыні», аб якой цёпла адгукнуўся ў свой час Якуб Колас. Яе аўтар, былая партызанка Яніна Ігнаціўна Крайнік, цяпер жыве ў Мінску.

З пажайцельных кустоў ды з халоднай зямлянкі Рвецца голас к табе, дарогі наш пясняр. Голас тых, хто застаўся жывы з Березыні, Расказаць, што зрабіў з ёй чужынец-дзікар. Ты любіў наш куточак: зацішы, прывабны, Што над Свіслаччу ветла удал паглядаў, Яго гордасць, красу — лес высокі Што так беражна вёску вакол абнімаў.	Той прастор, што ушыр за ракой адрываўся, Луг чароўны з вянкамі купчастых кустоў, Дзе Вусцінскі грудок велічаво ўзняўся З балачанскіх пшчаных сухіх берагоў. Мы упэўнены цвёрда ў сваёй перамозе. На радзіме замоўкіне апошні тыран. Дык заедзьце, пясняр, вы да нас па дарозе, Вам раскажа шчэ больш Березыні курган.

Снежань 1943 года.

пачатковай задуме твора давялося перажыць значныя змены. Прычынай гэтаму сталі падзеі, якія адбыліся ў гэты час на Пухавіччыне.

У гады вайны любімы коласавіскі кут на Пухавіччыне — Березынка і іншыя навакольныя вёскі — стаў арэнай жорсткай партызанскай барацьбы. Каля Березыні партызаны перапраўляліся праз Свіслач, ідучы на чыгулку, сустракалі сваіх сувязных. Шаснаццаць яе жыхароў былі ў радах народных месціцаў. Астатнія таксама дапамагалі партызанам.

У 1943 годзе фашысты, не здолеўшы перамагчы партызан, вырашылі правесці карную аперацыю супраць мірнага насельніцтва. Яны ўварваліся ў Березынку, сагналі аднавяскоўцаў у хлеў і падпалілі яго. У агні загінула 39 жыхароў і ўся вёска. У гэты час і нарадзілася ў партызанскім атрадзе вершаная паэма «Голас з Березыні». З партызанскага атрада паэма «Голас з Березыні» быў адпраўлена Я. Коласу на Вялікую зямлю.

у бальніцы, ляжыць цяжка хвора М. Д., мая жонка. Я вельмі трывожуся за яе. Яе хвароба ўтрымлівае мяне там. Душа ж мая і мае мыслі тут.

Калі М. Д. хоць трохі акрыяе, я перавязу яе сюды. Па прыездзе, не прыменна наведваючы ў тых мясцінах, якія вы апісваеце і ў якіх людзі зазналі столькі гора.

Прывітанне усім вашым родным і ўсім маім знаёмым — прыцяляю. Усяго добрага. Я. Колас.

Смерць жонкі, падрыхтоўка да друку асобага выдання паэмы «Адплата» і зборніка вершаў «Мой дом», у які ўвайшлі, дарэчы, амаль усе вершы паэта, якія прысвечаны Пухавіччыне, цяжкая хвароба (у 1946 і 1948 гг. Якуб Колас быў на стацыянарным лячэнні), работа над беларускімі народнымі казкамі і паэмай «Рыбакова хата» (1939 — 1947 гг.), падрыхтоўка да 40-годдзя літаратурнай дзейнасці, дэлегацыя справы, вялікая грамадская дзейнасць ні тады, ні потым не дазволілі паэту прасачыць за падрыхтоўкай

КІНО НЕЗАГОЙНАЕ

Гэты фільм глядзець няпроста. Мы бачым у ім і мемарыял на месцы спаленай разам з жыхарамі вёскі, і людзей, якія ўратаваліся ад гібелі, і дакументы, якія перадаюць жудасную карціну фашысцкіх злачынстваў і здаекаў ворага з мірнага насельніцтва. Мы чуем балючы голас Іосіфа Іосіфавіча Камінскага, які чудам уцалеў у той страшны дзень — 22 сакавіка 1943 года.

Фільм «Боль мой — Хатынь» створаны ў аб'яднанні «Летаніс» кінастудыі «Беларусьфільм» рэжысёрам-сцэнарыстам Пятром Аліфярэнкам, аператарамі Юрыем Іванцовым, Генрыхам Лейбманам, Уладзімірам Пужэвічам і Уладзімірам Цеслюком.

Перад намі стаяць надмагільныя надпісы — пасямейна, з указаннем узросту кожнага, і жахлівыя лічбы замучаных у канцэнтрацыйных лагерах людзей Беларусі, і фота, на якім гітлераўскі вылюдак страляе з рэвальвера ў патыліцу радавога Эміля Гольца, і... але хоць...

Сэрца, не кліч, бо яны не пачуюць,
Ні сёння, ні заўтра — іх клікаць дарма!
Ніколі не прыйдуць і не паратууюць
Мяне ад пакуты — бо іх няма!..

Так, няма. Кожнага чацвёртага страцілі мы ў тую ліхую гадзіну, але кожныя тры выжылі. І мы прыходзім да тых, каго няма сярод нас, і ў думках, і да гэтых халодных гранітных пліт, да гэтых надпісаў. Памяць аб кожным у нашых сэрцах і ў сэрцах нашых дзяцей і ўнукаў. Яна бесконца...

Хатынь стала месцам нашага агульнага смутку, агульнага болю — болю 9200 вёсак, 136 з якіх не адраділіся.

Мне давялося глядзець у Бухенвальдзе докумен-

тальны фільм, які расказвае пра зверствы фашыстаў у канцэнтрацыйным лагерах. Той фільм — строга, папярэдня, страшная канстатацыя фактаў. У ім не ставілася задача нешта аналізаваць — так усё да жаку ясна. Але гэтая «яснасць» — вынік карпатлівага і стараннага адбору архіўнага матэрыялу. Той, што паказвае экран, абуджае ў нас і гнеў, і пратэст. І разам з гэтым узнікае непакіснае жаданне — не дапусціць адраджэння фашызму, актыўна змагацца супраць яго, каб ніколі больш не паўтарылася агульначалавечая трагедыя.

Усё ясна і ў фільме «Боль мой — Хатынь». І ўсё ж адчуваеш нейкую незадаволенасць работай кінематаграфістаў. Нешта нараджае ў душы двоістасць пачуцця. Чаму? Паступова пачынаеш разумець. Пачынаеш заўважаць і інсцэніроўку дзеяння, і тое, як разыгрываюць ролі людзі, якія менш за ўсё хочучы ды і не ўмеючы рабіць гэтага. І не трэба загадваць ім тлумачыць, куды павярнуць галаву, які нахіліць яе, як тут ступіць, у якой руцэ трымаць фотакартку. Успомнім, напрыклад, як нетактоўна вырашана сцэна (менавіта сцэна) з Віктарам Жалабковічам, які успамінае сваю, забітую карнікамі маці.

Канечне, можна спрачацца пра тое, што такое дакумент у дакументальным кіно, мае рэжысёр права дадумваць, уключаць у тканіну дакументальнага фільма ігравыя моманты ці не. У дадзеным выпадку мы гварым толькі пра меру густу, пра кінематаграфічнае чуццё дакументаліста, пра тое, як ён імкнецца жывое чалавечы пачуццё (канкрэтнага чалавека!) перадаць архіштампа, які ладна прыжыўся ў мастацкім кіно.

Фільм «Боль мой — Хатынь» прасты па кампазіцыі. Галоўная частка, у якой раскрываецца задумка твора, акаймавана малюнкамі пейзажна-вясковага плана. У

іх таксама адчуваецца спроба знайсці вобразнае рашэнне тэмы, падрыхтаваць глядача да эмацыянальнага ўспрыняцця ўсяго фільма.

Зрэшты, гэта аўтарам удалося — і звонкі сакавіцкі ранак, і панікляя капяжы на стрэхах, і дзяўчына, што ідзе да калодзежа з вёдрамі, і чорная птушка, якая прлятае над чорным дымным комінам — гэтыя пасобныя штрыхі надаюць карціне трывожны настрой. Мо ўсё гэта было б і добра, каб не адкрыта ілюстрацыйная песня «Крыніцы», якая ў гэты час гучыць за кадрам.

Фільм зроблены па традыцыйных законах кінематаграфічнага мантажу. У ім ёсць экспазіцыя, кульмінацыйныя моманты, пабочныя сюжэтныя лініі. І тое, што ён так бездакорна правільна лабудаваны, на маю думку, галоўны пралік фільма. Бо адчуваецца, што аўтары загадзя паставілі перад сабой мэту абавязкова расчуліць залу, любімымі сродкамі абудзіць у нашых душах прыглушаны часам боль і горчы...

Так, правільна — пад такімі бравурныя маршы і рабавалі, і забівалі, і здэкаваліся вырады з савецкіх людзей. Так, правільна — такія, поўныя цыннізму дзясенні пісаў не толькі камандзір роты Мюлер: па ўсёй Беларусі гарэлі вёскі, плакала зямля, але ж было яшчэ і такое, што ў гэтых паўсядзённых памінках паднімала людзей над горам, над болем, і яны бізлітасна помсцілі лютаму ворагу. Гналі яго з залітай крывёю роднай зямлі.

Відаць, галоўным чынам, пра гэта і трэба было сказаць у фільме. Скажаць смела і пераканаўча. І тады б мы праніклі не толькі жалем і смуткам за людзей, якія загінулі, але адчулі б таксама і гордасць за гераічныя подзвігі нашага народа.

Віктар ПОЛЯК.

ПА КІМ ЗВОНІЦЬ ЗВОН?

Калі мы выйшлі на палубу, акрываўленага плоту, з-за якога стэрць акул знайшлі сваю смерць, ужо не было. Мы стаялі на якары ў цудоўнай мясціне, якую толькі можна ўявіць, з падветранага боку маленькага атола, нахштат тых, што знаходзяцца ў паўднёвай частцы Ціхага акіяна. Менавіта пра іх вы чыталі ў кніжках. І менавіта цяпер была гэтая мясцінка. Больш ціхага куточка на зямлі нельга, бадай, адшукаць. Вада была гладкая і чыстая, як насаўскае віскі. Мы знаходзіліся зусім непадалёк ад берагу: кінь камень — даяліцца. Але нікому і ў галаву не прыйшло б кінуць камень у той востраў, каб не парушыць яго першародны спакой. Гавораць, гэта другі Біміні. Малодшы брат Біміні. Рука чалавека яшчэ не краналася яго прыроднай красы. Вось бы дзе адпачыць і спакойна выпіць пасля ўсіх пакут, падумаў я.

Мы сядзелі вакол століка на палубе і наталіліся спакоем і цішынёй, нахштат Кучаравага і Бена, што засталіся на сваёй утульнай яхце. Чым не жыццё? Пасля некалькіх глыткоў гаворка перакінулася на акул. Ці асмеліцца яны напасці на пльвіца, які не паранены? Высветлілася, што на гэтае пытанне не можа адказаць з упэўненасцю і эксперт.

— Туземцы гавораць, што могуць, — сказаў Хэмінгуэй.
— Я не стаў бы рызыкаваць, — сказаў Флойд Гібс.

— Я таксама, — згадзіўся капітан.
— А чаму б і не паспрабаваць? — сказаў я.
Я прачытаў прозьму кнігі, у якіх прыводзілася ня мала довадаў «за» і «супраць». І сам бачыў, як туземцы з нажамі ў руках змагаліся з акамі. Але я заўважыў, што акалі ніколі не нападае на чалавека першай. Відаць, баіцца яго.

— Акула труслівая, — працягаў я. — Яна ўцякае ад жывога чалавека. Для таго, каб адагнаць ад сябе акул, трэба проста пырснаць на яе.

— А калі ты стоміцца і ўжо не зможаш пырснаць? — спытаў Эрнест.

— Магчыма, яны і нападуць на чалавека, калі ён занадта доўга знаходзіцца ў вадзе, паранены і ў яго з раны цячэ кроў. Але я, напрыклад, не пабаяўся б даллывіцца зараз да берагу, калі б гэта трэба было.

Эрнест і Гіб ведалі, што я выдатны плывец. Яшчэ калі я быў падшыванцам, чыкагскі спартыўны клуб уключыў мяне ў склад алімпійскай каманды. І ўсё-такі я зразумеў, што дэрэмна ляпнуў тое. Хэмінгуэй спаймаў мяне на слове:

— Стаўлю сотню манет, што не прапывеш да берагу і назад.

Вечна ён ставіць, падумаў я. Да берагу было ўсяго каля пяцідзесяці ярдаў. Глыбіня вады каля яхты — ўсяго футу дзясць. Значыць, палову адлегласці можна будзе прайсці ўброд. Так што, калі на гарызонце паявіцца пльвіца акул, каб дабрацца да мелкаводдзя мне спатрэбіцца праплыць якіх-небудзь дваццаць пяць ярдаў.

— Згода, — прамовіў я.
Хэмінгуэй збегав у качотку і вярнуўся, размахваючы стодоларавай паперкай.

— Яна твая, калі вярнешся жывым, — сказаў ён, як заўсёды самаўпэўнена.

Хоча мяне запалохаць, падумаў я. Што ж, я табе пакажу. Мы таксама не лыкам шыты. Я паслаў капітана на мосцік. Калі ён заўважыць пльвіцы, дык ударыць у рынду — суднавы звон. Адзінае, што мяне непакоіла, гэта зваротны шлях. Бо з борта яхты ныраць зручней, чым з берагу. Я напрасіў капітана званіць часцей, калі я буду плысці назад. Каб мець магчымасць вярнуцца назад, на бераг, калі ён убачыць акул. Я лічыў, што на глыбокай вадзе, каля яхты, будзе небяспечней.

Калі капітан сказаў, што вакол чыста, я забраўся на мосцік. Бо чым вышэй падымешся, тым далей можна скокнуць. Я прымяніў выпрабаваны прыём хуткасных пльвіц — плоскі, мелкі нырок. Вынырнуўшы на паверхнасць, я апынуўся на паўдарозе да берагу і пайшоў частым кролем. Цераз некалькі секунд я дакрануўся нагамі да дна. Цяпер дабрацца да берагу — глупства. Калі стаіш на цвёрдай зямлі, не так страшна. Акрамя таго, я лічыў, што акулы не любяць мелкаводдзя.

Я прайшоў па гарачым пяску і памахаў сваім гледачам. Каб лепш бачыць, яны падняліся на верхні мосцік. Я ні кроплі не баяўся, але вырашыў адразу ж вяртацца, каб не выпрабаваць свайго шчасця. Зрабіўшы некалькі глыбокіх выдыхаў, я ступіў у ваду. Буду ісці, колькі змагу, а пасля, калі што, ірвану да трапа. А калі пачуе звон, дык паспею дабрацца да берагу.

Вада даходзіла мне амаль пад пахі, калі раптам я заўважыў нешта такое, ад чаго па спіне пабеглі мурашкі. Вакол мяне паволі кружыўся доўгі цёмны чынь...

Астатняе адбылося ўсё інстынктыўна. Я не стаў удакладняць, што гэта за чынь. Ён падаўся мне вельмі знаёмым. Я з усіх ног кінуўся да берагу. І рад быў невыказа, калі выбраўся з вады! Я плюхнуўся на пясок. Сэрца скакало, як прыклад аўтамата. Здавалася, яно вась-вась выскочыла з грудзей. Каб гэтага не здарылася, я сціснуў зубы.

І тут мой погляд упаў на плот. Так, так, той самы плот, з якім мы палявалі на акул. Ён быў адвезаны і прыткнуўся да берагу. Па спіне маёй зноў пабеглі мурашкі, як і ў той момант, калі я ўгледзеў чынь. Мне прыгадалася, як тыя пачвары кідаліся адна на адну. А раптам яны ўсё-такі нападаюць на людзей, падумаў я!

Хай з яхты прышлюць за мной тузік. Што сотня долараў у параўнанні з уласным жыццём? Каб выйграць час, я стаў хадзіць па пяску. Але тут адчуў у назе боль. Я паглядзеў і убачыў, што абдраў яе аб нешта, калі пер да берагу. Толькі гэтага не хопала, падумаў я. Вось яшчэ адна тэлеграма акулам, пезла ў галаву.

Я паглядзеў на яхту. На гэты раз у Хэмінгуэя быў аўтамат у руках. Я зразумеў, што ён будзе стра-

ляць, калі заўважыць акул. І вырашыў як мага хутчэй вяртацца на судно. Я не стану больш ісці, а то яшчэ што-небудзь убачу. Трэба набраць харошых разгон. Таму я разагнаўся, пранёсся па мелкаводдзя так хутка, як мог, і пад вострым вуглом увайшоў у ваду, каб выплыць як мага далей. Вынырнуўшы, я ўбачыў, што да яхты ярдаў дваццаць пяць. Рукой падаць, падумаў я, і пайшоў дваінным кролем, не азіраючыся назад. Апусціўшы твар у ваду, я з усіх сіл працаваў рукамі. Я не падумаў твару да тых пор, пакуль не стукнуўся макушкай у борт яхты. Ніколі не думаў, што мяне гэтак узрадуе гуз на галаве. Моцныя рукі Хэмінгуэя падхапілі мяне і усцягнулі наверх. Я памятаў, як умеюць скакаць акулы, і таму ўсё малаціў і малаціў нагамі. Раптам мяне працяў моцны боль. Нагу адкусілі, падумаў я. Але аказалася, што я проста ўдарыўся хворым ногцем аб трап.

У наступнае імгненне я ляжаў, расцягнуўшыся, на палубе, а Хэмінгуэй уліваў мне ў глотку лекі. Ён абліў мяне ўсяго, бо я ўсё яшчэ адбіваўся ад акул. Але неўзабаве я супакоіўся і зразумеў, да чаго ж хораша ляжаць на сонцы і быць цэлым і здравым. Вылезшы з цёплай вады, я ўсё яшчэ дрыжаў ад страху.

І тут я пачаў звацца. Што з таго, што ён мяне выцягнуў з вады, думаў я. Гэта ж ён вінаваты, што я ў ёй апынуўся. Нішто сабе прыцель, які падначвае, гавораць, што не асмелішыся скокнуць у мора, якое кічыць ад акул! Чым больш думаў пра гэта, тым большая злосць ахоплівала.

вязкова павінны быць відны над вадой пльвікі. У тых, у каго дураслівы настрой, — так. А гэтыя не жартачкі жартаваць прыплылі сюды. Зразумеўшы, пэўна, што свой абед упусцілі, яны зніклі гэтак жа раптоўна, як і паявіліся.

Эрнест палез у кішэнь сваіх шортаў і падаў мне мокрую соценную асігнацыю. Я ўбачыў, як ён уздрыгнуў. Рука яго дрыжала.

— Ты выйграў, — сказаў ён.
— «Пераможца не атрымлівае нічога», — адказаў я. Але грошы ўзяў. Гэты жарт быў проста назвай яго кнігі.

Мы на ўсіх парусах вярталіся на Біміні. Нам з Гібам гэта было як нельга больш дарэчы. Спалучэнне акіяна з Хэмінгуэем аказалася для нас занадта стамляючым. Хутчэй бы дабрацца да нумара ў гасцініцы, падумаў я.

Каля пяці мы дабраліся да Біміні. На канцы пірса вісела нешта такое, што з'явілася для нас змрочным напамінкам пра нашы сённяшнія забавы. Гэта былі рэшткі велізарнага тунца, якога нехта спрабаваў прыбуксіраваць да берагу. Ад велізарнай рыбіны засталіся толькі хвост і галава ды чыста абгрызены хрыбетнік. Гэта пастараліся акулы. Калі б не літасць боская, ад нас з Хэмінгуэем засталася б тое ж самае.

Камісія па арганізацыі сустрэчы Папы паведала, што яго «Пілар» адрамантаваны і што яму трэба пайсці паглядзець бот. Мы думалі, што ён пойдзе з намі ў бар асяжыцца. Але ёсць нешта такое, што ён любіць больш, чым бары, — гэта яго судна. Ён штосьці сказаў па-іспанску свайму памочніку кубінцу, і той вынес бутэльку кубінскага рому і некалькі шклянак. Відаць, за час нашай адсутнасці ён паспеў заправіцца. Эрнест прыгатаваў катэйлі.

— Давайце па адной на дарогу, — сказаў ён.

— На дарогу? — перапытаў я.

— Так, на дарогу.

— Але ж мы нікуды не збіраемся, — запярэчыў Гіб.

— Затое я збіраюся, — сказаў Эрнест.

— Куды? — спытаў я.

Джэд Кайлі ХЭМІНГУЭЙ

УСПАМІНЫ СТАРОГА ТАВАРЫША

— У Іспанію, — сказаў ён.

Застаецца верным сабе, падумаў я. Хоча паглядзець рэвалюцыю зблізку. Відаць, неўзабаве будзем чытаць новыя апавяданні пра бой быкоў. Ён жа нікуды не ездзіць без таго, каб пра гэта не напісаць. Флойд спытаў Эрнеста, ці не падкіне ён яго да Барселона.

— На сваім боце я дайду толькі да Кубы, — сказаў Хэмінгуэй.

Толькі і ўсяго. Якіх-небудзь трыста міль ад Біміні. Бутэлек дзясць ходу. І збіраецца адплыць у сваім трыццаціпяціфутавым карыце перад надыходам ночы. Быццам збіраецца перайсці вуліцу. Мы з Гібам пераглынуліся. Памочнік кубінец не прамовіў ні слова. Проста стаў адвезаць швартовныя канцы. Відаць, ён ужо прызвычаіўся да гэтага.

Жыхары вострава, было відно, таксама не былі здзіўлены. Яны не здзіўляліся, што б Папа ні рабіў. Таксама прызвычаліся. Але было відно, што ім шкада з ім развітацца. Яны моўчкі назіралі за тым, як ён адплывае. Мы паціснулі Эрнесту руку, пажадалі шчаслівай дарогі і пайшлі ўздоўж прычала.

Калі мы праз гадзіну выйшлі з бара, туземцы ўсё яшчэ не разыходзіліся. Яны глядзелі на мора. Гэта было шчылівае відовішча. Прыкрыўшы далавё ад сонца вочы, яны глядзелі ўдалеч. Над імі галовамі вісеў шкілет тунца. А ўнутры рамы, якую ўтварыла перакладзіна, на якой вісеў тунец, ледзь-ледзь угадаўся бот Эрнеста. Падзорная труба якую ён трымаў у руцэ, ззяла, нібы расплаўленае золата. Быццам сцэна з арабскіх казак, падумаў я.

Раней, чым мы дабраліся да Нью-Йорка, Хэмінгуэй, як мы даведзіліся, быў ужо ў Іспаніі. Вярнуўся ён толькі пасля заканчэння вайны. Іншыя амерыканцы, якія там былі, гаварылі, што бачылі яго рэдкі. Затое шмат чулі. Ён насіўся па краіне, нібы воўк-едзінец. Амаль увесь час ён знаходзіўся ў гарах з рэспубліканцамі, жыў у пярорах і назіраў за прадастаўленнем з першых радоў. Іспанцы, якія ведалі яго, гаварылі, што ён мог выпіць велізарную колькасць гэтага жахлівага самаробнага пойма, чым любіць два іспанскія салдаты, разам узятыя.

Праз некалькі гадоў я сустрэўся з ім у Майямі. Мне падалося, ён пахудзеў і пасамотнеў. Ён сказаў, што канчае кнігу пра тое, што бачыў у Іспаніі. Думалі, ён расказаў, што за кніга? Нічога падобнага. Сказаў, што едзе дадому ў Гавану і пачне новы матч.

— Цікавая сустрэча? — спытаў я.
— Але. У восьмым раздзеле я выйграю накаўтам.

— Спадзяешся прыстойна зрабіць пасля на фільме?

— Разлічваю на чвэрць мільёна, — сказаў ён.

— Кінь гаварыць лухту, — сказаў я. — А якая назва?

— «Па кім звоніць звон».

— Вось які! — адгукнуўся я.

— Падабаецца? — спытаў ён.

— Не.

— Выпіўка за мной, — сказаў ён.

Так яно і сталася. Еч завёў мяне ў невялікі кубінскі кабачок. Падлога была пасыпана пілавінем. На нагах у Эрнеста былі чаравікі, і гэта бянцэмыла яго. Ён перакуліў пару тузінаў дайкіры і запіў дваінным ромам і кока-калай.

— Чаму кола? — спытаў я.
— Яшчэ не сьнедаў.
— Ах, вось яно што, — сказаў я.
Кельнер прынёс дзве кавы. Мая была напалову разбуўлена малаком. Яго — таксама. Палова — кавы, астатняе — бэкардайскі ром.
— Калі едзе? — спытаў я.
— Праз пару глыткоў.
— Я цябе праводжу да аэрапорта.
— Не люблю. Паеду параходам.
— Чаму? — здзіўся я.
— Прадчуваю. Калі-небудзь у самалёце мне будзе капец.

Дык вось дзе ў яго балючае месца. Адзінае на свеце, чаго ён баіцца. Не дзіўна, што пра лётчыкаў ён не напісаў ніводнага апавядання. Дзіўны тып. Але аказваецца — таксама з чалавечымі слабасцямі. Ён яшчэ раз сербануў, падняўся і накіраваўся да дзвярэй.

— Будзем ваяваць? — спытаў я.
— Я — буду, — сказаў Эрнст.
Так яно і выйшла. Неўзабаве пасля таго, як яго кніга «Па кім звоніць зван» была напісана, Амерыка ўступіла ў вайну. Эрнст таксама. Трапіць у дзеючую армію не ўдалося, і ён выправіўся ў якасці ваеннага карэспандэнта. І тут я даведаўся, што ён лятае на баявых самалётах, як заядлы вайсковец. Відаць, давлялася адкрыць па ім стральбу, каб загнаць яго ў самалёт.

Я праводзіў яго да парахода. Калі ён ступіў на палубу, рот яго расцягнуўся да вушэй. Любіць ён караблі. Я назіраў за ім з прычала. Звычайна, калі трапляеш на карабель, пачынаеш прыглядацца да пасажыраў. Каб хутчэй падшукаць сабе партнёра. Я заўважыў, што дзве румыны, нібы персікі, дзяўчыны з захапленнем глядзяць на яго. Ён сам пшчотна глядзеў на іх. Не, не на іх. На параход. Шырока расставіўшы ногі, ён ўлюбёна разглядаў рангоут і такелаж лайнера.

Зароў гудок. Я заткнуў далонямі вушы. Але не Эрнст. Адкінуўшы назад галаву, ён прыслухоўваўся. Нібыта параход быў дзіцем, якое ляпча яму штосьці на вуха. Напэўна, ужо скінуў свае чаравікі, каб лепш адчуваць палубу. Ён не памахаў мне. Рукі ў яго былі занятыя: ён абдымаў прыгожыя влікі вентылятара. Іду ў заклад, ён той самы дзівак, які першы даў судну жаночае імя.

Але я, вядома, ведаў, што з гэтым велізарным карытам ён толькі фліртуе. Яно падабалася яму толькі таму, што везла яго да першага каханья — «Пілар». Сябраўды, дзівак! Ён застаецца верны караблям. Ніколі іх не мяняе. «Пілар» ён купіў яшчэ тады, калі адхаліў першы свой вялікі куш. Ён застаецца з ёю да канца. Ён адналюб, падумаў я.

Некаторыя даюць сваёй яшчэ імя жанчыны, якую кахаюць. Хэмінгвей не такі. Ён жанчыну называў імем яхты, якую ён любіў. І зрабіў яе персанажам сваёй кнігі «Па кім звоніць зван». Я чытаў першы і апошні раздзелы. Мне спадабаўся гэты амерыканец. Але кніга канчаецца тым, што гэты хлопец ляжыць за дрэвам і цюціцца ў непрыяцельскага афіцэра. Цікава, што сталася пасля з гэтым янкі? Ён, здаецца, быў слаўным хлопцам.

Усю другую сусветную вайну я заставаўся ў Майямі-Біч. Але нас ад часу чуў пра Эрнста. Адзін мой парызскі сябрук пастаўляў мне звесткі. У час высадкі ў Нармандыі Хэмінгвей знаходзіўся разам з 4-й дывізіяй. Але калі дывізія ўзяла Рамбуэй, што міль трыццаць ад Парыжа, яна «знайшла» там «генерала» Хэмінгвея з уласнай арміяй. Ён сабраў салдат, што адсталі ад сваіх касцей, і стварыў партызанскі атрад, які налічваў калі сотні чалавек. Каго толькі ён было ў ім! Французы цывільныя, амерыканцы, «фіфі», героі французскага Супраціўлення і нават некалькі немцаў-дэзерціраў.

Хоць выкарыстанне цывільнага насельніцтва было перузшэннем Жэнеўскай канвенцыі, стракатае войска Хэмінгвея даставала для французцаў каштоўныя разведдадзеныя. Акрамя таго, наш партызанскі ваяк ніколі не лічыў вайну прыватнай справай.

Калі французы і амерыканцы вызвалілі Парыж, высьветлілася, што атрад Хэмінгвея ўжо вызваліў бар «Рыц» — логавя нацызму. Бойня, гавораць, была жудасная. У бары не ацалела ніводнага чалавека, ніводнай бутэлькі. Наш партызанскі правадыр павінен быў прадстаць перад ваенна-паліцэйскім судом. Але генерал Леклерк вырнуў яго. Быў дэсартырам кампраміс. Замест гэтага Хэмінгвей прадставілі да ўзнагароды. Характэрная заўвага, зробленая ім адносна ўсёй гэтай гісторыі: «У наступны раз выкалю Жэнеўскую канвенцыю ў сабе на задніцы».

Яму шанцавала ў часе вайны. Пару разоў раскалоў сабе чэрап, толькі і ўсяго. Напэўна, ударыўся аб стойку бара. У Францыі яны вышэйшыя, чым нашы.

Мне ў Фларыдзе таксама шанцавала з году ў год. У 44-м ажаніўся, у 45-м развёўся, у 46-м трапіў пад аўтамабіль. Пашкодзілі чаранной каробкі, пералом нагі, шок. Гавораць, вадзіцель быў таксама п'яны. Але праз нейкія чатыры-пяць гадоў я зноў стаў на ногі. Стальная шына, якая злучала мой чаравік з галенкай, была адзіным напамінам пра гэты выпадак. Я шкадаваў, што побач няма Хэмінгвея. Хай бы ён паспрабаваў таўкануць мяне босай нагой па талой галенцы.

Але ўсе гадзі, пакуль я быў выкінуты з жыцця, я не сустракаў яго. Толькі часам чытаў пра яго ў газетах — у секцыі кіно. Пазнаваў яго хітрыя назвы. Але не мог паглядзець гэтых карцін, нават калі б і атрымаў контрмарку. Прадпісанне ўрача. Галава мая была ўсё яшчэ не ў поўным парадку, і сумныя карціны хвалілі мяне. Ды, бадай, я не пайшоў бы і ў тым выпадку, калі б галава была здарова.

Эрнст усё яшчэ ваяваў, калі ў Майямі паказвалі «Па кім звоніць зван». Той самы фільм, які, калі верыць яму, павінен быў прынесці Эрнсту чвэрць мільёна. Колькі ж на самой справе атрымаў ён за час гэтых адборачных спаборніцтваў у Галівудзе? — прыкідаў я.

І тут надарыўся выпадак. Я сустраў Элізу Робертсан, майго ранейшага галівудскага сакратара. Я спытаў яе наконт «Звона»:

— Колькі ўзяў на ёй Хэмінгвей?
— «Зван» здаў і сорах трэцім, — сказала Эліза. — Ён зрабіў на ёй усяго чвэрць мільёна.
— Не можа быць!

— Цюцелька ў цюцельку, — пацвердзіла яна. — Дзвесце пяцьдзесят тысяч долараў.
— Усё, ён сапраўды прарок, падумаў я. Называе чану раней, чым тавар гатовы. Яму б толькі на конскіх гонках іграць. Выбраць цёмную каняку і, глядзіш, выйграў. Яму б букмекерскі фармулар ды шпілку, і пісаць не было б патрэбы.

— Спадабалася яму карціна? — спытаў я.
— Ён яе не глядзеў, — адказала Эліза. — Не пайшоў нават на аўтарскі прагляд. Іншыя пісьменнікі чкаюць — не дачакаюцца, пакуль іх карціну пачнуць паказваць, а гэты адмахнуўся. Сказаў, што яркае святло яму вочы рэжа.

— А ў Галівудзе ён усё ж працаваў?
— Не. Адмовіўся ад самаго высокага ганарара. Заявіў, што не любіць кіно.

— Вось вар'ят, — сказаў я.
— Як сказаць, — запырчыла Эліза. — Калі ты любіш кіношнікі, дык яны не любяць цябе. Галівуд — могілкі для сапраўдных пісьменнікаў.

Хоць на гэтыя могілкі не трапіў, падумаў я, а сказаў іншае:

— А яшчэ чым-небудзь ён пажывіўся ў Галівудзе?
— А няхай ж! Пасля «Звону» ў яго купілі два старыя апавяданні, якія ён напісаў, калі яшчэ жыў у Парыжы. Атрымаў па пяцьдзесят тысяч за кожнае...

— Чакай, — перабіў я. — А як яны называліся?
— Першае называлася «Снягі Кіліманджара». Пра Афрыку. Ён выцягнуў яго з кніжкі «Мужчыны без жанчын».

— А як называлася другое?
— «Забойцы».
— Як, як?
— «Забойцы».

Чакай, чакай! Ды гэта ж гангстэрская гісторыя, якую я чытаў у Парыжы. Я яшчэ параіў яму прычапіць галівудскі канец. Цікава, ці паслухаўся ён? Калі паслухаўся, дык мне прыпадае не менш пяці кавалкаў. Зараз высветлім.

— А ты сама бачыла карціну?
— Бачыла. Атрымалася шыкоўна, і потым...
— Не трэба мне разжываць. Чым усё скончылася?

Забойцы страляюць у шведа, калі ён моліцца?
— Зусім не, — сказала Эліза. — Прыдуманна здорава.

Канца няма ўвогуле. Швед устаў і стаіць. Гледачы застаюцца ў недаўменні.
— Ах, вось які!

Што вы на гэта скажаце? Пяцьдзесят тысяч за апавяданне без канца. Што ж адбываецца ў Галівудзе? Можна быць, у ім сапраўды ёсць сёе-тое, але як здолелі разгледзець гэта галівудскія пані?

Ва ўсякім выпадку, я быў рады, што ў яго процьма грошай. Тады і мне адколіцца. Зараз прыкінем. Адразу пасля вайны ён загроб чвэрць мільёна. Пасля зрабіў на «Снягах» і іншых апавяданнях. Усяго, атрымліваецца, паўмільёна. Хоць ён кідаецца грашыма направа і налева, як п'яны пісьменнік, усё ж сёе-тое ў яго, пэўна, засталася. Праўда, за апошні час з заробкамі ў яго не густа. Кніжкі «За ракой, у ценю дрэў», ці як там яна называецца, лялі тут усё, каму была ахота. І грошай яна не прынесла. Можна сказаць, гэты быў тэхнічны накут у першым жа раўндзе. Ён становіцца папулярным, сукмекаў я.

Я прыкінуў, ці не наведзець мяне і павіншаваць старога прыяцеля. Бо столькі ж гадоў у яго не бачыліся. Хіба кепска сустрэць дзямляка, у якога завяліся грошы? Вельмі ж ужо дарэчы была б мне такая сустрэча. Бальніцы і ўрачы вытраслі з мяне усё.

Цяпер падумаем. Пасля таго тэлеграму ці пазваніць? Не, навошта. Навошта папярэджваць? Лепш зваліцца нечакана. Але як ты на яго звалішыся, калі ён сядзіць у сваёй крэпасці? Раптам ён паглядзіць у амбразуру і ўгледзіць цябе? Тады да яго нізавошта не трапіш. Лепш за ўсё застаць яго дзе-небудзь. Калі ён не працуе над кніжкай, дык яго можна знайсці ў гаванскай штаб-кватэры. Вырашана. Накіруюся прама ў бар да Неахайніка-Джо.

Раніцай я ўскочыў у самалёт. Хай ён катаецца па параходах, а мне няма калі. Але калі я дабраўся да Джо, я туды нават не зайшоў. Зразумеў, што Эрнст тут не бывае. Занадта ўжо тут чыста. Я выклікаў таксі. Яго ведаюць усё шафёры. І ведаюць, дзе яго знайсці. Гэты, усміхнуўшыся, павёз мяне з фешэнебельнай, турысцкай часткі горада па вузкіх вулачках квартала, дзе жыло мясцовае насельніцтва. Мы спыніліся перад невялікім кабаком, да якога вяла пасыпаная пілавіннем сцяжынка. Вось гэты на яго падобна! Выйшаўшы з машыны, я зазірнуў у акно. Але нічога не ўбачыў. Бруд з таго боку шкла ляжаў тоўстым слоём. Зайшоў у сярэдзіну. Пасля, калі мае вочы крыху прывыклі да дыму, я ўбачыў...

Гэта быў рослы чалавечына гадоў пяцідзесяці пяці. Ён стаў ля стойкі, павярнуўшыся да мяне спіной. Чыстай вагі ў ім, пэўна, было дзве з паловай сотні фунтаў. Яму не шкодзіла б падстрыгчыся. Прытым двойчы. Падстрыгчы галаву і падбародак, беляя, як лунь. Калі ён выкінуў сваю буйную кісць, ухапіўшыся за шклянку, я заўважыў на ёй чорную з сівазійной поўсць. Нібы мех чарнабуркі на мядзведжай лапе, падумалася мяне. Я ведаў, што ў руцэ ў яго павінна быць шклянкі. Але далонь яго была такая шырокая, што яе не было відаць.

На ім была стракатая сарочка. Такія носяць мясцовыя рыбакі. Ён апрануў яе по верх штаноў, і ніз яе тапырыўся, нібы апырэнне аэрастата. Яна была настолькі доўгая, што закрывала шорты.

Па манеры трымаць шклянку ў ім можна было адразу прызнаць янкі. Смяртэльная хватка. Тыя яшчэ рукі! І ногі тыя яшчэ. Яны былі абуты ў нешта накшталт тэпцаў з голым вялікім пальцам. Ён сам зрабіў гэтыя выразы, каб пальцам было свабодна. Да іх прыліпла пілавінне.

Каго ж нагадвае мяне гэтая спіна? — падумаў я. — Тут жа ўспомніў: незбыўнага Гарганцюа. Тая ж працэцкая неахайнасць. Тая ж моц і адначасова грацыя. Ён быў вельмі шырокі ў плячах і ў жываце. Рукі звісалі да каленя. Я ўлюбёна аглядзеў яго з ног да галавы. Магутны корпус пясчоткі, точаныя, як у стэйнвееўскага раэля, ногі, падумалася мяне.

Я падшоў да яго злева. Ён спачатку мяне не заўважыў. Глядзеў у люстэрка. Добра, што яно бруднае, падумаў я. Калі ён убачыць сябе ў ім, дык пачне крышыць усё навакол. Трэба з ім загаварыць, пакуль не позна. Не губляючы пільнасці, я ціхенька паляпаў яго па руцэ. Мне падалося, што гэты сталёвая бэлька.

— Здарова, — сказаў я.
— Здарова, саранча, — сказаў ён. Так і сказаў.
«Саранча», — пугатарыў я. Гэта такі лятаючы жук,

які ўсё сажрэ і па свеце пусціць. Цікава, адкуль ён даведаўся?

— Што ў цябе за звычайна называць людзей саранчой?

— Бачу цябе кожныя сем гадоў.
— Вось яно што! — адказаў я.
— Вып'еш?

Ён не стаў чакаць адказу. Проста сказаў нешта па-іспанску, і кабатчык пачаў гатаваць дзве порцыі. Напіваў з пяці ці з шасці бутэлек. Прыгатаваў, здавалася б, кактэйль, а падаў у піўных куфлях. Я прыгубіў. Паскудства. Нагадвае раствор для балызаміравання нябожчыкаў, падумаў я.

— Падабаецца? — спытаў ён.

— Вядома!
— Гэта я яго навучыў.

Цяпер усё ясна. Вечна ён вынаходзіць рэцэпты новых напіткаў. Старыя для яго недастаткова моцныя. Напэўна, гэты рэцэпт пераняў у парызскага суседна-магільшчыка. Моцная штука. Трэба, відаць, не адставаць ад яго. Калі ён церпіць такое пойма, дык чаму я не магу? Я не з тых, хто пакідае сябра ў бядзе. Ён заказаў яшчэ пару порцыяў.

— Цяпер я плачу, — сказаў я.
— Я ўсіх частую, — адказаў ён. — У мяне тут свой рахунак.

Кепскія справы. Пэўна, здагадаўся, што я без кепкі.

— Чуў, ты адхаліў куш за «Зван»? — сказаў я.

— Які з «вон»? — спытаў ён.

Вы ўсё зразумелі? От ужо хітрун! Умее адшыць і не думайце, што ён называў мяне саранчой без усялякай задняй думкі. Гэтыя жукі налятаюць нечакана, нахшталт мяне. А пасля кусаюць. Ён ведаў, што я наважваюся куснуць яго. Таму і падліваў мне ў куфаль, каб я забыўся пра гэты свой намер. Я чытаў яго, нібыта кнігу. Толькі не адну з тых, што ён сам напісаў. Зрабіўшы выгляд, што я ўсё разумею, я сказаў:

— Я ж не ўчора нарадзіўся.

— Можаш паўтарыць яшчэ раз.

— Што іменна?

— Есці хочаш?

— З чаго ты ўзяў? — спытаў я. — Думаеш, я прыляцеў у гэты кабак, каб папалуднаваць?

— Яшчэ пару, — сказаў Хэмінгвей.

Усё такі ж гаварлівы, падумаў я. Чорт з табой. Абмацаем другую яго галівудскую кішэню, як гэты робяць зборшчыкі падаткаў.

— Містэр Хэмінгвей, — прамовіў я, — якую суму згарэлі вы за «Зялёныя снягі Афрыкі»?

— Раз ты ўжо загаварыў пра Афрыку... Еду ў Афрыку. Трэба падзарабіць.

— Вось які!

— Заўтра ўпакоўваю рэчы. Паляўнічае апавяданне для часопіса. Атрымаю кучу грошай. Паслязаўтра выпраўляюся.

— Што за паспешліваць? — сказаў я. — Глядзі, не забудзь лыжы і машынку для стрыжкі газонаў. У Афрыцы спатрэбяцца.

— Не шумі, хлопца. Тут табе не Парыж. Двай, выкладвай, плечы ў мяне шырокія, вытрымаюць.

— Раз ты ўжо загаварыў пра Парыж...

— Хто загаварыў?

— Ты. Ты ж збіраўся стаць чэмпіёнам свету.

— Я ім і стану, — сказаў Эрнст. — Я толькі што правёў свой галоўны матч. Кароткі хук левай па першым паверсе. Ужо ў сумцы. Выйграю накутам.

— А што гэта такое? Аповесць ці ўдэр як мае быць?

— Проста кода*, — сказаў ён.

— А гэта што яшчэ за звер? — здзіўся я.

— Гэта зпілог да вялікай кнігі. Накшталт сабачага хваста. Сабаку я выкінуў, а хвост застаўся.

Усё тая ж саманадзейнасць. Трыццаць гадоў пнецца прабіць сцяну, а ўсё яшчэ балбача пра чэмпіёнскі тытул. Што ж датычыцца сабачага хваста, дык калі хто і здолее яго збыць, дык гэты Эрнст. Усё жыццё гандлюе сабакамі. Гэта гандляр, а не пісьменнік. Разам са сваёй кодай.

— І якая ў цябе будзе назва?

— Званне? Чэмпіён свету. Вып'ем! — адгукнуўся ён.

Ясна, падумаў я. Не хочаш сказаць, што ў цябе за назва. Баішся, што прыйдзецца мне не па гусце. Ну што ж, тады я скажу. Больш ты мяне з глузду не саб'еш.

— Слухай, Хэмінгвей, — сказаў я. — Хопіць туману. Мне патрэбна тысяча. Хачу дабрацца да Нью-Йорка.

А што рабіць з выпікай, ты ведаеш. Праглыні сам.

— Чаго ж адразу не сказаў? — сказаў ён.

Паспрабуй, зразумей яго. Я думаў, ён паспрачаецца са мной на сотню долараў, што мне не даліцца да Нью-Йорка. Але ён гэта не зрабіў. Узяў у бармана аловак і паперу і нешта накрэмаў па-іспанску.

Не паспелі мы выпіць чарговай порцыі, як прыбег хлопчык-кубінец. Ён падаў Эрнсту канверт. Эрнст перадаў яго мне. Такія канверты выкарыстоўваюць авіякампаніі. Я раскрыў яго і ледзь не выпусціў шклянкі. Там быў білет на самалёт да Нью-Йорка. Грошай не было.

— Дзівак, — сказаў ён. — Самалёт адлятае праз паўгадзіны. Якраз паспею. У Майямі высадзішся, забярэш свой багаж. Як заўсёды, падарожнічаш улегчы?

— Ага, — адказаў я.

— Я таксама. Крэдыт добры, але ў кішэні пуста.

Трэба ўкаляць.

Тут ён падпісаў рахунак і вывёў мяне з бара.

На аэрадроме Эрнст схаліў мяне абяруч і павалок па трапу ў самалёт. Пасля папрасіў сцюардэсу прыгатаваць мне чорнай кавы. Усё гэта цудоўна, думаў я, але навошта такая паспешліваць? Гавана мне падабаецца. Я ж яго не выганяў са свайго начнога клуба ў Парыжы. Вось яшчэ вышыбала!

— Што ж ты мне нават не паказаў свой іспанскі маўзалеў? — сказаў я.

Ён пасадзіў мяне ў крэсла і зашпіліў рамень. Мне нельга было нават павярнуцца.

— Гэта проста старадаўні форт. Бывай.

— Спакойнай ночы, — сказаў я.

Заканчэнне ў наступным нумары.

* Кода — заключная частка музычнага твора, якая перадае ўражанне сабой самастойна твора.

Хацкі анекдот, вострае слоўца, аяслы жарт былі вернымі спадарожнікамі савецкага салдата на вайне.

Аддзелы гумару і сатыры ў франтавых і армейскіх газетах — «Фрыцамор», «Смехамёт», «Беглы агонь», «Прамой наводкай» і г. д. — былі любімымі і папулярнымі на перадавых пазіцыях.

Пагартаем жа старонкі ваеннага друку. Успомнім, з чаго смяляліся франтавікі.

«УРУЧЫЦЬ ЛЕПШАМУ БАЙЦУ...»

Баец Н-скай часці Рыгор Караванаў атрымаў пасылку. На ёй было напісана: «Дзеючая армія. Уручыць лепшаму байцу».

У скрынцы чырвонаармеец знайшоў запіску: «Дарагі баец! Хоць я цябе і не ведаю, але я з любоўю пасылаю табе гэты гасцінец. Еш на здароўе!»

Прачытаўшы запіску, подпіс і зваротны адрас, баец дзэлавіта паслініў аловак, дастаў паштоўку і напісаў: «Дарагая Наталля! Хоць ты мяне і не ведаеш, затое я цябе добра ведаю, і гасцінец твой з'еў са смакам. Як жыве наш сыночкі Твой муж Рыгор».

ДАКЛАДНАЕ ЗВАННЕ

— Клейст, Гудэрыян, Рэйхенаў, Ліст! — Усё гэта вяршкі германскага камандавання.
— Так. Але бітыя вяршкі!

МУДРЭЦ І ФЮРЭР

Фюрэр: — Скажы, мудрэц, чаму рускія пабілі немцаў на Чудскім возеры?

Мудрэц: — Выпадак, гер фюрэр.
Фюрэр: — Ну, а ў 1918 годзе?
Мудрэц: — Няшчасны выпадак, мой фюрэр.
Фюрэр: — А чаму і зараз рускія б'юць нас?
Мудрэц: — Звычка, гер фюрэр.

ЭКАНОМНЫ ФЕЛЬДФЕБЕЛЬ

— Перад атакай дайце салдатам гарэлкі, фельдфебель.
— Дазвольце, гер обер-лейтэнант выдаць пасля.
— Чаму?
— Вялікая эканомія будзе. Мінулы раз я атрымаў сто порцый, а пасля бою раздаў толькі дзесяць.

ЗА КАМПАНІЮ

— Чысты арыец не павінен дрыжаць.
— Я і не дрыжу. Гэта зямля дрыжыць, а я за кампанію.

НОВЫ ЧЫН

— Абавязкова перадайце маё прывітанне капітану Карлу Кірку.
— Прабачце, гер палкоўнік, але Кірк ужо не капітан.
— А хто ж ён цяпер? Няхай генерал!
— Не. Нябжыць.

ЦЯГНІК ІДЗЕ НА УСХОД

(Раман у адной частцы без працягу)

Цягнік крануўся і павёз Ганса Кнопке на Усходні фронт. Фраў Кнопке апошні раз махнула хустачкай і пайшла ў магазін за жалобнай стужкай.

— Нашага обер-разрада на кавалкі—адзін кавалак толькі і знаёмшы.
— Цыфу! Навошта ён табе?
— У ім быў кашалён.

ФРЫЦАВЫ ТРАФЕІ

Кандрат КРАПІВА

«На Маскву табе маршрут»,—
Інфармуе Фрыца.
Фрыц сказаў бадзёра: «Гут!
Можна пажывіцца».

Сапа, масла, цукар, мёд
Гітлераўца вабяць:
Фрыц—плячысты на жывот
І мастак паграбіць.

Майстар «арганізаваць»
Вопратку, абутак;
А Маскву збіраўся ўзяць
Ён за двое сутак.

Роўнай стужкаю бяжыць
На Маскву дарога.

Па абочынах ляжыць
Мёртвых фрыцаў многа.

Шар парожняй галавы
Фрыц схіляе нікай:
Недалёка да Масквы,
А да смерці блікай.

Фрыц штодзень чакаў бяды
І сядзеў у шчэлі,
А фашысцкія рады
Больш і больш радзелі.

Чалавек мо' дваццаць пяць
Засталося з роты...
Фрыц паспеў, аднак, прыдбаць
Ялавяны боты.

Фрыц зрабіў усё, што мог,
І сягоння рана
Сілай здэсёр ён боты з ног
На сяле ў Івана.

Ціха крадзеца Іван
да фашыста-ката;
У руцэ яго—наган,
У другой—граната.

Захапіў паветра—ўзмах,
Гром і бліскавіца!..
І застыў на момант жак
У вачах у фрыца.

Колаў стук сярод палёў,
Слуп рухома дыму:
Едзе фрыц з вайны дамоў,
Едзе на радзіму.

Ён зрабіў усё, што мог:
Боты тут, з сабою.
Не хапае толькі ног:
Ногі... пад Масквою.

1941 г.

— Зноў наш самалёт рускія падбілі?
— Я адзі, а іх трое.
— Самалёту?
— Не, рускіх пехацінцаў.

— Пералізаваць крыві магло захаваць яму жыццё.
— Так, але доктар палчыў за лепшае захаваць чысціню армейскай крыві.

БРАХЛІВАЯ ДУША

Гебельс памірае, душа яго прылятае да дзвярэй рая. Апостал Пётр на чарзе дапытвае ўсіх.

— Колькі разоў у жыцці ты збрахаў? — пытаецца ён у першай душы.

— Адзін раз, — адказвае душа.

— Прайдзі адзін раз ад чысцілішча і назад.

— А ты? — пытаецца

апостал у наступнай душы.

— Тры разы.
— Табе даведзецца зрабіць тое ж падарожжа тры разы.

Калі чарга даходзіць да Гебельса, дык той, не чанаючы, пакуль што-небудзь апостал скажа, сам звяртаецца да яго:

— Дарагі Пётр, дазволь мне на хвілінку спусціцца на зямлю і захапіць з сабой матэрыял.

КАРЫСНЫЯ ХВАРОБЫ

У прыёмны пакой доктара Ганса Вольфа, пакульгваючы, заходзіць нямецкі салдат і скардзіцца на хворую нагу.

— Гер доктар, я ледзь хаджу. Не магу вылезці з акапа без дапамогі.

Выправіўшы хвората, доктар напісаў: «Ота Шмюцке, салдат. Вывіх ніжніх суставаў. Хвароба перагнадае салдату ўцякаць ад рускіх. Паболей бы такіх салдат фюрэру».

— Наступны!

У пакой зайшоў яфрэйтар Фрыц Трышке. Ён дэка зароў:

— Гер доктар! Мае

рукі! Я не магу спаць ноччу. Я засыпаю толькі пад раціцу!

Доктар Ганс Вольф выправіў і гэтага пацыента. А ў кнізе рэчстрацы хворых запісаў: «Фрыц Трышке, яфрэйтар. Нязначна апалены рукі. Падняць рук уверх не можа. Така салдат не здасца ў палон. Акрамя таго, ён не спіць ночам. Гэта вельмі важна, калі прыняць пад увагу шматлікія выпадкі самавольнага сну вартавых на пастах. Яфрэйтара Фрыца Трышке варты выкарыстоўваць як назіральніка».

— Наступны!

ПРЫКЛАДНЫ ШКОЛЬНІК

Настаўнік (звяртаючыся да вучня): — Скажы, Фрыц, якім чынам табе ўдалося запомніць так многа назваў савецкіх гарадоў?

Фрыц: — Вельмі проста, пан настаўнік. У Пскове загінуў мой старэйшы брат. Пад Смаленскам прапаў без весткі другі брат. У

Палтаве рускія забілі майго двараднага брата Эміля. Калі Днепрапётроўска трапіў у палон мой дзядзька Карл. Пад Арлом партызаны цяжка паранілі майго дзеда, янога прызначылі несіці наравульскую службу. А ў Растове на Доне разарвала гранатай майго бацьку.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісателёў БССР. Мінск.

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

Выходзіць па пятніцах.

Друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856.

АТ 22165.

Адрас рэдакцыі: Мінск, вул. Захарова, 10.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнага сакрагара — 33-44-04, аддзела літаратуры — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-24-62, аддзела вышляўнага мастацтва, архітэктуры і вытворчай эстэтыкі — 33-24-62, аддзела публіцыстыкі — 33-24-62, аддзела культуры — 33-21-53, выдавецтва — 32-22-19, бухгалтэрыі — 32-15-87.

Рукпісы не вяртаюцца.

Галоўны рэдактар Л. Я. ПРОКША.

Рэдакцыйная калегія: З. І. АЗГУР, В. М. АЛАДАУ, А. Ц. БАЖКО (намеснік галоўнага рэдактара), Б. І. БУР'ЯН, А. І. БУТАКОУ, А. С. ГРАЧАНИКАУ, К. Л. ГУБАРЭВІЧ, І. М. ДАБРАЛЮБАУ, В. У. ІВАШЫН, А. С. КАЗЛОУСКІ, П. М. МАКАЛЬ, У. Л. МЕХАУ (адказны сакратар), Р. К. САБАЛЕНКА, І. А. САНКОВА, М. Г. ТКАЧОУ, Ю. М. ЧУРКО, Р. Р. ШЫРМА.